

M
90.120

II
73
C
2805

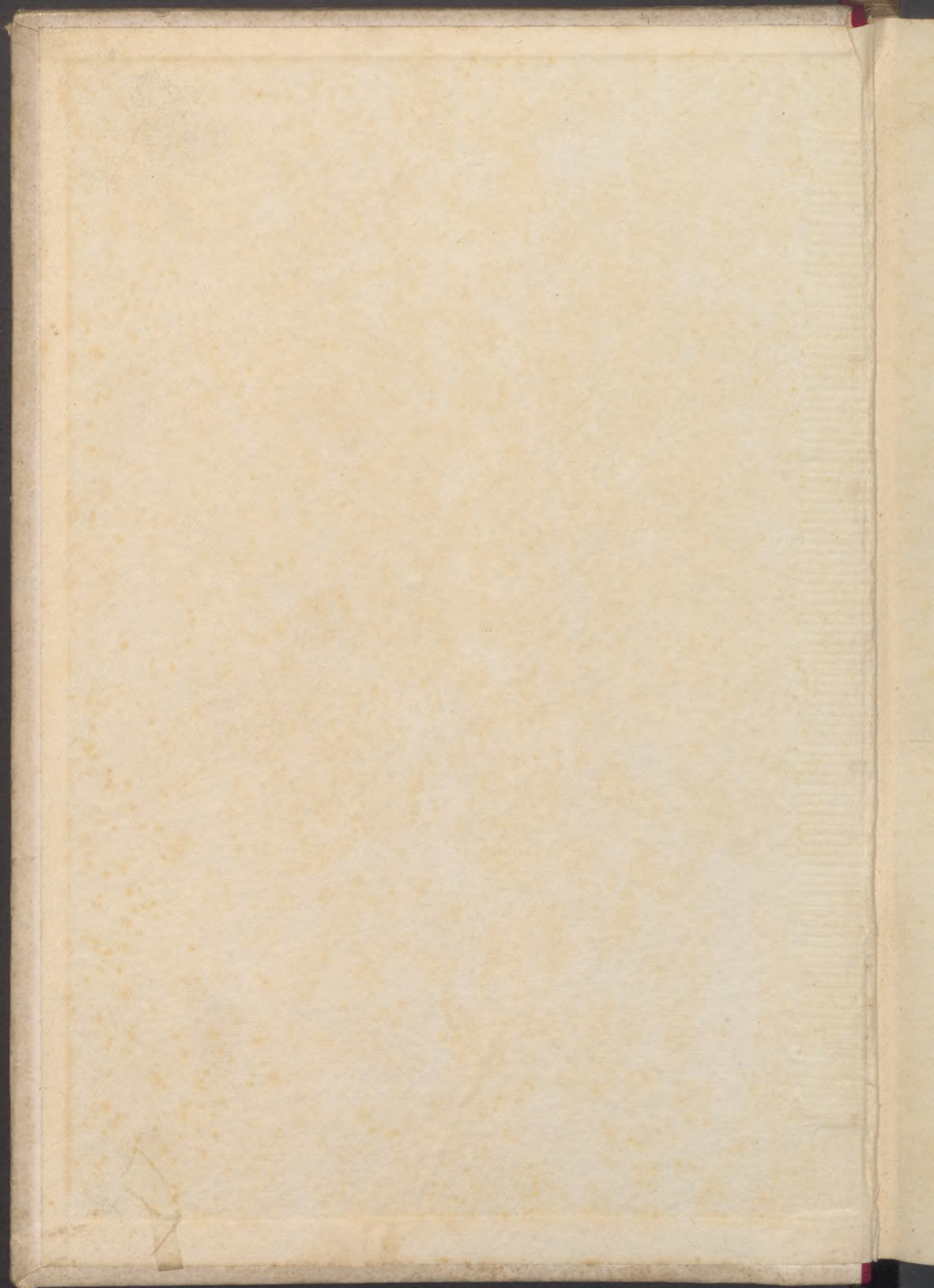
NÉ LENGYEL LAURA

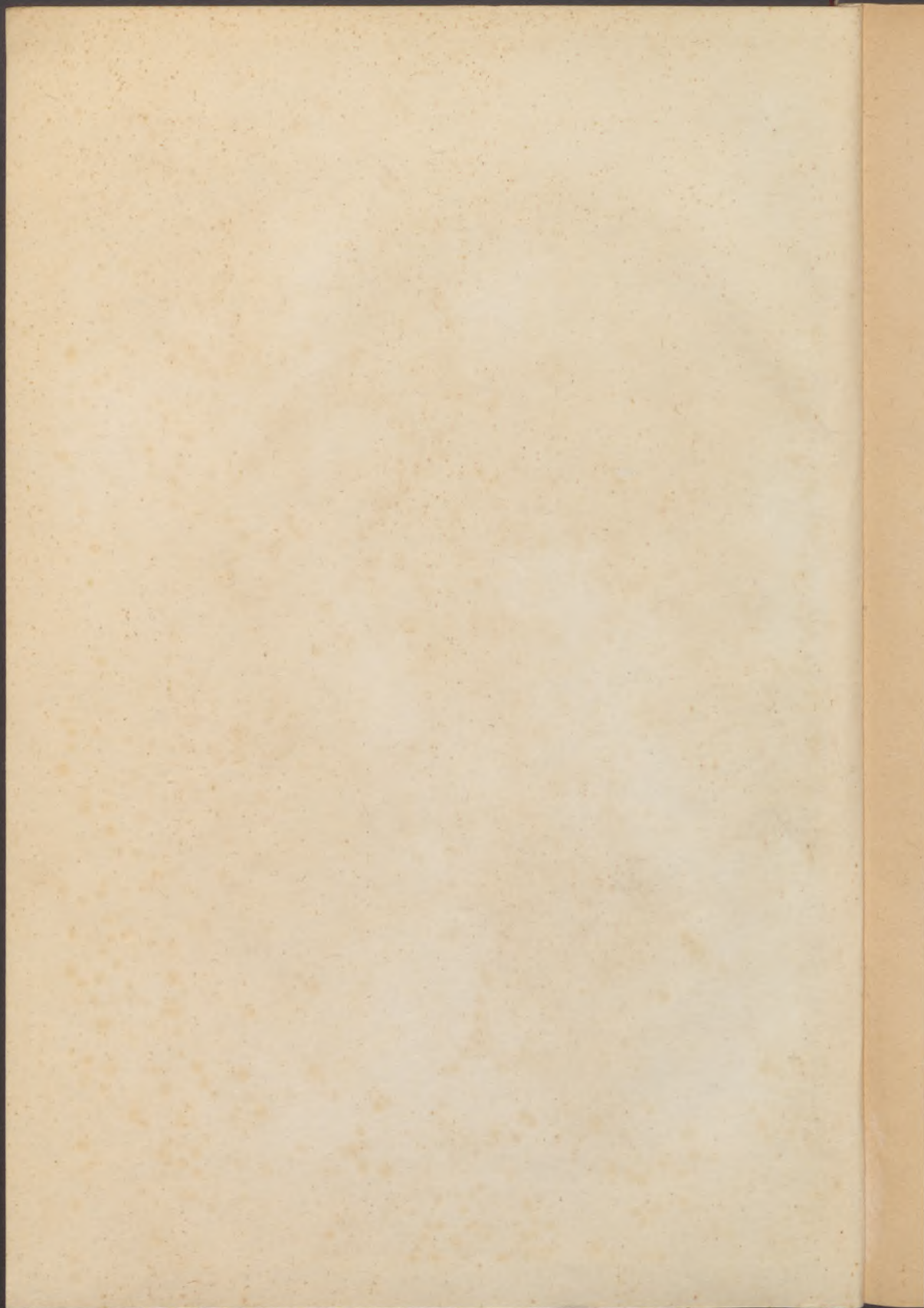
RHEDEY CLAUDINA

SINGER ES WOLFNER IRODALMI INTÉZET

A. M. KIR. KÖRSHY
STADT. BIR. NIVATSO
KÖRSHYANA

RHÉDEY CLAUDINA

A H. H. H. KÖLPPERT
NYÁRÉVÉREKAI NYÁRÉVÉREKAI
KÖNYVTÁRA

TECK HERCEGNÉ
GRÓF RHÉDEY CLAUDINA

MC 30.898 1143 C 2805

DÁNIELNÉ LENGYEL LAURA

Rhédey Claudina

Regény

SINGER ÉS WOLFNER
Irodalmi Intézet Rt. kiadása
Budapest

A borítékképet és az illusztrációkat
BELATINI BRAUN OLGA
készítette

M 90.120

2006

Fenntartunk minden jogot

A Központi Statisztikai Hivatal
könyvtárának állományából leirt
s a ..... könyv-
tárnak átengedett sajtótermék.

M. KIR. KÖZP. STATISZTIKAI HIV.
KÖNYVTÁRA.
1940. évi ..... napló 2544 szám
Felelős kiadó: Hamar László igazgató
Hungária Nyomda Rt. 1626.39
től.

Első fejezet

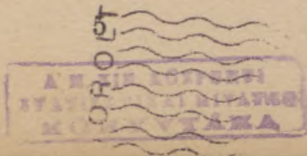
Az 1830-ik évnek farsangja különösen fényesnek ígérkezett Bécs városában.

Felülről jött a parancs, hogy az idei tél vídám és mulatságos legyen.

Azok, kik a birodalom kormánykerekénél ültek, eddig fennen és büszkén hirdették, hogy csend van mindenütt. Mostanában rémülettel kezdték észrevenni, hogy más az élet békés rendje és megint más a temetők dermedt mozduatlan csendessége.

Pedig Ferenc császár birodalmára mintha a temetők ridegen vérfagyasztó csendessége borult volna.

— Ezen változtatni kell, — mondották az összbirodalom, a régi világ legfanatikusabb hívei is. A «korzikait» — ahogy Napoleont a bécsi hivatalos körökben hívták — már esztendőök óta Szent Iona szigetén sírjába tették, onnét nem szökhetik meg, hogy megint hadserege élére álljon. Legyőzete után szigorú, kemény vassfejelemben tartotta a szent szövetség mindazokat az országokat, melyekkel erejét, hatalmát éreztetette. A három egyesült nagyhatalom: Ausztria, Porosz- és Oroszország börtönnel, halállal torolt

meg minden mozdulatot, szót, betűt, mely akár a szabadság, akár a nemzeti öntudat, akár valami világosság felé vezető ösvény felé mutatott.

Az elnyomatás sehol sem volt olyan erőszkos és kemény, mint Magyarországon.

A vérbefojtott Martinovics-féle összeesküvés után börtönbe, vagy legalább is a legszigorúbb ellenőrzés alá kerültek az írók, az államférfiak, a vezető emberek. Mintha csakugyan mozdulatlaná dermedt volna a magyar föld...

Halála előtt néhány hónappal írta Bessenyei György, Mária Terézia egyik legdélecegebb testőrtisztje naplójába a mondatokat, melyeket olvasva, ma is keserűség szorítja el szívünket. Bessenyei, mikor a bécsi állapotokat nem bírta, Pusztá-Kovácsi kis tanyájára vonult és itt születtek meg keserűségtől és fájdalomtól átítatott sorai. «Mindenkitől elvonulva, magányosságra kényszerítve, (mert csak így maradhat békében) minden néven nevezhető okos ember társalkodásától megfosztva, semmiféle értelmes emberrel egy sor írást nem válthatva, senkit sem látogatva, lakozik az író egy pusztában, ahol könyveivel, gondolataival, a néma természettel tölti idejét, élvén csak azért, mert még meg nem halhatott. Saját maga iránt közönyösen, de a világot nagyon szánva, tölti napjait.»

Mintha az egész kor sötét vigasztalanságát látnánk a hajdani ragyogó testőrtiszt, Bessenyei György írásán keresztül... És Kazinczy, ki esztendőig senyved sötét börtönében s a többiek, kik, ha szabadon vannak is, lelkükön viselik a láncot... A bécsi hivatalos körök vezetői pedig büszkén jelentik császáruknak: «a birodalomban mindenütt csend van».

Aztán egyszerre riadtan torpannak meg. Ez

nem a kiegyensúlyozott élet nyugalma, hanem a halál dermedtsége.

Most már ki van adva a jelszó: engedni a szoros nyomásból! Magyarországot és Erdélyt lekötő, lenyűgöző erők legyenek szelidebbek, engedékenyebbek. A városi és megyei embereket, nemeseket, polgárokat élni kell hagyni, hiszen életükkel, munkásságukkal a birodalom ereje és vagyona növekedik.

A főurakat pedig Magyarországból és Erdélyből Bécsbe kell szoktatni.

— Ez boldogult nagyanyámnak, Mária Teréziának módszere volt, — mondja Ferenc császár feleségének, aki előtt bizalmasan panaszkodni merészel. Mikor nagyon elkeseredik, a császárné előtt önti ki szívéét. Más előtt nem lehet, nem engedi méltósága.

— Kevés ember cselekedhetik a miniszterei ellen, — folytatja a császár. — Nem akkor kiáltják zsarnoknak, ha népeit elnyomja, hanem ha nem hajlandó magát tanácsadóival, minisztereitől, kancellárjaitól pórázon vezetetni. Hidd el nekem, az uralkodó és a nép sokkal hamarabb megértenék egymást, ha senki köztük nem állna... Dehát, — fejezte be és nagyot sóhajtott az öreg uralkodó, — tudom én, hogy nem lehet.

— Vagy csak erőskezű uralkodónak lehet, — vetette oda kissé gögösen a császárné. Negyedik felesége volt a császárnak, — leánya lehetett volna. De azért nagyon jól éltek, csak két dolgot nem tudott megbocsátani az urának.

Az egyik az volt, hogy leányát a «korzikai fiskális fiának» adta feleségül. Igaz, tette hozzá, hogy nekem nem édes leányom Mária Lujza, de azért éppen úgy érzem a megaláztatást, mintha

CAROLINA-AUGUSTA CSÁSZÁRNÉ
I FERENC CSÁSZÁR FELESÉGE.

csak tulajdon édes gyermekemet kellett volna feleségül adni «Bonaparte úrhoz.»

A másik, amiért a fiatal császárné neheztelt, az, hogy a császár annyira engedékeny kancellárjával szemben.

— Tulajdonképpen nem is lehet tudni, ki itt az úr, — mondta néha férjének. — Felséged, vagy Metternich Kelemen herceg? Jó volna tisztázni a dolgot.

Ferenc császár ilyenkor sürgős államügyekre hivatkozva, adós maradt a feleletel. Kan-

cellárjának, Metternich hercegnek nem mert el-
lentmondani, de mindenáron kedvébe akart járni
a fiatal császárnénak, aki gyöngéd szerető fele-
sége volt és gyermekeit igaz anyai gondossággal
vette körül.

Most felvidult, mert jó hírrel jöhetett.

— Hidd el kedvesem, nagyon örülök, hogy
rátértek megdicsőült nagyanyám módszerére.
Szép szóval, simán, mindig többet lehet elérni,
mint erőszakkal. Ha tudnád, mint gyűlölöm az
erőszakot. Tudom, haragudtál rám, mert szegény
Mária Lujzát odaadtam annak az embernek, —
a császár, hacsak lehetett, nem mondta ki haj-
dani veje nevét, — de látod, kényszerítve voltam.
És most már örülök, hogy csend és béke van min-
denütt, szegény Mária Lujza is megnyugodott
sorsában...

— Túlontúl megnyugodott, — vetette oda a
császárné szárazon, mert ha gyűlölte a «korzi-
kait», Mária Lujzát meg határozottan megvetette
léhaságáért. Hogy férje nevét, emlékét mint
igyekezett lerázni, az az ő dolga. Hogy másodszor
férjhezment, mikor az ura még élt, — Neiperg
grófhhoz, — az is az ő magánügye, de hogy fiá-
val, a drága szép reichstadti hereggel nem törö-
dik, az gyűlöletes volt a császárné előtt, ki min-
den kötelességét, — ha vállalta, ha reászakadt,
— hűségesen teljesítette.

A fiatal császárné nagyon-nagyon szerette
a «korzikai» fiát, a szegény kis herceget, kit Na-
poleonnak kereszteltek, bölcsőjében római király-
lyá koronáztak, kit itt a bécsi udvarban Ferenc-
nek hívnak és ezredesi rangra emeltek.

Különben pedig a császárnak is a «korzikai»
fia volt kedvelt unokája, mintha csak kárpótolni
akarta volna mindazért, amivel a sors sujtotta.

Legkeményebb, legkegyetlenebb ostorcsapásával sujtotta: megfosztotta szülőitől.

Apja ott pihent az óceán egy kis szigetén, anyja semmit sem törődött vele. Ferenc császár rosszalólag csóválta fejét, ha erre gondolt. Ha nem gondolt volna, felesége császárné nem engedte elfelejteni, minden lehető és lehetetlen alkalommal

NAPOLEON-SÍRJA

előhozta Mária Lujza szívtelenségét, lelketlenségét. A császár igazat adott feleségének, de aztán megint csak ellágyult, mint mindig, ha családja tagjairól volt szó.

Szegény Mária Lujza, egy kicsit léha és könnyelmű, de hát — gondolta magában, — bizony nehéz sors jutott számára. Csak hadd éljen ott Pármában második férjével, a sok ibolya között. A kis fiú itt Bécsben a császári udvarban nagyon jó helyen van.

Ha anyja nem törődik vele, nagyapja mindent megtesz érte, amit csak lehet. Ime rangban mindjárt a vérbeli osztrák hercegek után következik Reichstadt szép szóke fiatal hercege.

*

Az öreg császár örömmel látja, hogy felesége is nagyon helyesli az alattvalókkal való enyhébb bánásmódot és különösen helyesli, hogy a magyar és erdélyi főurakat télre meghívják a bécsi udvari bálokra.

— Végre valami értelmes dolgot is sütöttek ki a kancellárián, — veti oda kurtán, a császárné, mert melegebb elismerést nem akar ajándékozni Metternich Kelemen hercegnek.

A főudvarmesteri hivatalban nagy a sürgés-forgás.

Az ünnepek és bálók sorrendje, száma már meg van állapítva. Most következik a meghívandók névsora, rangjuk, címük, állásuk méltóságuk szerint.

Az osztrák és cseh arisztokráciával, magasrangu katonákkal, előkelő, vezető helyzetben lévő hivatalnokokkal könnyen megy a dolog. Ezeket hivatalosan számontartják, rubrikázzák. Ha az ilyen családokban valaki meghal, ott van neve mellett a kereszt, ha fiú vagy leány születik, jön a csillag.

De Magyarország és Erdély... Itt nagy az összevisszaság és a főudvarmester Hektor von Sturm gróf nem egy álmatlan éjjelt tölt, míg a listát össze tudja állítani.

*

Mária Terézia halála után a főneméseknek csak egy kis része maradt összeköttetésben a bécsi udvarral, a nemesség meg egészen elszakt tőle. II. József önzetlen, ideális, de a nemzeti akarattal, lélekkel, étellel teljesen szembehelyezkedő kormányzási ideológiája szinte áthidalhatatlan szakadékot hasított a magyar nemzet és király között. József öccse, Lipót teljes ere-

jével azon volt, hogy hidat verjen a szakadék felett és igyekezete talán nem is lett volna meddő, — hiszen annyi jóakarattal, szeretettel tehetséggel dolgozott ezen a hidverésen, — ha munkáját a halál hirtelen félbe nem szakítja.

És fia Ferenc... A fiatal, huszonhatodik évében lévő uralkodó eleinte nagyon népszerű mindenütt. A jó bécsiek még emlékeznek rá, hogy a fiatal császár nagyanyjának, Mária Teréziának, — ki olyan közvetlen kapcsolatban tudott lenni alattvalóival, — egyik este, mikor a színházban, udvari páholyában ült, gyorsfutár levelet hozott. A császárné-királynő arca kipirult, míg a Toszkánából érkezett levelet végigfutotta, aztán kihajolt páholyából és hangosan leszólt a nézőtérre:

— Gyerekek, idehallgassatok! Lipót fiaméknál fiúgyermek született. Ferencnek fogjuk keresztelni a nagyapja után.

A színészek abbahagyták a játékot, a színház közönsége mint egy ember állt fel és mélységes hódolattal, éljenzéssel üdvözölte az uralkodónőt. Mária Terézia szeme tele volt könnyel. Az öröm könnyeivel. Az emberek megilletődve nézték Európa egyik leghatalmasabb uralkodóját.

Mária Terézia nem volt más e pillanatban, mint mélyen meghatott örvendező nagymama, ki örömét, boldogságát siet megosztani népével, egynek érezvén magát velük jóban és rosszban egyaránt.

És amellet a meghatott nagymama nagyon is jól tudta, hogy a most megszületett kisfiú a hatalmas birodalom trónörököse lesz majd egyszer.

Mária Terézia legidősebb fiának, Józsefnek

csak leánya volt, az is meghalt. Utána csak Lipót jöhet, meg majd egyszer ez a kisfiú, ki nagyapja — Mária Terézia meghalt férje — Lotharingiai Ferenc nevét fogja viselni.

És mikor a fiatal Ferenc trónra lépett, csakugyan lelkesedés, szeretet fogadta mindenfelől. Nem az alattvalókon mult, hogy a dolog megváltozott és ha igazságosak akarunk lenni, meg kell mondanunk, nem is az uralkodón.

Vérzivataros időkben ült a fiatal császár trónjára. Egész Európa lázban égett. A francia forradalom rémuralma még azokból is a legnagyobbfoku irtózatot és borzalmat váltotta ki, akik különben rokonszenveztek volna a forradalom hármasszavával a: Szabadság, Egyenlőség, Testvériséggel. Minden igaz, jóézésű ember rájött, hogy a szabadság, mely véres és mocskos erőszakból, az egyenlőség, mely egész társadalmi osztályok kiirtásából, a testvériség, mely tajtékzó gyűlölségből akar megszületni, csak kárhozatos lehet Isten és emberek előtt. Mintahogy — bár tengernyi ártatlan áldozat árán — le is kellett csillapulni a vértengernek, a gyilkos erőszaknak, hogy az új eszmék megtisztulva mehessenek át az emberiség vérkeringésébe.

Csak hogy mindez lassan, nagyon lassan jött el.

Egyelőre egyik borzalom a másik után. A fiatal császár nagynénjének, Mária Antoinette-nek kivégzése... A király, XVI. Lajos után ő is... A vértenger egyre jobban árad, mintha egész Európát elnyeléssel fenyegetné. Aztán mikor a mámoros vérdüh elcsitul, egy fiatal lángeszű katonalakja lép előtérbe. Messze, olasz szigetről jött... Mikor tíz esztendősen korában Korzikából elhozták, hogy a brienni katonai iskolában be-

irassák, még beszélni sem tud helyesen francia nyelven. Különben is sok baj volt vele, míg a katonai iskolába eljuthatott... Akkoriban még szigorúan vették a nemesi származást, nagyon is megvizsgálták a nemesi leveleket, s a kisfiu okmányai nem voltak egészen rendben. Ha Korzika kormányzója, Marbeuff gróf közbe nem lép érdekében...

De a fiu, ha ügyel-bajjal, protekcióval, mégis bejut az iskolába, hol Franciaország leendő katonáit tanítják, hadnagy lesz és mint fiatal tiszt végignézi, hogyan ostromolja a párizsi nép XVI. Lajos királyi palotáját. Látja a svájci gárda hősie harcát és mikor hazamegy kis hónapos szobájába, melyet egy hadnagy társával bérel — mert külön szobára nem telik egyiküknek sem — ezt írja naplójába:

«A király ma elvesztette trónját. Ha ott hagyják is palotájában, ez nem jelent semmit! XVI. Lajos még mindent megmenthetett volna, ha elszántan a svájci gárda élére áll. Nem merte, nem tudta megtenni. Alkudozni, egyezkedni kezdett a palotáját ostromló csőcselékkel, megalázkodott előttük, — vége van.»

A fiatal hadnagy jóslata beteljesedett. A királyt elfogták, lefejezték, a hadnagy pedig ment előre útján. Olaszországi győzelmei után kezdik megtanulni furcsahangzásu nevét. Előbb megtanulják, aztán bámulják, majd remegnek tőle.

Ferenc császár uralkodásának első fele ebben a remegésben telt el. Hova megy, mit akar ez a tüneményes ember? Farkasétvágya mikor fog betelni? Vagy talán minden világhódító hasonlatos egymáshoz abban, hogy étvágyuk csillapíthatatlan. Ha nem így lenne, nem is volnának világhódítók. Nagy Sándort, Julius Cesart, Dzsingisz

kánt, Tamerlant, Napoleont, mindegyiket az a csodálatos, rejtelmes, nyugodalmat, pihenést nem hagyó erő fűti.

Habsburg-Lotharingiai Ferenc serege egyik csatát a másik után vesztí el a fiatal hadvezérrel szemben. Emiatt nem is kell tulontúl szégyenkezni az osztrák hadvezetőségnek. Így van ezzel egész Európa. Míg csak Bonaparte tábornok, harmincöt esztendőös korában császárrá koronáztatja magát. De ez a koronázás mégsem alázott meg úgy uralkodót, mint éppen Ferencet.

Császár eddig csak egy volt Európában: a szent német-római birodalom felkent ura, a királyok királya. Ezt a méltóságot századok óta majdnem mindig a Habsburg család tagjai viselték és most... Ferencnek le kell mondani a szent német-római császárságról és megelégedni az osztrák császári címmel. És ami talán ennél is nagyobb bánat és szégyen az ő szemükben, feleségül kell adni leányát, Mária Lujzát a Bonapartéból lett Napoleonhoz, a korzikai ügyvéd fiából lett császárhoz.

Aztán, hosszú gigantikus küzdelem után legyőzik a titánt és Európa kezd visszatérni a régi kerékvágásba. Az ősi családból való uralkodók felélegzenek, az államférfiak boldogok, Szent Ilona szigetén bezárva, akitől halálosan rettegetek, aki másfél évtizeden keresztül elrabolta álmaikat. Most már nyugodtan vitatkozhatnak, háborítatlanul veszekedhetnek azon, kinek van legtöbb érdeme Napoleon legyőzésében? Ezen a vitás kérdésen kívül még egy nagy gondjuk van. Napoleon trónja a forradalomból született. El kell törölni a trónnak és szülőanyjának, a forradalomnak emlékét is és vele együtt a szabadságot. Meg kell fojtani az emberek lelkében minden gondola-

tot, érzést, ábrándot, mely a felszabadult világról beszél.

Dermedt, kietlen, sötét csend borul egész Európára. A csend kriptaszerűvé válik Ferenc birodalmában. A francia forradalomnak az volt egyik főbűne, hogy lázas tempóban hajszolta az időt. Előre, csak előre!... Kegyeletes, szent, tisztos hagyományokon, embersorsokon, életeken, társadalmi osztályokon, vértengereken keresztül...

— — — Így hajszolta az időt a francia forradalom, mérhetetlen károkat okozva a haladás mellett, mellyel az emberiséget megajándékozta.

De a Napoleon bukása után megalakult politikai szövetség meg teljesen meg akarta az időt állítani. És ez éppen olyan végzetleges hibának bizonyult, mint a hajszolás. Egyszerre aztán ijedten vették észre, hogy munkájuk tulontul jól sikerült.

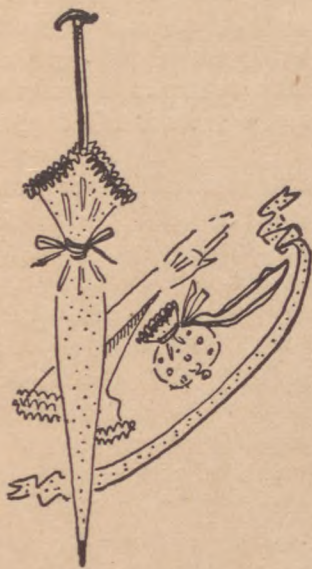
Teljesen megdermedt, megfagyott az élet és az alattvalók eltávolodtak uralkodóiktól. Ferenc alattvalói — főként magyar alattvalói — már nem is haragusznak Bécsre. Eljutottak a legveszedelmesebb ponthoz: közömbösek. Semmi sem érdekli őket. Talán saját sorsuk sem. Nem, — mondják az ijedt bécsi államférfiak — ez így nem mehet tovább. Az életnek nem lehet megállnia, az érzéseknek nem szabad közömbösségbe fulnia, az embereket nem szabad ilyen messze elengedni vezetőiktől, mert ha egyszer szükség lesz reájuk?...

És a bécsi udvarmesterei hivatal szorgalmasan állítja ki a meghívókat. Udvari bálra hívják a főrangú magyar családokat. Először őket kell megnyerni, aztán majd a köznemességhez is könnyebben lehet hozzáférni...

Mennek a meghívók szerteszéjjel, mindenfelé, hol főúri kastélyok vannak. Legtöbbje a Dunántúlra szól, de jut belőlük a Tisza melletti kúriákba, kastélyokba és jut Erdélyországba is.

Egyik bécsi meghívó méltóságos Rhédey László gróf úr önegységának és családjának szól.

A gróf titkárja, Borbély György Erdősgyörgyre küldi ki, merthogy ott tartózkodik most a gróf feleségével és Claudina leányával együtt.

Második fejezet

A Küküllő partján fekszik az erdőszentgyörgyi kastély, a Rhédey-család nyaralóhelye. Nyaralóhely, de itt szoktak lezajlani a híres téli vadászatok is, amelyeken az erdélyi nemes urakon kívül résztvettek a Rhédey-családdal atyafiságban, barátságban lévő magyar urak is. A kastély a XVIII-ik század első felében épült, egyike a legszebb barokképületeknek. Rhédey László — mikor feleségül vette a szép, művelt, elmés Inczedy Katalin bárónőt, — még egy szárnyat építtetett kastélyához, ügyelve, hogy az eredeti stílus szépsége teljesen megmaradjon.

A küküllői-parti kis paradicsomba hozta fiatal feleségét Rhédey László, itt született egyetlen gyermekük, Claudina. Most, hogy kijöttek az őszi nagy vadászatot előkészíteni, a grófnak minden héten kétszer elhozták postáját. A lovasember ma korán reggel érkezett, azonnal bebocsátották urához. Rhédey átvette a kis erős lakattal lezárt táskát és az íróasztala fiókjában lévő kulccsal felnyitotta. Az írásokat, leveleket kiszedte, az egyik nagy borítékot kibontotta, elolvasta a benne lévő írást, aztán megfordult, mert hallotta, hogy az ajtó kinyílt mögötte.

Az aranycirádás ajtót akkori szokás szerint

Erdőszentgyörgy ...

nehéz keleti szőnyeg takarta. Rhédey mosolygott, mikor látta, hogy a szőnyeg félrehúzódik a fiatal, magas, karcsú, barnahajú kékszemű leány lép be a szobába.

— Nos Claudina, te éppen jókor jössz. Itt van ez a levél. Nagyon csodálnám, ha téged és édes asszonyányodat nem érdekelné... Még jobban csodálkoznék, ha a levél olvasása után nem lenne sürgés-forgás, szabókkal, varrófrájjokkal, masamódokkal, szücsökkel való értekezés.

Mosolyogva nyujtotta át a nagy pergamentre írt levelet, melyben méltóságos, nemzetes és vitélő gróf Rhédey László önnagyságát és különösen tisztelt családját a bécsi főudvarmesteri hivatal az idei farsang udvari báljára és multságaira meghívja.

Claudina szép, keskeny, finom arca kipirult.

— Elmegyünk, édes apámuram?

Rhédey mosolyogva nézte leányát. Tekintében éppen annyi volt a szerető gyöngédség, mint a meglegedettség. Egyetlen gyermeke volt Claudina és őseire nem volt olyan büszke, — pedig Rhédey uram ugyancsak megbecsülte a saját nemes vérét, — mint leányára. És — valljuk meg — büszkesége teljesen indokolt. Claudina szépsége... Ennek híre járt egész Erdélyben, sőt a magyarországi kastélyokban, kúriákban is. Rhédey László okos ember volt, nagyon jól tudta, hogy a szépség nem érdem, — néha még nem is szerencse. Ő nem ragyogó külsejéért nézte olyan benső gyönyörűséggel, meglepedéssel leányát. Hanem mert tetszett az Úristennek, hogy ebbe a ragyogóan szép testbe kiválóan emelkedett lelket, nemes szívet adjon. A karcsú, nyulánk leány, ki ott állt édesapjával szemben, szerencsés volt már bölcsőjében, szülői-

től dús örökséget hozott. Nem a vagyonra, a névre, kiváltságos származásra gondolunk, — ezekben akadt elég sorstársa Claudinának — hanem szülőinek lelki tulajdonságaira, melyeket csorbítatlan épségben örökölt s még tovább fejlesztett magában.

Rhédey pár pillanatig nagy, benső gyönyörűséggel nézte leányát, csak aztán felelt kérdésére:

— Hogy elmegyünk-e Bécsbe? Jól tudod Claudina, hogy ilyen dolgokban mindig édesanyádé a döntő szó. Neveltetésed, eszed, jellemed képzését együtt irányítottuk, multságaidat, szórakozásaidat, időtöltésedet az ő tetszése, akarata irányítja és szabályozza.

Claudina mosolygott, apja vállára hajtotta fejét, míg beszélt, egyik kezével Rhédey arcát simogatta.

— De édesapám pártolólágg áll majd mellettem úgy-e és segít nekem abban, hogy Bécsben tölthessük az idej farsangot? ...

— Claudina, csak semmi csalafintság... semmi megvesztegetési kísérlet... Majd beárusulok édesanyádnak, hogy titokban szövetségeseket keresel ...

A gróf jóízűen nevetett, a boldog emberek derűjével. Mindenki tudta, hogy a Rhédey-házban békés egyetértés, zavartalan harmónia uralkodik. Családi életüket példaképpen emlegették.

— Szabad-e ezt a bécsi meghívót? ... Megkeresem vele édesanyát ...

Rhédey bólintott és a fiatal leány éppen indulni akart anyjához, mikor Rhédeyné bejött a szobába, idősebb nővérével, Fruzsínával együtt.

Rhédeyné méltóságteljes termetű, magas, finom, szabályos arcú asszony volt, míg testvér-

«Eimegyünk-e, édesanyám?»

nénje, Fruzsina, gömbölyű, alacsony növésű, kerekarcú. Fruzsinaról még a hízogók sem mondhatták, hogy szép, de nagy, barna szemében annyi melegség és jóság fénylett, hogy az első pillanatban megnyerte az emberek szívét. Mióta özvegyen maradt, itt élt sógora, nővére otthonában teljesen összeforrvá velük érzésben, gondolatban.

De bármennyire szerette is nővérét és sógorát, kedveltje mégis Claudina és keresztfia Toldalaghy Miklós volt. Szívében titokban őrizgetett egy kedves tervet és mostanában nagyon boldognak érezte magát, mert úgy tetszett neki, hogy kedvelt gondolata, mindennél forróbb vágyakozása a megvalósulás felé közeleg...

Fruzsina néni úgy gondolta, minden rendben van. Keresztfia, a fiatal Toldalaghy, életrahalálra szerelmes Claudinába, ezt a vak is láthatja. Nem is csoda. Claudinának szépségben, lelki, testi tökéletességben hol lehet párját találni? ... No, de a fiatal Toldalaghy is megállja a helyét és Claudina szemelláthatólag vonzódik hozzá, ami nagyon természetes. Hogy Rhédeyék is örömmel látnák az ifjút családjukban, az kétséget nem szenved. A Toldalaghy-család mindenképpen méltó hozzájuk, azonfelül Miklós saját személyében is milyen kiváló... Mindenki tudja róla, hogy tiszta erkölcsű, tudományos ifjú, a bécsi kancellárián igen szép állása van, maga a kancellár, Metternich herceg is dicsérettel nyilatkozik róla és mint mondotta, szándékai, tervei vannak a fiatal erdélyi gróffal. Külföldi diplomáciai pályára szánta, ki tudja milyen magasra fog emelkedni Miklós? ... Történelmi tanulmányait mindenütt nagy elismeréssel fogadják a tudományos világban. Bizony, nagy szerencse

lesz ez a házasság mind a két családra. A szívbéli érzelmek harmoniája mellett, minden külső körülmény is kitünően egyezik...

Fruzsina néni szeme mély benső szeretettel pihent Claudinán, ki most pár magyarázó szóval átadta anyjának a bécsi meghívó levelet.

— Elmegyünk úgy-e édesanyám?

— Ha olyan nagy kedved van rá — és Rhédeyné férjére nézett, a gróf bólintott, — hát nem bánom, Bécsben töltjük a farsangot.

Fruzsina néni hirtelen közbeszólt:

— Hát Miklós?... Vajjon mit fog szólni hozzá?

— Mit szólna? — mosolygott Claudina. — Nagyon fog örülni, hogy együtt töltjük a telet, hiszen Miklós a bécsi magyar kancellárián dolgozik.

— Éppen ez az, — rázta fejét Fruzsina, — az öreg Toldalaghy János mondotta, a fiával annyira meg vannak elégedve, hogy valószínű nemsokára Stuttgartba rendelik, a württembergi udvarnál fog fontos politikai dolgokat elintézni.

Ezt olyan büszkén mondta Fruzsina néni, mintha őt küldte volna Metternich herceg a württembergi udvarhoz fontos politikai kiküldetéssel.

Amíg beszélt, figyelmesen nézte unokahuga arcát.

Tudni akarta, árnyék borul-e a szép, lelkes szempárra, ha meghallja: Toldalaghy Miklósnak akkor kell eltávoznia Bécsből, mikor őt felviszik farsangolni.

Claudina szeme azonban nem borult el, de őszinte, igaz sajnálkozással mondta:

— Kár. Miklós olyan kedves, jó fiú.

— Nemcsak kedves, jó fiú, hanem jellemes,

tudományos fiatalember, — mondta szinte rendreutasítólag Fruzsina. — És hogy ragaszkodik hozzánk, — hozzád, Claudina. Tavaly télen, mikor a kancellária Kolozsvárra küldte...

— Szívesen látott vendégünk volt, — vágott közbe Rhédey. Nem akarta, hogy Toldalaghy Miklóst tovább dicsérjék. Nem akarta, hogy akár a leggyöngédebb, legszeretőbb módon is valaki befolyást gyakoroljon Claudinára...

Ő is nagyon jól tudta, hogy a fiatal gróf milyen meleg érzéssel vonzódik Claudinához. Lehetetlen volt azt észre nem venni. Rhédey nagyon sokra becsülte a fiatalembert, tudta milyen értékes ifjú, milyen szép jövő vár rá. Családja, származása, mind-mind tökéletesen megfelelő, de itt a döntő szó Claudináé. És ezt a döntést ne befolyásolja senki. A gróf tovább rendezgetett a táskából kivett írásai között, míg egyszer csak egy hosszúkás levelet feleségének nyújtott át:

— Katalin, ez neked szól.

A grófné feltörte a levelet.

Az első pár soron keresztülfutott, aztán így szólt:

— Hallgassátok csak meg, ez mindnyájunkat érdekelni fog. Az a széphanjú, vékonytermetű énekesnő ír nekem. Déryné-Széppataki Róza...

— Csodálatos hangja van, — szólt közbe Claudina.

— És hogy énekelte a Földiekkal játszó égi tüneményt, — folytatta Fruzsina néni, — nekem még ma is összeszorul a szívem...

— No dehát hallgassuk meg már a levelet, — és Rhédey mosolyogva csendre intette a lelkesülőket. Rhédeyné hangosan olvasta az énekesnő írását:

«Méltóságos és Nagyságos Grófné Asszony!

Alázatosan kérem kegyes gráciáját, hogy méltatlan személyemben alkalmallankodni merészelek a méltóságos grófné előtt. Nem merésznék így cselekedni, ha a kegyes jóindulat, melyet a méltóságos gróf úrral együtt tanusított csekélységünk iránt fel nem buzdítaná hátorságunkat. Itt vagyunk mi, magyar színjászok a kincses városban, ám vajmi szegényen és nyomorúságban. Eljöttünk, hogy magyar nyelven, külső országból való és honi írók színdarabjait játsszuk, vig és szomorú operákat énekeljünk a magasrangú főuraknak és a kegyes közönség előtt, kik előadásainkat meghallgatni érdemesítik. Nagy kínlódások és áldozatok árán, de szívesen tesszük le a haza oltárára ami csekélységünktől telik, elhoztuk díszleteinket, jelmezeinket, ruhatárunkat és megtudtuk, hogy a rondella, melyet a tavalyi esztendőben a nemes magisztrátus játéokra nekünk, a nemzet szegény nap-számosainak átengedett, leégett. Nincs hol bemutatni, ha gyarló is, de teljes lelkünkkel nyújtott képességünket, tudásunkat. Hiába volt az áldozat, a fáradalom, vissza kell fordulnunk, hacsak a méltóságos grófné asszony kegyelme nem ejt értünk jó szót.

Alázatosan esedezünk mi, magyar színjászok, férfiak, nők, kegyeskedjék minket méltóságos és nagyságos férje ura, Rhédey László gróf ökegyelmessége gráciájába ajánlani. Ha az ő nagylelkűsége felénk fordul, talán még kaphatunk valahol helyet, hol tudásunkat, képességünket a méltóságos főrangú uraknak és a t. c. közönségnek bemutatathassuk. A tavalyi esztendőben sem valának elégedetlenek velünk. Most

pedig még több külföldi színdarabot hozánk, azonfelül tekintetes Kisfaludy Károly és nemzeti Katona József darabjaiból, szomorúakat és szívvidámítókat, tanulságosakat és hazafiasakat vegyesen. Hoztunk néhány daljátékot szép énekkel és látványos kiállítással. Hogy ezzel a magas főrendek és a t. c. publikum meglegedését kiérdemeljük, szívünk leghőbb óhajtása.

Ezért járul az egész színtársulat esedezve a méltóságos és nagyságos grófné asszony elé. Ezért esedezik alázatosan szegény szolgálója:

Déryné-Széppataki Róza.

Rhédeyné letette a levelet és férjére nézett.

— Szegény emberek, — szólott most közbe Fruzsina grófnő, — ha valahogy segíteni lehetne rajtuk? ...

— Segíteni *kell* rajtuk, — mondta a gróf erős, határozott hangon.

Claudina csillogó szemmel hallgatta édesapját, mikor az tovább beszélt:

— Dicséretére válik szívednek, kedves Fruzsina, hogy minden szegény emberen segíteni kívánsz, de itt most többről van szó. Ezek nem segítségre szoruló szegény emberek, hanem művészek, kik mindnyájunknak, mindnyájunkért dolgoznak. Déryné, ki ezt az alázatos hangú levelet írta, a legkiválóbb magyar színészi erők egyike, neve megmarad akkor is, mikor azoknak, kik előtt most alázatosan hajlong, már emléke is örök feledésbe megy. Az írók, kiket levelében említ, Kisfaludy Károly, Katona József talán új korszak indítói. Művészet, irodalompartolás... — folytatta — mindig haragszom, ha ilyesmiről hallok beszélni. Nem a művészetet partoljuk, sa-

ját jobbik énünknek teszünk szolgálatot, mikor a szellem munkásai számára megkönnyítjük az életet.

Rhédeyné bólintott, mint aki minden tekintetben egyet ért férjével. Claudina azonban még hallani akarta édes apját, mert semmiben sem telt olyan gyönyörűsége.

Rhédey nemcsak kiváló képzettségű, a világ-irodalomban jártas ember volt, hanem önálló gondolkozású lélek, egyéni meglátásokkal, szempontokkal és tiszta, világos, emelkedett szellemű ítélőképességgel.

— Hogyan gondolja ezt, édesapám?

— Ugy, — felelt Rhédey és egy pillanatilg elgondolkozva nézett maga elé, — hogy az író és művész voltaképpen az életet hozza elébünk, melyet szeretnénk élni, ha erőnk és emelkedettségünk volna hozzá. Álmainknak ad formát, felsőbbrendű vágyainknak, melyeket vagy saját gyöngeségünk, vagy a külső világ ellenállása miatt megvalósítani nem birtunk, de amely felé törekszünk. Látnod édes Claudinám, én úgy gondolom, hogy a történelem azt mondja el nekünk, amit az emberiség cselekedett, a művészet és irodalom pedig, amit az emberiség álmodott. Ezért sokkal-sokkal szebb ám a művészet, mint a történelem.

Csend volt egy pillanatilg, aztán a gróf megsímogatta leánya haját.

— Csakhogy ez mind üres elmélkedés, Claudinám s a szegény színészeknek hajlék kell, ahol játszhasanak. Várjunk csak...

Feleségére nézett.

— Úgy gondolom — vette át a szót most a grófné, — ha maga, édes uram, pár szót szól a városi magisztrátusnak...

Rhédey fejét rázta.

— A város vezetői telve vannak a legjobb indulattal. Nem ebben van a baj, hanem ott, hogy a rondella leégvén, csakugyan nincs alkalmas helyiség, terem, ahol elférne a színpad, a nézőtér, öltözők. Te édes, éppen úgy ismered a várost, mint akár én. Tudnál ekkora termet valahol?

A grófné elgondolkozott.

— Ilyen nagy, tágas helyiséget csakugyan nem tudok, csupán csak egyet...

Megakadt egy pillanatra.

— Nos, Katalin? — kérdezte férje.

— Csak egyet ismerek ilyen hatalmas, tágas szálát, ami alkalmas lenne, de hát...

— Édes Katalin, én is ismerem azt a nagy szálát, melyben a hajléktalan színészek játszhatnának, de szeretném, ha te nevezné meg angyalom.

Mielőtt azonban a grófné felelhetett volna, Claudina szelesen közbevágott:

— A mi kolozsvári palotánk ebédlőtermel

— No de Claudina, édes leányom, hova gondolsz? — szörnyedt fel Fruzsina grófné. — Hogy a ti palotátokban, az ősrégi Rhédey házban?... Ahol a fejedelem, Rhédey Ferenc lakott, mikor a nagy Bethlen Gábor unokahugát feleségül vette... Hiszen én is szeretem a színészetet és édesapád lelkes, szép szavai után meg is becsülöm a színészeket és írókat, de hogy kedvükért a mi nemesi házunkban ilyen felfordulás, ribillió legyen? Gondold el lelkem, kisleányom, hogyha úri, rangunkbeli vendégeinket fogadni akarjuk...

— Hiszen van még egy házunk a Monostori úton is, — védte álláspontját a fiatal leány.

— Annak nincs olyan nagy és tágas ebédlő-palotája.

— Elférünk mi kisebbbe is — és Claudina

Kineses Kolozsvar...

apjára, anyjára nézett. Azok hallgattak és mosolyogtak.

— Hát hiszen ha így akarjátok — és Fruzsina néni felvonta vállát. Egy kicsit sokallta a színésznépség iránt tanúsított leereszkedést, de azért egy csöppet sem haragudott. Alapjában nagyon jólelkű asszony volt és szívesen segített mindig, mindenkin. Ha szerette is hangsúlyozni az Inczedy- és Rhédey-család előkelőségét, a légynek sem vétett volna és szíve tele volt jóindulattal.

— Claudina, — mondta most a gróf — te hangosan mondtad ki, mire mi édesanyáddal gondoltunk. A magyar színészetnek nem szabad hajléktalanul bolyongania.

Aztán feleségéhez fordult:

— Légy szíves kedves Katalin, még ma írj Dérynének. Nyugtasd meg, hogy lesz hely számukra, ahol játszhatnak. A többiről személyesen, élőszóval. Holnap ugyis bemegyek a városba.

— Édesapám uram, ha én is bemehetnék?

— Kíváncsi a színésznépre, — csóválta fejét Fruzsina néni. — No csak vidd be Lacikám, — mondta sógorának, — itthon ugysem lenne nyugtunk tőle. Még betegje lenne a nagy kíváncsiságnak.

— No meg egypár dolgot be is vásárol, — tette hozzá Rhédeyné.

Fruzsina néni mosolyogva bölintott, még a kezét is dörzsölgette örömeiben. Nem éppen annak örült, hogy Claudina a színésznépséget meglátja, vagy a bevásárlásokat elvégzi, hanem, mert arra gondolt: a napokban érkezett haza családja látogatására a fiatal Toldalaghy Miklós...

Ha a fiatalok találkoznak egymással Kolozsvárott és huzamosabb igeig együtt lesznek, annál

jobb. Lehet, hogy aztán már el is marad a bécsi farsangolás, vagy Claudina, mint Toldalaghy eljegyzett mátkája megy fel a császárvárosba, Ujesztendőre meg is lehetne tartani az esküvőt, — gondolja Fruzsina néni, kinek nincs melegebb vágya, minthogy a két fiatal teremtés, kik oly közel állnak szívéhez, lelkéhez egymás mellett éljék le életüket, boldog derült, harmónikus házasságban.

Harmadik fejezet

A régi Rhédey-palotában nagy a sürgés-forgás.

A gróf már tudatta a magyar színésztársulattal, hogy az ebédlőteremben fognak játszani.

Rhédeynek, ha így berándult Erdőszentgyörgyről, minden percét igénybe vették a hivatalos és közéleti teendőik, a nagy vagyonnal és előkelő társadalmi helyzettel járó kötelezettségek.

Claudinának bőven maradt ideje az édesanyja által reábizott bevásárlásokra, melyekre hűségesen elkísérte a most éppen otthon időző fiatal Toldalaghy Miklós is.

Elvégezvén a megrendeléseket, ott járkáltak a nagy sétatér fái alatt. November első felében még olyan szépen, melegen sütött a nap!... Azok a bizonyos legöregebb emberek, kiknek nincs más dolguk, minthogy az időjárásra visszaemlékezzenek, kijelentették, hogy ilyen szép, derült őszt még soha világeletükben nem láttak. Nem is beszélt a hervadásról, az elmulásról más, mint egyedül a fák tar ágai, melyek meggömbölyödött, rőt ujjú karokként meredtek felfelé a levegőbe. Egyébként...

Egyébként a hosszú, egyenletes léptekkel elő-

Claudina és Miklós

remelő fiatal pár még ezt sem látja. Az ő diadalmas ifjúságuknak semmi köze sincs az ősz melanchóliájához. Az angol társalkodónő, Miss Hertha kissé távol marad — így parancsolja ezt a tapintat — hadd beszélgessenek zavartalanul.

Claudina a bécsi tervekről beszél. Toldalaghy figyelemmel hallgatja. Egy pillanatig mintha árnyék borulna arcára, mikor Claudina lelkesedését látja, de aztán iparkodik erőt venni magán. Nem természetes-e, hogy a fiatal leány örömmel indul a bécsi farsangra? Szabad ezt rossz néven venni tőle? Annyira szereti Claudinát, hogy örülni akar mindennek, mi a leánynak örömet, mulatságot szerez. Mindamellett nem állja meg, hogy tréfásan oda ne vesse:

— Claudina, ha maga boldog, természetesen én is az vagyok. De tudja-e, hogy én már nem leszek szerény tanuja a maga diadalainak? Württembergbe küldenek, a stuttgarti követséghez.

— Igen, Fruzsina néni mondotta. Nem is tudja, mennyire sajnálom, Miklós.

— Mit sajnál Claudina?

— Természetesen azt, hogy nem lehetünk együtt. Egyebet mit is sajnálnék? Tisztában vagyok azzal, hogy ez a württembergi kiküldetés nagy előléptetés. Úgy-e így van Miklós?

— Igy, — bölintott Toldalaghy komolyan. — A kancellár mondotta, — nem tart szerénytelennek, ha ismétlem szavait? — azért küld Württembergbe, mert egyet-mást vár képességtől, munkásságotól. Württembergben most számos fontos dolog oldódik meg.

— Képzelem, mennyire örül kiküldetésének!

— Nagyon örülnék, ha nem tartana távol magától.

Claudina nyájasan, barátságosan nézett a fiatalemberre, de az mintha egyebet várt volna nyájasságnál, mert arca elborult. Azt szerette volna, ha Claudina kissé zavarba jön, elpirul, le-süti szemét, de ez az elfogulatlan szívesség?... De aztán arra gondolt, hogy ő tulajdonképpen eddig még nem beszélt nyíltan érzelméről, szándékairól. Szerette volna, ha Claudina kitalálja, vagy legalább is megsejti, ami az ő lelkét folyton foglalkoztatja.

Ám ha hiábavaló volt a tartózkodás, miért ne beszélhetne most nyíltan, fenntartás nélkül érzelmeiről, vágyairól, terveiről? Csakhogy mégsem volt bátorsága a dolgok közepébe vágni, nagyon szerette Claudinát és remegett a kedvezőtlen választól. Egy kis bevezetéssel kezdte:

— A bécsi diplomácia most nagyon erősen akarja a jó viszonyt, sőt barátságot a württembergi házzal. És ők is velünk. Sándor herceg, a württembergi király unokaöccse a múlt hetekben Bécsbe érkezett s most ott is marad egy darabig, mint Ferenc császár és király kedvelt vendége. A fiatal herceg jókedvű, szeretetreméltó, művelt ember. A császári pár mindenképpen kitünteti és a bécsi előkelő társaság nagyon szereti. Sándor herceg az egyik kapocs a nagy tervben, melyet a kancellár, Metternich előkészít.

— És a másik kapocs? — mosolygott Claudina.

— Nem lehetek olyan szerénytelen, hogy a királyi fenséggel, Sándor herceggel egy sorba helyezzem magamat, én legfeljebb csak afféle kis gombostű lehetek.

Nevetett, de aztán elkomolyodva folytatta:

— Mintegy. A stuttgarti udvar hajlandóságát meg kell nyernünk, — ez a mi küldetésünk.

A württembergi királynénak, testvérhuga a kenti hercegné... és...

— És? — kérdezte Claudina, mert nagyon érdekelte az európai udvari ügynek állása. — Mi van a kenti hercegnével?

— A kenti hercegné édes anyja a kis angol trónörökösnőnek, a 10 éves Viktóriának. A württembergi királyné a lehető legjobb, legmelegebb viszonyban él testvérhugával, az angol birodalom trónörökösnőjének anyjával. Az angol parlament a kenti hercegnét bizta meg, hogyha a király, IV. Vilmos, Viktória nagykorúsága előtt meghalna, leánya helyett mint regens uralkodjék. Ezzel a megbizatással mérhetetlen hatalom és befolyás került a kenti hercegné kezébe.

— Most már értem, — hólintott Claudina. — Nem hiába történettudós, pompásan megvilágította előttem a dolgokat.

— Maga érdememen felül dicsér Claudina.

— Nem... Nem... én olvastam történelmi tanulmányait.

— Hát amit lehet, amit bírunk, — folytatta elgondolkozva Toldalaghy. — Ez a Metternich elve. Én természetesen igyekszem a kancellár kedve szerint dolgozni, mert eltekintve elfogultságaitól, lángeszű ember.

Halkabbá, lágyabbá vált hangja, mikor folytatta:

— Claudina, az lenne életem beteljesülése, ha maga velem jönne Württembergbe. Ha ideiglenesen is, de otthonának érezné az országot. Hol nekem dolgoznom kell... Ha segítene munkámban és megengedné, hogy soha el nem lankadó, hűségesszerettel vegyem körül, mert...

Megakadt, mélységes megindulás fojtotta el hangját. Mit nem adott volna érte, ha Clau-

dina hangja is éppen olyan remegő, akadozó mint az övé, de a leány nyiltan, bátran, elfogulatlanul felelt:

— Soha én ezt a pillanatot elfeledni nem fogom, édes Miklós. Maga a legdrágábbat ajánlotta fel nekem, amit férfiember leánynak adhat és erre a drága, felmérhetetlen értékű ajándéka nekem kötelességem őszintén megmondani: meg kell előbb vizsgálnom szívemet, lelkemet: méltó vagyok-e a maga ajándékára Miklós?

Toldalaghy arca sápadt lett.

— Úgy érzi, nem szeret engem, Claudina?

— Ha azt érezném, megmondanám — és Claudina lelkes, szép nagy szeme most a férfi átható tekintetébe mélyedt. Nem sütötte le szemét, a férfi kérdő, kutató pillantását, nyiltan, bátran állta. — Én semmit sem hallgatok el Miklós és nem is fogok elhallgatni soha, mert az nem volna méltó a maga nemes, emelkedett érzéséhez — és nem volna méltó hozzám sem, aki tiszta, meleg, őszinte, igaz vonzalmat érzek maga iránt. Tiszta kell jönnöm érzéseimmel, elég erősek-e azok viszonzásul a maga szerelméért?

Csend volt egy pillanatig, aztán megint Claudina beszélt:

— Ugye nem haragszik nyíltságomért, Miklós?

A fiatal ember lehajolt és megcsókolta Claudina kezét.

— No itt minden rendbe jött, — gondolta magában miss Hertha. — Valószínűleg eljegyzés lesz, nemsokára... Hogy fog örülni a grófné és Fruzsina öméltósága... Madarat lehet vele fogatni, ha meghallja a dolgot, hiszen ez a házasság Fruzsina báróné szívének legfőbb vágya...

Miss Hertha már öt esztendeje él a Rhédey háznál és jobban ismeri a család ügyes-bajos

dolgait bárki másnál. Szegény nagyon szomorú lett volna ha sejtí, milyen távol vannak a fiatalok az eljegyzéstől...

— Még valamit kell kérnem Claudina. Szeretnék egy kérdést intézni magához. Ha akarja felel reá, ha nem tetszik kérdésem, megtagadja reá a feleletet. Én ígérem, többé zaklatni nem fogom.

— Én mindenesetre felelni fogok Miklós. Tölem semmi olyat nem kérdezhet, amire kellemetlen lenne felelnem.

— Azt mondta: írántam meleg vonzalmat és barátságot érez. Köszönöm, mindig hálás leszek érte, de szeretném tudni nincs-e valaki... valahol egy férfi akihez, erősebb és melegebb érzések fűzik?

— Nincs, — felelt Claudina. Tekintete tiszta, nyugodt bátor, akárcsak a lelke.

Toldalaghy megkönyebbülten lélegzett fel.

Claudina, drága, tudja milyen boldoggá tett kijelentése... Sejtí?... Tudja? Hiszen én akkor remélhetek, várhatok...

Claudina gyöngéden megsimogatta a fiatal ember karját:

— Igen Miklós, igen... Én úgy szeretném ha rokonszenvem szerelemmé erősödnék. Éppen úgy kívánnám ezt, mint maga. Nem ismerek férfit, kire inkább rámerném életem boldogságát, nyugalját bizni s tudom, szülöim is úgy szeretnék.

— Ne erről beszéljünk most Claudina — és Toldalaghy gyorsan, kissé nyersen szakította félbe. — Bármennyire tisztetem, becsülöm is szülöit, itt most, mi ketten állunk egymással szemben. Csakis rólunk, egyedül rólunk van szó s arról, amit mi érzünk egymás

iránt és hogy egyszer talán sikerülni fog szerel-
mém megnyernem, kivívnom?

Claudina nagyon okos leány volt, teljesen megértette a fiatal ember hangját, még nyersességéért sem haragudott. Tudta, hogy mindezt a nagy szerelem váltotta ki Toldalaghy lelkéből. Teljes őszinteséggel, fenntartás nélküli nyíltsággal beszélt az imént Miklóshoz. Nagyrabecsülte Toldalaghyt és ha nem is érzett szerelmet iránta, soha eddig más férfi iránt sem érzett ilyesmit. Szülei után bizonyára Miklós állt hozzá legközelebb.

Lehet, hogy az én szívem más, mint a többi lányoké és nem is fogom soha megismerni azt, amit szerelemnek hívnak, — tünődött magában Claudina. Ime húsz esztendő vagyok és még ugynevezett ábrándom sem volt soha, bár a barát-
nőim saját vallomásuk szerint mind átmentek effajta dolgokon. Hátha én másforma vagyok, mint a többiek? ... Akkor pedig, viaskodott tovább magával, ha úgy sem ismerem meg a szerelmet, miért ne köthetném le életemet Miklóshoz, kinél derekabb, becsületesebb, szimpatikusabb embert nem ismerek? ...

De azért habozott. Valahogy lelkében úgy érezte, hogyha ő már meg is alkuszik saját magával, ennek a talpig férfiembernek többre van joga, mint amit ő nyujthat. Nem szabad elhamarkodni a dolgot. Miklós miatt nem szabad. Egy ilyen férfi teljes boldogságot érdemel. Elgondolkozott, lehajtotta fejét, egy pár száraz levelet sodort lábuk elé a szél. Claudina nem taposott rájuk, gyöngéden kikerülte a hervadt, sárga leveleket, aztán halkán mondta:

— Miklós, maga most elutazik Württembergbe, én pedig felmegyek Bécsbe, aztán egy esztendő mulva... Hányadika van ma?

— November 12.

— Mához egy esztendőre, november 12-ikén maga megint megkérdi tőlem — ha akarja, — amit most kérdezt.

— Hogy akarja-e hozzám kötni az életét Claudina? — fejezte be a mondatot Toldalaghy.

— Igen. És én mához egy esztendőre felelni fogok.

Megfordultak, miss Hertha ragyogó arccal, de kissé panaszos hangon mondta:

— Ni hogy elborult a szép napsütés... Most látszik, hiába, hogy mégis ősz van...

Negyedik fejezet

... A Rhédey-palota ebédlőtermét már át-
alakították színpaddá.

Óriási méretű terem volt ez, valaha Rhédey
Ferenc, Erdély fejedelme ülte benne lakodalmát
Bethlen Gábor unokahugával.

Elfért benne az egész fejedelmi rokonság, a
főnemesség, a nemes urak küldöttei, a külső
országok követeivel együtt. Elfért most Diósy
uram szintársulata is.

Kora délelőtt már megkezdődtek a próbák.

Kisfaludy Károly darabját a Kérőket pró-
bálták, de közben beleszúrtak egypár énekszá-
mot, hogy Déryné — Széppataky Róza is szere-
peljen, mert ezt a közönség semmiesetre sem en-
gedte el. A megnyitó előadáson követelte Dé-
ryné.

Most éppen ott állt a törékeny termetű, nagy-
szemű, vöröses hajú, bájos kis teremtés a színpa-
don. A színészek nagyon jól ismerték hangját, de
mindig újra, meg újra bámulat fogta el őket,
hogy ebből a törékeny, vékony kis alakból ilyen
hang teljék ki... Csokonai Vitéz Mihály egyik
legbájosabb legfinomabb versét, az Alkut éne-
kelte. A verset még akkor írta a költő, mikor

Komáromban élve azt hitte, hogy életének hánytvetett hajója végre révbe jut és boldog lesz a leánnyal, akit szeretett. Kedves enyelgés, játszi évdés a hangja ennek a csipkeszerű finomságú versnek. Boldogsága túlradásában a költő kedves szemrehányásokat tesz Lillának, féltékenykedik. Lilla éppen ilyen félkomoly, féltréfás hangon válaszol, vitatkozik, hogy aztán egymást megértve, teljes legyen a kibékülés.

Déryné mindig óriási hatással énekelte ezt a hervadhatatlan költeményt. A Vitéz részét is ő dalolta kedves, komikusan férfias mimikával. A közönség mulatott, elérzékenyedett, sirt és nevetett. És nem volt rá eset, hogy a dalt meg ne újráztatták volna.

Most a próbán éppencsak jelezni akarta Déryné a dalt, de aztán egyre jobban belemelegedett és egyszerre csak maga sem vette észre, a színész-erő öntudatlanul ragadta, vitte magával. A próbán éppen úgy énekelt, játszott, minthacsak színpadon állna, nagyközönség előtt.

A próbán ott levő színészek egyszerre tapsolni kezdtek.

Nem lehetett taps nélkül megállni, ha Déryné énekelt. A tetszés kitörése ösztönszerű, szinte tudattalan, de annál őszintébb volt.

A nézőtéren nagyon komoly arcú, határozott tekintetű asszony ült. Ő is tapsolt, aztán még fel is szólt a színpadra:

— Jól van, Róza fiam!

Déryné elpirult örömeiben.

Mindenki tudta, hogy kevesen értenek úgy a színjátszáshoz, mint ez a komoly arcú, szigorú tekintetű asszony, a nagy tragikai szerepek ábrázolója, Kántorné — Engelhardt Anna.

Most kezdődött volna a darab próbája.

— De hol van Lidi személyesítője, Sarlay Etel? — kérdezte Megyeri Károly, a rendező.

A naiva, a szép Sarlay Etel, ki fiatal leányokat játszott, bizony híres volt pontatlanságáról, szeszélyességéről.

— Mindig késik, — csóválta fejét az öreg Jancsó.

— El van kényeztetve, — folytatta Megyeri. — Szép, tehetséges, a közönség kedveli. Igazán kedvezett neki a sors. Meglátjátok, híres, ünnepest színésznő, nagy művésznő lesz belőle.

Most egyszerre megszólalt Kántorné mélycsengésű althangja.

— Tévedés, — fordult Megyerihez. — Hogy Sarlay Etel gyönyörű szép leány, azt nem tagadhatom, az is bizonyos, hogy vannak kitünő ötletei, lehet, hogy híres, ünnepest színésznő lesz belőle, de hogy igazi művésznő legyen, ahhoz hiányzik belőle valami.

— Mi? — kérdezte Déryné — Talán nincs tehetsége?

— Ha nem volna, szóra sem érdemesíteném. De a mi pályánkon, — lehet különben, hogy más pályán is így van, — a tehetség nem elegendő. A tehetséget szolgálni kell, hűséggel, alázatosan minden más szempontot, minden más gyöngeséget ennek a szolgálatnak alárendelve. Aki tehetséges, annak nem szabad szeszélyesnek pontatlannak lennie, nem szabad elhagynia magát soha, egy pillanatra sem. A talentumra úgy kell vigyázni, mint igazi kincsre.

— Hiszen az is, — vágott közbe Diósy uram, a direktor, — a talentum a régi nyelvben pénzt jelentett.

— A színésznépnek, — folytatta Kántorné, — hajlama van a szeszélyeskedésre, az önfejű-

ségre, de ennek csak annyiban szabad engedni, amennyiben munkánk kárát nem vallja.

A próba megállt, mindnyájan komolyan figyeltek.

Istenem, — mondta most Déryné — én is olyan gyakran rajta kapom magamat a hirtelen haragon, felindúláson. Ilyenkor bizony kedvem volna mindent itthagyni és elvonulni egy kis faluba, békés életet kezdeni a sok hosszú, fáradságos vándorut után.

— Kedved volna, de nem teszed, — nézett rá komolyan Kántorné. — Néha lelkesedve, máskor fogcsikorgatva, egyszer a közönség ünneplése, máskor annak közömbös, kegyetlen neemtörődömsége mellett is itt maradsz. Legfeljebb álmaidban keresed fel a békés kis tanyát, hol jó volna megpihenni. Mindnyájan álmodunk egy ilyen kis tanyáról, Róza, lehet egyszer majd, öregségünkben el is jutunk oda, de mi az álom mellett végezzük kötelességünket és szolgáljuk azt, amit hivatásunknak fogadtunk, míg...

Ebben a pillanatban levelet adták át a direktornak. A levelet Sarlay Etel írta, hirtelen lemondja szerepét.

— De hiszen ez kétségbeejtő! — a direktor majdnem haját tépte. — Holnapután este előadás és nincs Lidim. Kivel tanultassam be ezt a hosszú és nem könnyű szerepet?...

— Talán más darabot vennénk elő? — indítványozta a rendező.

— Ehhez már minden készen van és most újra kezdjük a munkát?... Rettenetes... — A direktor és rendező kétségbeesetten nézett egymásra.

— Volna egy indítványom, — mondta csendesen Kántorné. — Egy fiatal leánykát tartok

magamnál. Apja bizott meg vele, hogy tanítsam és ha van tehetsége, készítsem elő a színi pályára.

— És? ... — sürgette az igazgató.

— Tudjátok, hogy nem szoktam bőkezűen bánni dicséretekkel, de ez a fiatal leány a leg-erősebb tehetségek egyike. Nem szeretek jóslásokba bocsátkozni, de úgy gondolom, a jövődő nagy színészasszonya van kezem alatt. Biztosra veszem, hogy ez a leányka el fogja játszani Lidi szerepét, bizátok reá. És tudom, nem fog szégyent vallani.

— De két nap alatt betanulni? ... — hüledezett Jancsó.

— Be fogja tanulni!

— Egy vagy két próba után játszani, mert több már nem lehet? — rázta fejét a direktor.

— Játszani fog — és Kántornénak egyre komolyabb lett tekintete. — Játszani fog ahogyan Istentől adott talentumától telik.

— Nagy fáradtság... óriási munka... — aggodalmaskodott a rendező.

— Fáradtság, munka? ... Ez mind nem fontos a gyermeknek, mintahogy soha nem volt fontos annak, akit az Ur Isten tehetséggel áldott vagy vert meg.

A direktor a rendezőre nézett... De hát végre is mit lehet itt már tünődni, habozni? Holnapután játszani kell...

Az értesítés szétment mindenfelé, a jegyek jórésze elkelt. Kántorné a legnagyobb zavarból menti meg a társulatot.

— Legfeljebb a nagyérdemű közönség elnézését fogjuk kérni, — mondta az igazgató, — bocsánatot kérünk, hogy szükségből Etel szerepét egy fiatal, tapasztalatlan kezdőre bizzuk.

— Nem kell bocsánatkérés, — rázta fejét Kántorné, — az én felelősségemre bocsássátok a színpadra tanítványomat és hagyjátok megmutatni, mit tud.

És furcsa, kissé kesernyés mosollyal tette hozzá:

— Semmi bejelentés, semmi bocsánatkérés, bele kell dobni a vízbe, — hadd ússzon. Ha tehetsége van — mintahogy én hiszem — majd partra ér. Ha nincs, hiába bejelentés, bocsánatkérés, úgy is elmerül. A színész hasonlatos a katonához. Tudjátok mit mond a nagy német költő a katonasorsról: «Nem áll ott ki helyette senki se más, övé a szerencse, övé a bukás...»

— Hát jól van, — mondta csendesen az igazgató, hiszen tudta, hogy Kántornénál a színészi hivatást senki komolyabban nem veszi — ahogy akarod, Anna. De még nem is mondtad meg hogy hívják azt a fiatal leányt, a tanítványodat? Mi a neve?

— Laborfalvy Róza, — felelt Kántorné és otthagyta a próbát, hogy tanítványát értesítse: színpadra léphet. Játshatik.

Ötödik fejezet

Az egész nemes és művelt polgári társaság ott volt a Rhédey palotában, az ebédlőszálából átalakított színházban. Kisfaludy Károly darabját élénk figyelemmel hallgatták, nagy tetszés fogadta az énekszámokat, melyeket Déryné kedvéért a darabba beleszóttak.

De még a híres primadonnát sem ünnepeleltek olyan kitüntető tapssal, mint amilyen kíváncsian várták az új színésznőt, ki ma este Sarlay Etel helyett Lidi szerepét fogja játszani.

Már délelőtt elterjedt a hír mindenfelé, hogy Lidi személyesítője lemondott szerepéről és nem akar játszani. Az erdélyi úri társaságban mindig nagy figyelemmel kísérték a színészet ügyeit. A Rhédey, Wesselényi, Teleki, Zeyk, Mikes, Toldalaghy, meg a többi nemes főrangú ház szívesen látta magánál vendégségbe a társulat jobb tagjait. Kántornét, a drámai színésznőt, Déryné, a gyönyörű hangú énekesnőt, az öreg Jancsót becsülték legtöbbre, de szíves fogadtatásra talált Lendvay, Megyery, sőt még a csinos, szóke Sarlay Etel is, ki fiatal leány-szerepeket játszott, Sarlay Etelről mindenki tudta, hogy önfejjű, széles, de ezt is megbocsátással túrték.

Fiatal még, — mondták — később majd megjön az esze. No de hát mindennek van háttára... Az erdélyi nemes társaság türelmességének is. Mikor meghallották, hogy Sarlay Etel az utolsó pillanatban mondott le, legnagyobb zavarba hozva a társulat igazgatóját, mindenki felháborodott.

A jószívű kolozsvári közönség sajnálta a szegény színigazgatót, kinek annyit kellett küzdödni, míg az előadásokat megkezdhette. Menynit szaladgált polgármesterhez, alispánhoz, sorra vette a befolyásos főúri pártfogókat, hogy valahol helyet kapjon. Már szegényszemre úgy volt: ki kell vonulnia egész társulátával Kolozsvárról, mikor Rhédey László megkönyörült rajtuk és megengedte, hogy palotájában játszanak.

És ez a szeszélyes, makacs, mindig csak saját magával törődő, magát nélkülözhetetlenek tartó színésznő mindent fel akar borítani.

Őszinte felháborodással tárgyalták az ügyet és nagyon megörültek, mikor meghallották, hogy az ügyes, élelmes igazgató mégis kerített valakit, aki a makacskodó Sarlay Etelt helyettesítse.

A felháborodás most már kíváncsisággá változott. Vajjon ki lehet ez az új színésznő? ... Sokan azt mondták, hogy Pestről, mások, hogy Váradról jött.

— No majd meglássuk, — suttozta a közönség, — meglássuk mit tud? Már akárhogy s mint van, ne legyünk túlon túl szigorúak szegénykéhez. Hát persze, nem játszhatik úgy, mint a szőke, mosolygós, babaarcú Sarlay Etel, de meg kell jutalmazni szíves készségét, vállalkozási szellemét, bátorságát.

Aztán mikor az új Lidit meglátták...

A Rhédey-palotában...

A KÖNYVTÁRSÁGI
TÁRSASÁG
KÖNYVTÁRA

Magas, barna, még fejletlen termetű leányka lépett elő, nem lehetett több tizenötévesnél, talán még annyi sem volt.

A közönség egy pillanatig mozdulatlanul nézi... aztán a fiatal leányka megszólal. Ezt az arcot, ezt a hangot nem lehet többé elfelejteni soha.

— Ki ez a gyermekleány?... — suttogják az emberek és egymásra néznek. Valami különös feszültség van a levegőben, mely a bekövetkező nagy eseményeket szokta sejtetni, nem annyira az értelem, mint inkább az idegek útján. A gyermekleány még csak egy pár szót mondott és a közönség már megérezte, hogy valaki eljött, elfoglalja jogos, megillető helyét, mint a magyar színpad fejedelemasszonya.

Mert az volt Laborfalvy Róza, a magyar színpad királynője, az egyetlen és hasonlíthatatlan, míg csak el nem érkezett utódja, a hozzá méltó, vele egyenlőrangú és tehetségű nagy tragika: Jászai Mari.

A gyermek Laborfalvy Róza ott áll a színpadon. Hosszú kékesfekete haja két fonatban térdét veri. Alakja nyúlánk, vékony, szinte túlon túl karcsu. Arca hosszúkás, nemesen metszett. Orra merész, egyenes, mintha csak a klasszikus szobrokról mintázták volna le, szája finom, elmes, inkább szomorú, mint mosolygós és a szeme... Ezeket a sötét, mélytekintetű, csodálatos szemeket soha életében el nem felejthette, aki csak egyszer is látta.

Ez a sötét szempár tudott kérni, parancsolni bátorítani, ijesztetni, tudott szelid és félelmetes lenni. Rafaelről mondták: ha kéz nélkül születik is festő lesz. A színész anyaga, szerszáma a hang, a beszéd, de lehet, Laborfalvy Rózából ak-

kor is nagy művész nő lett volna, ha néma és csak szemével mondja el amit akar.

Lehet, az emberek akkor is megértik. Pedig hát a hangja... A magyar nyelvet kevesen beszélték olyan törvényeinek megfelelően és szépen mint Laborfalvy Róza.

Mikor először lépett a színpadra, bátorító, buzdító taps fogadta. Aztán mikor vége volt jelenésének... Micsoda fergeteges tapsvihar...

Újra meg újra a lámpák elé hívják. A fiatal leány ott áll a közönség előtt. Más színésznők ilyenkor kedveskedve mosolyognak, a leányka arcán mélységes, szinte megdöbbentő komolyság. Mintha csak érezné, hogy sorsának döntő fordulatához jutott.

Hogy ő, a kiválasztott, a művészet oltárához lépett. Művészetéhez, melyet egész életében szolgálni fog. Szolgálni fog szívével, lelkével, teljes erejével.

Ünnepélyes, lelkeket megfogó áhitat ült a gyerekleányka arcán. Az egész este nem volt más, mint a Sarlay Etelt helyettesítő fiatal leányka ünneplése.

Előadás után Rhédey László páholyába hívatta a direktort: — Ha nem csalódom, egy kiváló tehetség avatása volt ez a mai este — mondta nyájasan a gróf. — Feleségem és én gondoskodni akarunk, hogy a leányka tovább tanulhasson kellő, szakavatott vezetés mellett.

— Hálásan köszönöm, a fiatal leány, társulatom és az egész magyar színészet nevében Nagyságotok kegyes gráciáját, — felelt meghattottan az igazgató.

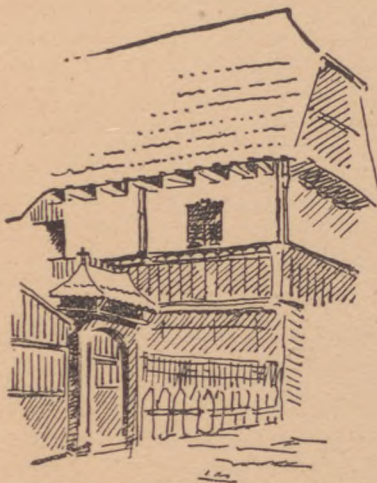
— Ki tanította be a leánykát szerepére? — érdeklődött Rhédeyné.

— Kántorné ifjasszony. Ő ajánlotta, hogy léptessük fel a kisleányt Sarlay Etel helyett.

— Nagyon okosan, helyesen tette, — bólintott a gróf.

— És mondja meg Kántorné ifjasszonynak, — tette hozzá Rhédeyné, — hogy holnap szívesen látom uzsonnára. Szeretnék vele beszélgetni erről a kis Laborfalvy Rózáról.

Az igazgató mélyen meghajolt és elhagyta a páholyt.

Hatodik fejezet

Másnap délután a kisebbik fogadószobában ültek Rhédeyné, Fruzsina báróné, Claudina és Kántorné.

Kántorné felszólításukra Laborfalvy Rózáról beszélt:

— A fiatal leány miskolci származású. Igazi neve Benke Judith. Reám bízták, hogy színésznőt neveljek belőle.

— Igazi nagy tehetséget bíztak kezére ifjasszony, — mondta Rhédeyné.

— Nagyon jól tudom ezt magam is — és Kántorné elgondolkozva, komoly arccal nézett maga elé. — Sőt én, ki tehetségének minden oldalát ismerem, tudom igazán mit várhatunk ettől a gyermektől. Lidi nem is neki való szerep.

— Nem neki való? — álmélkodott Fruzsina báróné — már megengedjen kedves ifjasszony, hiszen olyan pompásan játszott...

— Hagyd csak, — vágott közbe Rhédeyné, — Kántorné ifjasszony ezt mindnyájunknál jobban érti és tudja.

— Alázatosan bocsánatot kérek nagyságodéktól, nem arról van szó, hogy én bármit is jobban értenék, csak talán ebben a dologban több a

tapasztalatom, mivelhogy mesterségembe vág az ügy. A kis Laborfalvy Róza persze, hogy igen jó volt Lidi szerepében, nem is lehet hasonlítani Sarlay Etelhez, aki azt hiszi, hogy a színészethez nem kell egyéb, csak szép kis arcoskákat mutogatni, mosolyogni, ügyesen csicseregni — és szeszélyeskedni. Jaj Istenem, hiszen akkor minden jóalakú, kellemetes ábrázatú leányzó színésznő lehetne!... Rengeteg tanulás, saját magunknak, tehetségünknek ismerete, testi és lelki képességeinknek lemérése, szigorú ellenőrzése kell ahhoz, hogy művész válhassék az emberből. S még ez sem elég, ha nincs meg lelkében benső, alázatos tudata annak, hogy a művészet szolgálatába adta magát és soha erről a szolgálatától megfélelkeznie nem szabad. Az áhítatos komolyságot, az alázatos szolgáltni akarást becsülöm legtöbbször Laborfalvy Rózában. És ha nagyságokat hozzáillő szerepben fogják majd látni... Olyanba, mely külső alkatának és benső egyéniségének megfelel...

— Milyen szerepekre gondol ifjasszony? — kérdezte Claudina előre hajolva. Szép lelkes arca csupa figyelem és érdeklődés volt.

— Komoly drámai alakok ábrázolására gondolok. Kiknek lelkében nagy viharok dúlnak. Kiket a sors és saját eredendő, velük született természetük súlyos, keserves próbákra tesz... Ha majd ilyen szerepben lép fel tanítványom, Laborfalvy Róza...

Egy pillanatig csend volt, aztán megint Kántorné beszélt:

— Ha nem untatná túlon túl a nagyságos grófnőket és a méltóságos bárónét...

— Dehogy is untat kedves ifjasszony, — bízta Rhédeyné kegyesen.

A Rhédey-ház előtt...

— Csak folytassa, — intett Fruzsina báróné, — szívesen hallgatjuk.

— Igen... igen — és Claudina kedveskedve simogatta meg a színész nő kezét, — engem már régen nem érdekelt valami ennyire. Kérem kedves Kántorné ifjasszony...

— Egy drámai munkát olvastam mostanában, — folytatta a színész nő. — Sehol még nem került színre, csak írásban adta ide nekem valami. A színmű a magyarság elnyomásáról szól, melyet az idegen uralom miatt kell szenvednünk, szól egy XIII. századbéli méltatlanul megbántott nagyúrról, gyöngé királyról, hatalmával visszaélő, erősakarató királynéről. Csupa szomorúság és csupa fenség ez a tragédia... Ha a királynénak, Gertrudisnak szerepét eljátszhatná Laborfalvy Róza?... Az a nap soha el nem felejthető ünnepe lesz majd a magyar színészet történetének.

— Mi a címe ennek a drámának? — kérdezte Claudina.

— Bánk bán.

És ki írta?

— Katona József.

Süteményt, gyümölcsöt hoztak be az inasok. Fruzsina báróné valami új tortáról beszélt, melynek receptjét Zeykék szakácsa Párisból kapta... Aztán már süteményekről, a párisi szakácművészetről folyt a szó, pedig Claudina még úgy szeretett volna valamit hallani arról a Bánk bán című szomorú darabról, meg írójáról, Katona Józsefről.

Hetedik fejezet

Ferenc császár nagyon szíves, közvetlen természetű ember volt. Öregkorában még inkább erősödött ez a tulajdonsága. Ha zseniálításban nem is, abban, hogy szeretett alattvalóiról mindent tudni, szerette a közvetlen, személyes érintkezést, nagyanyjához, a hatalmas Habsburg aszszonyhoz, Mária Teréziához hasonlított.

Ferenc határozott parancsban rendelte el, hogy minden hozzáforduló alattvalóját — bármilyen kicsinyes, aprólékos ügyben kérne is kihallgatást — színe elé kell bocsátani. Az uralkodó népszerűségét, különösen Ausztriában nagymértékben növelték ezek a fogadások.

A keddi nap azonban kizárólag az előkelőségeké. A királyi vérből származó vendéghercegeké, főpapoké, államférfiaké és magas udvari hivatalnokoké. Ezek az urak ott várokoznak már kora reggel óta a császár lakosztályának előtermében.

És még ezek a magasrangú várokozók is mély meghajlással üdvözlik azt az őszes hajú, feltűnően elmés arcú férfit, ki most nyit be a terembe, fejbólintással, szíves mosollyal viszonzva a köszöntéseket, leül az egyik asztalhoz, irományokat szed elő, jegyzeteket ír reájuk, mint

akinek egy pillanatnyi vesztegetni való ideje sincsen.

A császár benső lakosztályából nyíló ajtó kitérül, egy magas, délceg, vállas fiatal katonatiszt jön ki rajta.

— A württembergi király unokaöccse, Sándor, — suttogják halkán a várakozók.

Sándor, württembergi herceg

A fiatal katonatiszt az asztalnál ülő, jegyzetein dolgozó férfihez lép, kezét ráznak. Pár nyájas szó után a fiatalember távozik, az őszes hajú férfi egyenesen a fehér aranyozott ajtó felé tart és a szolgálattelvő kamarás hangosan mondja nevét.

— Ömagassága, Metternich Kelemen herceg úr, a kancellár.

És Metternich alakja eltűnik a magas aranyozott fehér ajtó mögött, mely a császár dolgozószobájába vezet.

— Metternich . . . — suttogják, amint az ajtó bezárul mögötte.

Ahogy nevét kimondják, benne van a kancellár hatalma iránti hódolat, benne van a várakozás, mit ehhez a szinte korlátlan befolyású államférfihoz fűznek. Metternich Kelemen herceg egyetlen szava és kisüt a nap az emberi sorok felett, egy haragos pillantása s az illető el van ejtve az «Élet», a «Világ» számára. «Élet» és «Világ» alatt természetesen a Burgot és a schönbrunni társaságot értették.

Minden benfentes ember tudja, hogy Metternich Kelemen herceg, kancellár a voltaképpen úr a birodalomban. Az öreg betegeskedő császár — bármint haragszik is ezért a szép, fiatal császárné, — az utóbbi időkben mindent ráhagy — kancellárjára. Talán, mert ha nem is beszél róla, tudja, hogy a kancellár jobban érti a dolgokat, mint ő. Talán, mert minden egyszerűsége mellett is Ferenc császárban és királyban megvolt az uralkodó számára legszükségesebb tehetség: az emberismeret.

És megbecsülte a császár Metternichben azt is, hogy sohasem kicsinyelt le semmit. Soha nem lehetett tőle hallani: ezek aprólékos ügyek, engem, a birodalmi kancellárt nem érdekelnek, nekem ezzel nem érdemes foglalkozni. Metternich bölcs ember és tudja: annak számára, ki az állam hajtókereke mellett ül, nincsenek lényegtelen, jelentéktelen ügyek. Néha apróságok nyomják le a mérleg serpenyőjét jobbra vagy balra. Mindenre figyelni, mindenre vigyázni...

— Kedves Metternich, — szolt a császár — a fiatal württembergi herceg éppen most jelentette nekem hogy mindnyájunk őszinte örömére tavaszig itt marad nálunk Bécsben.

— Ez igen jó hír, — felelt a kancellár. — Sándor herceg rokonszenves személyén kívül,

most Württemberg igen fontos reánk nézve. Mindenáron magunk felé kell fordítani a württembergi udvar rokonszenvét. Ha Sándor herceg itt tölti a telet, annál jobb. Rajta leszünk, hogy jól érezze magát Bécsben. Én különben mindenképpen gondoskodtam arról, hogy a württembergi szálak megerősödjenek. A kancellária egyik legtehetségesebb hivatalnokát küldöm Stuttgartba követnek. Magyar, jobban mondva erdélyi fiatalembert küldök a stuttgarti udvarba. Gróf Toldalaghy Miklóst.

— Nos ha maga alkalmasnak gondolja kedves Metternichem?...

— A lehető legalkalmasabbnak Felség. «Egy ember a maga helyén» — ahogy az angol közmondás mondja. Toldalaghynek jelleme, képességei, tudása, ügybuzgalma, mind a legszebb reményekre jogosítanak.

— Ritkán láttam így lelkesedni, — mosolyog a császár. — De hogy ezt is megemlítsem, a császárné nagyon érdeklődik a farsangi ünnepek iránt. A minapában előhozta a szétküldött meghívókat. Én már csak a császárné kedvéért is szeretném, hogy a farsang sikerült legyen és mentől többen résztvegyenek benne.

Metternich nagyon jól tudta hogy a császárné súlyt vet az idej farsangi mulatságokra. Nem hiúságból, mulatni vágyásból. A császárnénak nem volt hőbb vágya, mint hogy népszerűvé tegye a Habsburg uralmat az egész monarchiában. Metternich, bár érezte, hogy a császárné ellenszenvvel nézi az ő egyre növekedő hatalmát, ebben a dologban teljesen a feleséges asszony mellé állt.

Amellett a kancellár azzal is tisztában volt, hogy semmivel sem lehet az öreg császárnak

úgy kedvében járni, mintha felesége kívánságait teljesítik.

— Az udvarmester ma terjesztette be a meghívásra kapott válaszokat. Általában meg vagyok elégedve. Az osztrák és cseh főnemesség felől biztos voltam, csak Magyarországtól és Erdélytől tartottam...

— Nos?... Nos?... — érdeklődik a császár és felhúzza szemöldökét.

— Ismétlem Felség, meg lehetünk elégedve. Magyar és Erdélyországból szép számmal jönnek fel hódolattal tisztelni. A főurak elhozzák családjaikat is Bécsbe az udvar mulatságaira.

Ferenc meglegedetten bólint:

— Nagyon helyes, ennek igazán örvendek és örvendeni fog a császárné is.

— Egy pár magyar és erdélyi főur kimentette magát betegség, vagy családi ügyek miatt.

— Talán jó lenne kipuhatolni?... — veti közbe a császár és megint aggodalmassá válik arca. A császár öreg, békességet, meglegedettséget szeretne magakörül látni.

— Fel fogom jegyeztetni a neveket és a rendőrminiszter utána nézet a dolognak, — mondja a kancellár. — Rövidesen meg fogjuk tudni, kik azok, akik csak ürügyet kerestek, hogy ne jöjjenek fel Bécsbe? Az ilyeneket szemmel kell tartani és az elégedetlenséget le fogjuk szerelni.

— De ha csak lehet, békességes úton, — vág közbe a császár és sok-sok ránc húzódik össze homlokán.

— Természetesen, — siet a megnyugtatóssal Metternich. — Bolond ember, aki nem őrzi a békét és nyugalmat, — míg csak mód van rá, míg csak lehetséges. Napsütésben sétálni mindig jobb, mint viharban, — ezt a legeggyűbb elme

is tudja. Talán azért feledkeznek meg olyan gyakran erről az egyszerű igazságról a hölcs államférfiak.

Metternich — korának egyik legélesebb elméjű államférfia — szeretett a diplomaták baklövésein, nagyképűségén mulatni és gúnyolódni, valljuk be, hogy erre meg is volt a maga oka és joga.

Mert Metternich — minden tévedésének ellenére — nagykonceptiójú, zseniális ember volt. Ha a jövőből nem is látott meg semmit, viszont a jelen bonyodalmai között igen jól kiismerte magát. A magyarokat minden áron szerette volna megbékíteni és Bécshez hajlítani. A cél érdekében hajlandó volt bizonyos engedményekre is.

A legujabb levéltári kutatások kiderítették, hogy Metternich korántsem volt az a magyarfaló ember, kinek hitték. Nem gyűlölte Magyarországot, mint a császári udvart körülvevő kamarilla. Természetesen Metternich előtt is Bécs és az összbirodalom érdeke, a Habsburgok hatalma volt legfontosabb és mindenekelőtt való, de semmiféle gonosz, kártékony indulat Magyarorszag és a magyarság ellen nem fütötte.

Nagy érdeme volt még a kancellárnak, hogy teljes erejével védelmezte a békét. Napoleon ellen való engesztelhetetlen diplomáciai harca sem volt más, mint a béke védelmezése. Tudta, hogy a kardokat nem lehet hüvelybe dugni, míg Bonaparte trónon ül.

Most már szent-ilonai sírjában pihen a világot lebírni akaró gigantikus akarat és Metternich úgy érzi, hogy ez az ő világa. A béke, a rend, a csend világa, melyet neki kell megvédelmezni. A gondolat helyes lett volna, de a módszer amit követett...

Metternich most kezébe vett egy papirlapot, melyre azoknak a magyar és erdélyi főuri családoknak neve volt feljegyezve, kik a fejedelmi meghívást hódoló tisztelettel elfogadták és hálás köszönetet mondanak érte:

— Rhédey László gróf, — olvasta Metternich) Ugy mondják, Ön gyűlöli az én unokámat!...

— Rhédey gróf nemrég felterjesztést adott be a bécsi erdélyi kancellária hivatalhoz, jelenti, hogy egyik kolozsvári palotáját odaajándékozta az állandó magyar színház számára. A gróf úgy óhajtja, hogy a magyar színészeknek állandó tanyájuk legyen Erdély fővárosában.

— Ugy? Hát olyan gazdag az az ember? — kérdezte a császár, kiről mindenki tudta, hogy a kicsinyességig takarékos.

— Vagyonos ember, — felelt a kancellár és nagy pártolója az irodalomnak és művészetnek.

— Irók és színészek... Hát hiszen az efajta népségnek is élni kell, — bólogatott a császár. A császárné is nagyon szereti a szép verseket és szívesen megnézi a színelőadásokat. Nem lehet értéktelen az olyan dolog, mit a császárné öfelsége figyelmére méltat, — ugye kedves Metternich?

A kancellár, ki korának egyik legműveltebb és legképzettebb embere volt, mélyen meghajolt és így nem lehetett látni furcsa, irónikus mosolyát. Alapjában nagyon ragaszkodott Ferenchez, de tudta — amivel vele együtt minden befentes ember tisztában volt, — hogy az öreg uralkodónak — ellentétben feleségével — semmi érzéke sincs irodalom, művészet, tudomány, vagy más ilyen elvont dolgok iránt. Ami pedig a színházat illeti, — melynek a császárné lelkes pártfogója és látogatója volt? ... Ferenc türelmesen és jóin-

dulattal elkísérte feleségét az előadásokra, ahol aztán hátrahajtván fejét, — mint mondta — csendesen elmélkedett a látottak és hallottak felett. Rossz nyelvek azonban úgy állították, hogy a leghevesebb tirádok, vagy legjobb izü tréfák közben is békésen szunyókál.

— Hát ha magyar színházat akar csinálni Rhédey gróf — mondta most — nem fogjuk megakadályozni benne, ugye kedves Metternich?

— Természetes, hogy nem. A kancellária már el is küldte a választ. Baj nem származhatik a dologból. A darabokat a fennálló rendeletek értelmében legszigorúbban cenzurázzák. Szabad gondolat, összbirodalmi érdek ellen támadó eszme, éppen úgy mint nyomtatásban, itt sem kerülhet a közönség elé. Másrészt meg Kolozsvár Erdélyország fővárosa s az egész Erdély szellemi színvonalát emelni fogjuk az állandó színházzal.

— Hát csak emeljék, kedves Metternich — és Ferenc császár jóindulatúlag, nyájasan nézett maga elé. Mindig felvidult, ha valami olyan kérelmet teljesíthetett, ami nem került pénzébe, alkalmatlanságába.

Aztán egyszerre érdeklődve kérdezte:

— Ennek a Rhédey Lászlónak persze nincs gyermeke?

— Van Felség, ugymondják egy gyönyörű leánya.

— Hm... Hm... — rázta fejét a császár, most már nem értette az adományozást. De hát végre is az összbirodalomnak nincs belőle kára és Metternich is pártfogolja a tervet, hát akkor csak menjen minden a maga útján.

— A feleségem — folytatta a kancellár — látta egyszer Budán egy jótékonycélú ünnepsé-

gen Rhédey László leányát. Azt mondta nekem: soha életében még ilyen szépséget nem látott.

— Nohát ezt megemlítem a császárnénak, — mosolygott Ferenc és vigan pislogtak kék szemei, — a császárné nagyon örül, ha szép, fiatal hölgyek ékesítik bálját.

Aztán egyszerre hirtelen elkomolyodott az öreg császár arca.

— Hanem most másról szeretnék én magával beszélni, kedves Metternich. Látja, itt van a kis unokám...

A REICHSTADTI
HERCEG

A kancellár szemére is árnyék borult. Nagyon jól tudta, kiről akar a császár vele beszélni. A császár azért tárgyalt először a könnyű ügyekről, hogy a «súlyosra» rátérhessen.

«A kis unokám»... Ferencnek már nyolc unokája volt. Főhercegek, főhercegnők vegyesen.

De mikor azt mondta «kis unokám» mindig csak arra a szép karsú halvány arcú fiatalemberre gondolt, kinek képe állandóan ott állt íróasztalán. «A kis unokám» így csak a «korszikai» és Mária Lujza fiát hívta az öreg császár, Reichstadt szép fiatal szöke herceget.

És Metternich, kiről azt mondták, halálos ellensége Napoleon fiának, most furcsa szorongó érzéssel gondolt a hercegre. Ő tudta, hogy a gyűlölségről szóló hírek mennyire nem igazak. Ugyan miért gyűlölné azt a 19 éves ifjút? ... Személyében inkább rokonszenves volt előtte, mint mindenki előtt, aki meglátta, megismerte. Az öreg császár senkihez sem ragaszkodik úgy, mint ehhez a fiatal emberhez. Metternich, ha fejedelmi urának kedvében akar járni, előmozdítja a reichstadti hercegrehez fűződő terveit és mégis...

Metternich tudja, hogy ezekből a tervekből nem lehet semmi. Minden erejével, hatalmával, eszével, energiájával ott áll, hogy a terveket meg-
hiúsítsa.

A sápadt, szöke hercegnek nem szabad többet Franciaországba visszakerülni, nem szabad látni a földet, melyet apja, Európa urává és parancsolójává tett, nem szabad viszontlátni a házat, melyben született, a templomot, melyben csecsemő korában római királlyá koronázták. Itt kell élnie Bécsben, mint szeretett, kényeztetett rokonnak, mint a császár legkedvesebb unokájának... és mint fogolynak.

Ki és mi ez a fiatal ember? ... Metternich nem sokat törődött személyével. De tudta, hogy apja után egy nagy tradíció hordozója. Napoleon fia, a viláгурalmi álmoknak szimbóluma. Nem szabad hazai talajra engedni, mert akkor ott a szimbólumok testet ölhetnek, az álmok valóság-

felé törnek. És a kancellár egyre komolyabb arccal hallgatja császáraját:

— A franciák elégedetlenek, — mondja Ferenc — és látja kedves Metternich... mi természetesen sohasem lehetünk a lázongó alattvalók pártján, mégha azok idegen alattvalók is, de a jelenlegi francia király talán egy kicsit túlfeszíti a húrt...

— X. Károly nemcsak túlfeszíti a húrt, de mintha egyenesen arra törekednék, hogy az a bizonyos húr minél előbb elszakadjon. Ha szabad leplezetlen nyíltsággal beszélnem a francia király őfelsége személyéről...

— Hogyne... hogyne... — Ferenc császár arca szemelláthatóan felderült, az aggodalmas ráncok elsimultak homlokáról. Ha Metternichnek ilyen kedvezőtlen véleménye van a francia királyról, bizonyára teljes lélekkel pártolni fogja a császár kedvelt titkos tervét... Ennek a szegény kis árva fiúnak, ki igazán nem tehet róla, hogy a «korzikai» volt az apja, igazságt lehet szolgáltatni. Elégtételt szomorú sorsáért.

— X. Károly — hallotta most Ferenc kancellárja hangját — mintha egyesitené magában a Bourbonok minden hibáját, gyöngeségét gyarlóságát, — erényeik nélkül. Ez a X. Károly... Mikor még mint királyi herceg, mint Artois grófja élt szerencsétlen bátyja és sógornője XVI. Lajos és Marie Antoinette udvarában, már akkor is híres, jobban mondva hirhedt volt gögjéről, dölyfösségéről. Ő hirdette legerősebben, hogy a népnek semmiféle engedményt adni nem szabad, a nemzetgyűlést ágyúkkal kell szétkergetni, a harmadik rend képviselőit meg kell tizedelni. Ez az ember — bocsánatot kérek Felség, vetette közbe a kancellár mély meghajlással — most nem X.

Károlyról, a francia királyról beszélek, hanem a hajdani fiatal urról, Artois grófjáról — nem tanulta meg, hogy vannak szavak, melyeket csak akkor mond ki az ember, ha egy félmillió jól felgyezvert katonaság áll a szavai mögött. Még azt sem rovom fel a fenséges Artois grófnak, hogy október hatodikán, mikor a párisi csöcselék a királyi párt Versaillesban megtámadta és erőszakkal Párisba hurcolta, öfensége volt az első, ki átszökött a határon, sorsára hagyva a szerencsétlen király családot. Sőt megnehezítette sorsukat, mert a biztos német földről gyalázkodó kiáltványokat szórt a nemzetgyűlésre és a francia népre. Ő ezt úgy fejezte ki: «megfogom büntetni Franciaországot.» Nos Felség, én úgy gondolom, nem akkor büntette meg, amikor mint Artois grófja kiszökött belőle, hanem mikor mint X. Károly visszatért.

— De kedves Metternichem, nem tuloz talán egy kicsit? . . .

Az öreg császár szíve mélyéből utálta X. Károlyt, de úgy érezte, az uralkodói együttérzés kötelezi valamire, legalább is enyhe védelemfelére. Metternich meghajtotta a fejét.

— Ha Felséged parancsolja, hallgatni fogok.

— Nem, nem, kedves Metternich, csak beszéljen tovább, ha nem is értek mindenben egyet magával, szívesen meghallgatom, mert tudom, mindig okosat és igazat beszél.

— X. Károly trónusa inog, — folytatta Metternich — sem fent, sem lent nincsen támasza. Mindenkit elidegenített magától. Egész Franciaország türelmetlenül várja, mikor szabadulhat tőle. A francia föld ma aláaknázott, ingó talaj, minden pillanatban várhatjuk a felkelés, esetleg a forradalom hírét . . .

— Szakasztott ilyen értesítéseket kaptam én is, — a császár szeme egészen felélénkült. — Természetesen mi erősen elítélünk, minden felkelést, minden zavargást, viszont nem avatkozhatunk Franciaország belügyeibe, míg azok saját birodalmunk biztonságát nem veszélyeztetik.

— Vagy esetleg az európai békét nem veszélyeztetik — és a kancellár hangja komollyá súlyossá vált.

— Mit mond? ... — a császár meghökkenve bámult kancellárjának arcába.

— Felség ... — és Metternichnek még súlyosabbá vált minden kimondott szava ... — X Károly uralkodásának napjai megvannak számolva. De bármennyire szeretnénk és óhajtanánk, X. Károlyt nem követheti II. Napoleon.

Ferenc császár sápadt arca egyszerre kigyúlt. Hangja éles, szinte fenyegető.

— Herceg! (Most már nem kedves Metternich) Ugymondják, Ön gyűlöli az én unokámat!...

Metternich csendesén megrázta fejét:

— Miért gyűlölném, a reichstadti herceg rokonszenves, kedves személyét?

— Talán az apja miatt? ... Talán Ön, herceg elfelejti, hogy Reichstadt hercege nemcsak annak az embernek, hanem az én kedves leányomnak, Mária Lujzának is fia ...

— Soha egy pillanatig sem felejtkeztem meg arról, hogy Reichstadt hercege a felséges Habsburg család tagja. Ami pedig apját illeti? ... Engedje meg Felséged, hogy kijelentsem: én nem gyűlölöm Bonapartét. Sohasem gyűlöltem, csak ártalmasnak, kártékonynak tartottam az ő, korlátot, határt nem ismerő nagyravágását, világlebirási és hódítási álmát. Ezek ellen hadakoz-

tam, míg a világhódító élt, de most már? ... Halottak ellen nem folytatok háborút...

S hogy patétikusnak ne lássék, mert Metternich ettől irtózott legjobban, az ő gunyos, irónikus hangján még hozzátette:

— Elég bajom van nekem az élőkkel.

— Például a kis unokámmal — és Ferenc császár hangja most már inkább panaszos volt, mint haragos.

— A reichstadti herceggel? ... Oh nem, inkább csak az eszmével, melyet képvisel. Franciaország visszakivánná apja trónusára a gyűlölt Károly helyett. Elhiszem. Megértem a franciákat. Helyükben talán én is ezt tenném. Csakhogyha Felséged kis unokája, II. Napoleon név alatt bevonul Párisba, vele vonulnak be a világhódító álmok, a harci vágyak, a francia gloir eszme. A francia nemzet — és ez nagyon is megérthető — nem Felséged, nem Habsburg-Lotharingiai Ferenc császár «kis unokáját» akarja a trónuson látni, hanem Napoleon örökségének átvevőjét. A Notre Dame harangjai nem a Habsburg család tagját akarják üdvözölni, hanem Bonaparte fiát. Nem adok egy fél esztendő és II. Napoleon megkoronázása után dörögni fognak az ágyuk és Európa földjét megint elönti a vértenger.

A császár megborzongott.

— És azt hiszi, az én unokám hajlandó lesz ilyesmire?

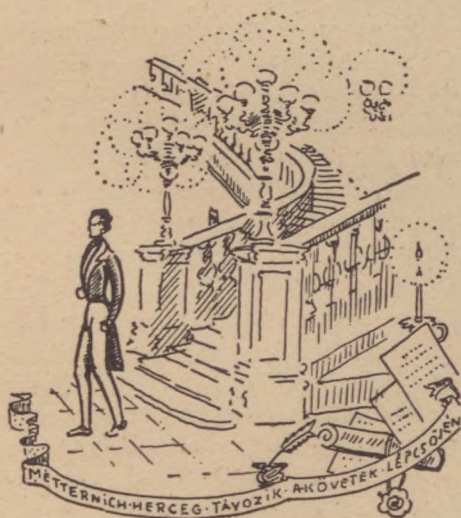
— Nem tőle függ. Ragadni fogja magával a láz, melynek ő nála sokkal erősebb, önállóbb egyéniségek sem tudnak ellentálni. Egy nép akaratával szállna szembe a fiatal herceg? ... Felséges uram, ezt nem lehet tőle várni, követelni.

Megállt egy percre aztán folytatta:

— De hiába is követelnénk. Ez olyanféle vállalkozás, mintha valaki a Niagara vízesését akarná esernyőjével felfogni. X. Károly után nem jöhet II. Napoleon, ha Felséged egypár napig gondolkozik ezen, maga fog a terv ellen legerősebben tiltakozni.

— Én nem vagyok ebben biztos, — mondta a császár elborult arccal, kedvetlen hangon. Nagyon szerette unokáját és Metternichnek minden szava mintha szívébe szurt volna. — De most fáradt vagyok, — tette hozzá — és nem kívánok tovább tárgyalni. Majd hivatni fogom, ha mondanivalóm lesz. De azt már is kijelenthetem: nem győzött meg.

Bólintott és úgy bocsátotta el kancellárját, minden kegyes, barátságos szó nélkül.

Nyolcadik fejezet

A bécsi Burg fehér terme óriási viaszgyertyákkal kivilágítva. Ragyogó köntösű nők, tündöklő ékszerekben, diszruhájukban, rendjelekkel ékesített államférfiak, diplomaták, katonatisztek járnak fel-alá a teremben.

Amerre a szem néz, mindenütt fény, pompa, ragyogás. Nemcsak az öltözékeken, az arcokon is. Az uralkodói pár — különösen a császárné-királyné — kívánsága, hogy ez a mai báli este sikerült legyen. S mindenki tudja, hogy mi az, ami sikerültté tehet egy mulatságot. A derült jókedv, a vidám elfogulatlanság.

Még aki nem is érezne ilyesmit, az is erőlteti a dolgot. Kedvében akarnak járnai a császárnénak.

A fiatal hölgyeket sorjában bemutatta a főudvarmesternő a felséges asszonnak, aztán mindjárt tánc következett. Az uralkodói pár emelvényről nézi a táncolókat. Mindaketten mosolyognak és mosolyuk verőfénye ott ragyog a bálra összegyűlt emberek arcán.

A felséges asszony hátrafordult főudvarmesternőjéhez, Kaunitz grófnőhöz:

— Az a szép, finom arcú lányka, akit ma este

mutatott be nekem kedves Kaunitz grófné, gyönyörűen táncol... Hogyan is mondta a nevét?

— Rhédey Claudina, Rhédey László gróf leánya, felséges asszonyom.

— Erdélyiek, — teszi hozzá magyarázólag a császár. — Metternich említette nekem az apa nevét, derék, áldozatkész ember, mint hallom. Nagy öröm az ha jót tehetünk embertársainkkal.

A császárné bólintott. Nagyon is jól ismerte nek sem engedte meg, hogy a császár gyarlóságain csinyességét és tudta, hogy Ferenc semmit sem szeret úgy kihangsúlyozni másokban, mint azt, ami belőle hiányzik, — a nagylelkűséget. Ám a császárné minden fogyatékoságával, vagy annak ellenére szerette, becsülte férjét és még önmagának sem engedte meg, hogy a császár gyarlóságain mulasson. Sokkal okosabb asszony volt, semhogy észre ne vegye, meg ne lássa a gyöngeségeket, de felismerésük után magában azonnal hozzátette:

— Minden ember telve van hibával. Kölcsönösen rá vagyunk szorulva egymás engedékenységére.

Most is sietett másra terelni a szót.

— Ez a Rhédey Claudina nemcsak ragyogó szépség, de szellemileg is igen kiváló teremtés lehet. Már régebben figyelem, senkit sem vesznek annyian körül, mint a fiatal grófnőt. Aztán milyen előkelő táncosai vannak. Az imént a reichstadti herceggel keringőzött, most meg a négyesre Sándor, württembergi herceg a párja.

Ferenc bólogatott:

— Az ám, csakugyan, a württembergi király unokaöccse az ott a harmadik sorban... Egy fejvel magaslik ki a többiek közül. Különbösen pedig csupa jót és dicséretet hallok erről a fiatal emberről.

És halkabban, hogy a körülötte állók meg ne hallhassák, mondta:

— Tudod édesem, ha ez a fiatal herceg katolikus vallású lenne, bizony nem is menne el innét Bécsből feleség nélkül. Izabella, vagy Erzsébet főhercegnők éppen illenének hozzá korban és —

A császárné mosolygott:

— Csak nem hiába hirdeti a régi közmondás, hogy a házasodást senki sem érti úgy, mint a Habsburg család.

— No no...

— Csak nem haragszik Felséged?... hiszen tréfás ártalmatlan közmondás... De — tette hozzá pajkos szemvillanással — talán esetleg lehet benne egy kis igazság is? Más nemzetek hadakoznak, verekednek, vért ontanak, Ausztria, a boldog Ausztria házasodik és úgy gyarapítja birtokait....

— Ej ej kedvesem...

— Tréfáltam, — a császárné mosolyogva, engesztelőleg nézett férje szemébe. — Csak nem hiszi Felséged, hogy komolyan mondanék valamit ami a Habsburg családot, vagy Ausztriát kisebbitethné?...

— Dehogy is hiszem... dehogy is hiszem... És ha még volna is valami igazság a közmondásban?... Okosan házasodni nem hiba, sőt erény... És különben is sajnós, Sándor herceg protestáns, így a mi leányainknál nem jöhet számításba.

A francia négyesben a párcsere figurája következett. A fehér tüllfelhőbe burkolt Claudina egy szép, szőke, nyulánk termetű ifjúval táncolt. A fiatal embert itt, Bécsben Ferenc reichstadi hercegnek hívják.

— Grófnő, — mondja a fiatal herceg tán-

cosnőjének — Ön az imént említette nekem, hogy erdélyi. Tudja, hogy nekem van egy Erdélyben született igen jó barátom?...

— Igazán?... — álmélkodik Claudina.

— Igen, — mosolyog a herceg, — itt Bécsben. A kancellárián dolgozik. Nagyon tehetséges ember. És én elhiszem, bár Metternich Kelemen herceg állítja ezt róla.

Mikor a Metternich nevét kimondta gyűlölet és megvetés volt hangjában.

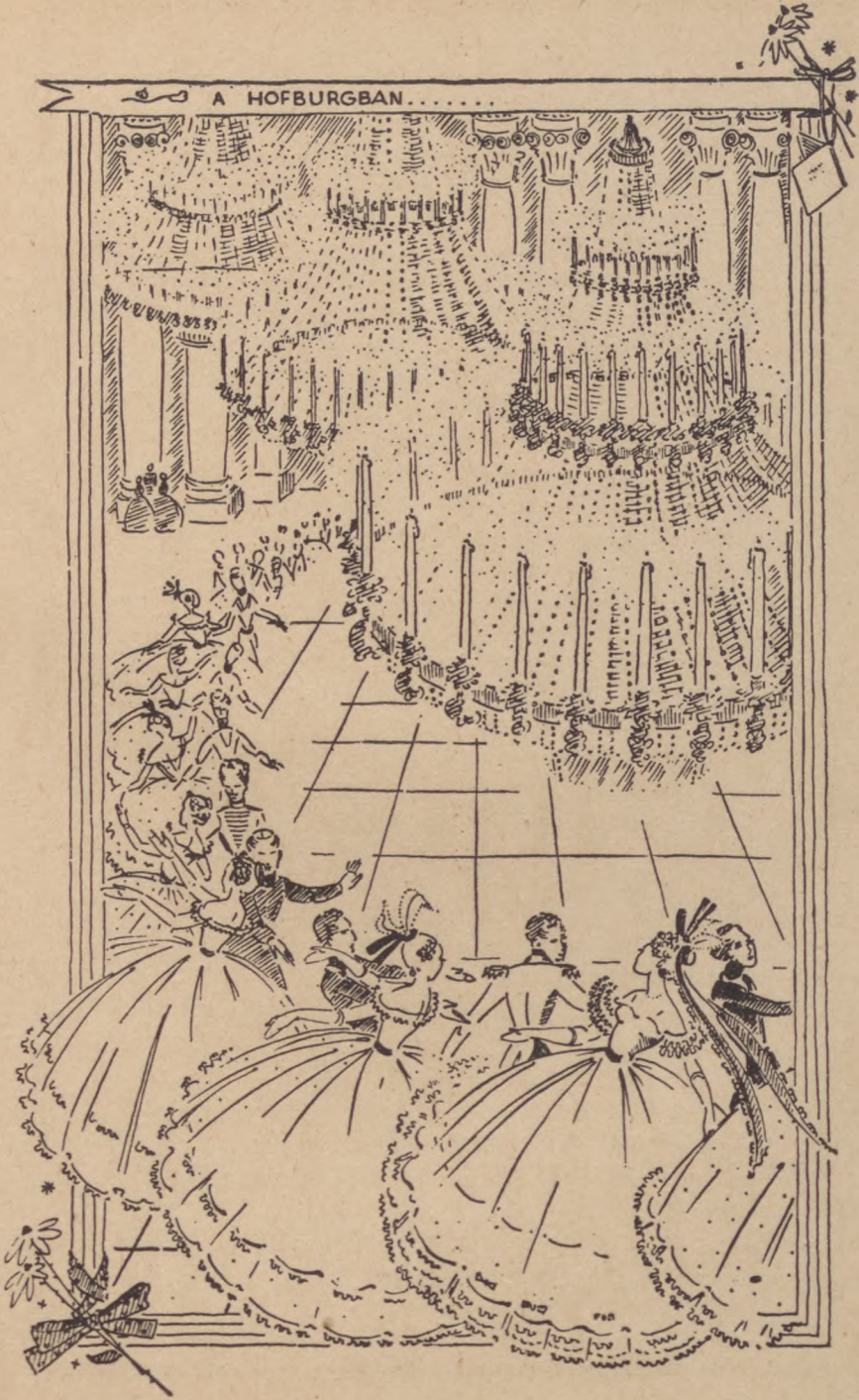
Claudina ránézett, kérdezni akart valamit, de aztán a veleszületett tapintatosságnál fogva hallgatott.

— Igen, — folytatta a herceg, — Metternich azt a fiatal erdélyi mágnást bizta meg, hogy engem az összbirodalom népeinek történetével megismertessen. Ő beszélt nekem hazájáról, Erdélyről. Nevét talán ismeri is? Toldalaghy Miklós-nak hívják.

— Fenség, — Claudina csendesen, de nagyon határozottan beszélt — bizonyára félreérthette Toldalaghy Miklós szavait. Sem Erdély, sem Magyarország nem tartozott, nem tartozik az összbirodalomhoz. Magyarország és Erdély különálló országok, amelyek...

— Tudom... tudom... — a herceg most már hangosan, szinte jókedvűen nevetett, de mikor Claudina kissé megbotráncozott csodálkozással nézett reá, hát gyorsan hozzátette:

— Bocsásson meg nekem grófnő és ne vegye rossz néven ha nevetnem kellett. Nem Önnek és természetesen nem mondanivalóinak szólt a kacagás, de ha tudná, Toldalaghy gróf hányszor és milyen hévvel magyarázta el ezt nekem! Természetesen tudom, hogy neki és önnek van igaza, de mert Bécsben mindig úgy hallottam

emlegetni az ön hazáját, mint az öszsbirodalom egy részét, rájárt a nyelvem. Igérem azonban — tette hozzá most már komolyan: — többé nem teszem. Ezentúl vigyázni fogok, ha Erdélyről, vagy Magyarországról lesz szó.

— A nevetés nem sértett engem, Fenség, örültem, hogy jókedve van. — Most már Claudina is mosolygott. — Legfeljebb szeretném valamire megkérni...

— Parancsoljon velem.

— Hogyha ezentul mindig emlékezetében tartaná az én hazám és az én fajtám helyzetét... És nem felejténé el: Magyarország, Erdély nyolcszáz esztendő óta önálló, független, szabad ország... Nem felejténé el, sem most, sem később, ha majd beláthatatlan magasságokba vezetheti sorsa...

A szőke fiatal ember arca még fehérebb lett, szemére árnyék borult. Sokáig hallgatott, aztán halk, nyomott hangon mondta:

— Amire Ön célzott grófnő, az soha sem fog elkövetkezni... Én tisztában vagyok sorsommal.

Új figura jött, Claudina elszakadt táncosától és csak pár perc múlva kerültek össze.

— Látja grófnő, őszintén sajnálom, hogy Toldalaghy gróf Stuttgartba utazott. Kiváló, jeles fiatalember, Önnek bizonyára öröme telt volna társaságában.

— De hiszen én ismerem Toldalaghy Miklóst.

— Igazán?

— Természetesen. Mi erdélyiek úgy élünk, mintha egy nagy család tagjai volnánk.

— Nagyon szeretném megismerni az Ön hazáját.

— Egész Erdély megtisztelve érezné magát Fenséged kitüntető látogatásával.

A herceg mintha nem is hallotta volna Claudina szavait, elgondolkozva folytatta:

— Csodálatos ország lehet, melyben olyan férfiak nőnek fel, mint Toldalaghy Miklós és ha szabad megmondanom, olyan hölgyek, mint Rhédey Claudina grófnő.

Claudina már nem felelhetett. A helycserének vége, most megint Sándor württembergi herceg oldalára került.

Rhédey Claudina nyulánk, magastermetű leány, de az óriástermetű hercegnek le kell hozzá hajolni, mikor beszélgetésbe kezd.

— A reichstadti herceg ugyancsak tette a szépet a grófnőnek, — mondta mosolyogva.

Claudina is mosolygott.

— A herceg nagyon kedves.

— «Kedves?»... — és Sándor herceg hangsúlyozva ismételte a fiatal leány szavait. — Ferenc császár unokáját a legszebb és leghódítóbb ifjúnak tartják Bécs városában.

— Igazán? — álmélkodott Claudina. — Én inkább egy szegény, kedves, hazátlan, gyökértelesen gyermeknek látom. Napoleon fia... Nem ilyenek képzeltem...

— Ugyan, milyennek? — Sándor herceg szemmeláthatóan felvidult. Claudina szavaiból világosan látszott, hogy nagyon kedvesnek látja Napoleon fiát, de érdeklődését nem kapta meg.

— Hogy milyennek?... — és Claudina elgondolkozva nézett maga elé. — Nem szökének, nem sápadtnak, nem ilyen szomorúnak gondoltam... Mint egy szegény kis eltévedt gyermek, aki nem leli az utat hazafelé... Így is nagyon rokonszenves... Egy kedves hazámfiáról beszélgettünk, aki most Stuttgartban él mint követ.

— Toldalaghy Miklósról?...

— Fenséged ismeri?

— Hogyne ismerném, hiszen nagybátyám udvarába neveztek ki a követséghez. Elutazása előtt sokat és sokszor beszélgettünk. Ritkán látam ilyen képzett, tudós, tájékozott és mégis szerény fiatalembert. Azt hiszem, Metternich választása kitünő volt, mikor Toldalaght küldte hozzánk.

— Nem is sejti Fenséged, milyen büszkévé tesz dicsérete.

És mosolyogva tette hozzá:

— Mi, erdélyiek, mindig büszkék vagyunk egymásra. Ha valamelyikünket kitüntetés ér, mindnyájan felemeljük fejünket.

Később a császári pár visszavonult és lassanként oszladozni kezdett az udvari társaság.

— Láttátok? — kérdezte Lessen báróné, a bécsi udvar legpletykásabb és legbőbeszédűbb asszonya. — A fiatal württembergi herceg egé-

Láttátok? ...

szen hintójukig kísérte azt az Erdélyből feljött családot...

— Rhédey grófékat. — vágott közbe keményen az ezredes. — Rhédey László mindenképpen kiváló, derék ember, megérdemli, hogy nevét megjegyezzük.

— No-no, hiszen nem azért mondtam, — védekezett kissé visszahökkenve a báróné, — de hogy a württembergi herceg öfensége így kitüntette őket...

Hát ha még hallotta volna az öreg, híreket hordozó Lessen báróné, hogy a fiatal herceg milyen mély tiszteletteljes meghajlás után kér engedelmet Rhédey grófnétól, hogy úri házuknál tiszteletét tehesse...

Kilencedik fejezet

Mária Terézia idejében igen sok magyar s néhány gazdag erdélyi főúr palotát építtetett Bécsben. A legtöbb állandó bécsi lakos lett. A Rhédeyek bécsi palotája is a császárné királynő uralkodása alatt épült.

Ez a szép nemes barokk-stilusban épült főúri palota állandóan telve van vendégekkel.

Rhédey Claudina nagyon hamar a bécsi társaság központja lett, éppen úgy mint Erdélyben bámulva emlegették szépségét, kedvességét, elmés-ségét.

A leggyakoribb és legelőkelőbb két vendég: Sándor, a württembergi király öccse és Ferenc reichstadti herceg, a császár unokája. De jöttek a többi főrangú fiatalemberek is, erdélyiek, magyarok, osztrákok, külföldiek. Claudina minderről hűségesen beszámolt a Stuttgartban élő Toldalaghy Miklósnak.

Tulajdonképpen semmiféle ígéret nem kötötte Toldalaghyhoz, hiszen abban egyeztek meg, hogy egy esztendeig nem is beszélnek jövődjükről. Mindegyik szabad. Egy esztendő próba-idő és aztán megválnak, hogy egymáshoz kötik-e életüket?

Toldalaghy Miklós azonban jól tudta, hogy

csak Claudinának kell ez az esztendő. Ő nagyon is tisztában volt érzéseivel. Szerette Claudinát és úgy érezte, hogy soha más nő az ő szívéhez közel nem jön, nem jöhet. Hitt és bízott: Claudina is így fogja majd érezni.

Hinni és bízni akart, ám az utolsó időkben olyan furcsák lettek Claudina írásai.

Nem mintha Claudina leveleinek hangja nem lett volna éppen olyan meleg és kedves, mint régebben. Nyílt őszinteség, bizalmas baráti szeretet árad mindenik sorából. De Toldalaghy jobban szeretett volna a nyílt elfogulatlanság helyett egy kis zavart. Claudina úgy szól hozzá leveleiben, mint testvér szólhat bátyjához. Ime, itt van a két héttel ezelőtt jött írás, mely már ki is mondja:

«A jó Isten nem áldott meg engem testvérel, pedig hogy szerettem volna, ha bátyám volna... Aztán mikor magát, kedves Miklós, megismertem...»

A fiatalember ott ül stuttgarti szobájában és míg a Claudina írását olvassa, nagyot sóhajt. Hányszor elővette már ezt a levelet... Claudina őszintén, fenntartás nélkül igazat mond, mint mindig és nem sejtí, hogy mikor testvéri szeretetről beszél, mennyire elkészeríti Miklóst.

Hátha még most látná a fiatal leányt bécsi palotájuk szobájában? Ott ül asztalánál és Isten tudja, hányadszor hagyja abba az írást. Semmiképpen sem tudja befejezni a levelet, melyet Toldalaghy Miklósnak Stuttgartba akar küldeni...

Miért?... Nem akar ő semmit sem elhallgatni a jó barát, a legjobb, legmelegebb szívű barát előtt és mégis...

Milyen könnyen ment a levél eleje, míg a bécsi multságokról, a császárné finom szépsé-

géről, az öreg császárról, az érdekes udvari társaságról számolt be. Milyen kedves, finom gúnyral rajzolta meg a hirhordó Lessen báróné alakját, ki mindig új pletykát szimatol, egy pár vonással megrajzolta Claudina a barátságos és intrikus udvarhölgyeket, aztán a könyvelmű Mária Lujzát. Eljött Pármából, hogy meglátogassa fiát... De milyen kevés időt töltött vele... Inkább ruhákat csináltatott, közben azon búsult, hogy már nem olyan ragyogóan fiatal és hamvasan szőke, mint húsz esztendővel ezelőtt. Szegény reichstadti herceg, — írja Claudina — nincs nagyobb istencsapása, mint olyan aszszony fiának lenni, aki nem tud... lehet, hogy nem is akar anya lenni.

A hercegről is sokat ír Claudina Toldalaghynak. Itt mindenki Ferencnek szólítja Reichstadt herceget, vajjon jut-e néha eszébe, hogy Napoleonnak keresztelték, hogy apja ott nyugszik az óceán szigetén?... Ha eszébe jut is szegénykének, nem lehet erről beszélnie... De hogy a herceg nem lehet elégedett sorsával, az látszik sápadt, szomorú arcán, a kényeztetés ellenére, mely körülveszi, kerüli az embereket. Ide, mihozzánk gyakran eljön, — írja Claudina, — szereti, ha zongorázok, énekelek, sokat beszélgetünk irodalomról, művészetről, a herceg alapos, nagyműveltségű fiatalember. Bár jobbkedvű és szerencsésebb lenne...

Milyen könnyen ment eddig az írás. Vajjon miért akad most meg a toll Claudina kezében?...

«Biztosan érdekelni fogja magát, kedves Miklós, hogy a württembergi király öccse is gyakori vendégünk, Sándor herceg...»

Itt megáll a toll és Claudina sokáig mereven, mozdulatlanul néz a gyertya lángjába.

Sándor, württembergi herceg

Nem akart elhallgatni semmit és hiába nem tud beszélni...

— Mit is írjak? — töprengett magában. — Álmokról, ködképekről, reménytelen vágyakról, érzésekről, melyeket csirájukban meg kell fojtani, mert így parancsolja a józan ész.

A fiatalember, ki olyan közel jött szívéhez, magasan felette áll rangban, származásban és neki, ha okosan, ha a Rhédey névhez illően akar cselekedni, ha nem akarja szülői nyugalmát és saját lelkét hiábavaló ábrándokkal felkavarni, — le kell mondania érzéséről.

Hiába a halasztás... Napról napra nehe-

zebb lesz a lemondás, mert a fiatal herceg egyre közelebb kerül szívéhez.

Sándor herceg figyelmes, gyöngéd, érzése csupa hódolat, tisztelet, de hát? ... Vajjon nem vetett-e számot Sándor herceg is azzal, amit Claudina folyton maga előtt lát, hogy a sors születésük órájában olyan messze helyezte el őket egymástól?

Nem mintha Claudina mindenképpen meg nem becsülte volna saját családját, véréit, de tudta, hogy a királyi családból származó emberek ritkán követhetik szívbeli hajlandóságuk útját. Kiváltságos helyzetükért, rangjukért néha keserves árt kell fizetniük.

A közmondásokban, akármilyen elavultak is, mindig nagy igazság van, különben nem is válhattak volna századokig, ezredekig élő közmondássá. Claudina visszaemlékezett arra, amit anyyiszor hallott, olvasott; a trón árnyékában ritkán ver gyökeret a boldogság virága.

A württembergi királyi családnak bizonyára megvannak a maga politikai tervei Sándor herceggel. És ezeket a terveket egy erdélyi grófnővel való házassága semmiképpen sem segítheti elő. Vajjon Sándor herceg nem látja ezt éppen olyan világosan, mint ő? ... Ha igen, miért nincs elég ereje ahhoz ... amihez nekem sincs elég erőm, hogy soha többé ne lássuk egymást? — fejezi be Claudina a töprengést.

Felemelte fejét. Elég erősnek kell lennie, mert mentül tovább halogatja a dolgot, annál nehezebb lesz. Megint kezébe vette a tollat, de hiába, az írás nem ment.

Itt van Toldalaghy Miklós, ki annyira szereti őt, kit ő is úgy kedvel, tisztel és szeret, hogy üresnek érzi életét, ha elveszti Miklós barátságát.

Ezt a hűséges, ragaszkodó lelket bántsa meg egy reménytelen ábránd miatt? . . . Vagy hallgasson az egész dologról és ha eljön az esztendő, tegye nyugodtan Miklós kezébe kezét? . . . Nem. Ezt nem lehet. Érezte, hogy ez nem méltó hozzá és nem méltó Miklóshoz.

Felsőhajtott. Egyszerre mintha meglelte volna a világossághoz vezető utat:

Rá fogom venni Sándor herceget, hogy ne keressen fel minket többet. És a herceg bele fog egyezni, mert talpig becsületes, jellemes ember. Aztán őszintén megírok Miklósnak mindent. Megírom, hogy szívem lángragyúlt, de leküzdöttem az érzést. Megírom, hogy ne haragudjon azért, ami akaratomon, vágyamon, elhatározásomon kívül esik. És ha egy esztendő múlva megkéri a kezemet, ígérem: szerető, hűséges, jó felesége leszek és soha meg nem bánja, hogy reám esett választása . . . Soha.

Csakhogy okos, nemes, szép elhatározását Claudina nem tudta ezen az estén leírni és a sors úgy akarta, hogy többé ne is írja le az életben.

János, az öreg inas, kit Erdő-Szent-Györgyről hoztak magukkal, benyitott az ajtón.

— A grófné öméltósága kéreti a grófkisasszonyt, kegyeskedjék átfáradni a szalonba, mert hogy vendég érkezett.

— Ki jött? — kérdezte Claudina, még mindig kezében tartva a tollat.

— Sándor, württembergi herceg öfensége. Claudina kezéből kiesett a toll. Az öreg János felvette, egy pillantást vetett az asztalon fekvő írásra.

— Ha levelet méltóztatik küldeni, a postakocsi fertályóra múlva indul.

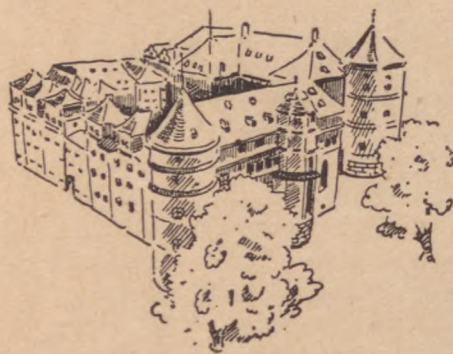
— Akkor hát... — mondta Claudina —, gyorsan menjen át János a szalonba és mondja meg, azonnal ott leszek. A leveletem, melyből még néhány szó hiányzik, még ma el szeretném küldeni. Csak pár percet kérek.

És a szép, okos elhatározás helyett csak ez a pár szó került a stuttgarti levél végére:

«Még egy kedves ismerősünkről is akartam írni. Nagyon jól ismeri és igen sokra becsüli magát. Majd máskor többet írok róla. Most már indul a posta és én nem akarok késni válasszommal. Üdvözlí

Claudina.»

Gyorsan lepecsételte az írást és átadta az inasnak, aztán elindult a szalonba édesanyjához, ahol már Sándor herceg várakozott reá.

Tizedik fejezet

Stuttgartban a fiatal Toldalaghy Miklós háromszor is átolvassa a Bécsből jött irást.

Február végén vagyunk. A kora téli este gyorsan ereszkedett le a szobára. Toldalaghy újra meg újra kezébe vette a finom betűkkel teleírt papírlapot. Aki így látja, homlokát összehúzza, gondokba, töprengésekbe merülve, talán el sem hiszi, hogy a fiatal Toldalaghy grófot a szerencse gyermekének nevezték mindenfelé.

A kancellár mint első titkárt osztotta be a követséghez. Mindenki tudja róla, hogy ő az öreg követ jobbkeze és jövendőbeli utódja. Toldalaghy bámulatos éleslátással, tapintattal látja el nehéz és felelősségteljes munkáját. Főnöke, az öreg Chotek báró nagyon megszerette és nem titkolta el Metternich előtt sem, hogy a fiatal magyar gróf a jobbkeze nehéz munkájában. A kancellár, — kinek dicséretes tulajdonsága volt, hogy akiről tartott, várt valamit, azokról nem vette le szemét és őszinte örömmel nézte, segítette előmenetelüket, — meglelégedéssel olvasta a Stuttgartból jövő hivatalos jelentéseket, melyeknek stílusáról, gondolatmenetéről mindjárt ráismert Toldalaghy Miklós egyéniségére.

Nagyon csalódnék, — mondta magában a

kancellár egy-egy ilyen diplomáciai jelentés után — ha ebből a magyar grófból kiváló államférfit nem nevelnék. (A kancellár természetesen meg volt győződve, hogy nem is lehet igazi diplomata, igazi államférfi, aki nem az ő keze, nem az ő vezetése alól kerül ki.)

A hivatalos elismerésen kívül a fiatal Toldalaghy a társaságban is nagy sikert aratott. A württembergi udvarnál és az előkelő körökben éppen olyan szívesen látott vendég volt, mint Bécsben, mikor még ott dolgozott. Minden oka megvan az elégedettségre és mégis...

Ott ül a februári estén szobájában. A nagy ezüstkaros gyertyatartóban már ég a világosság, a fiatal gróf leteszi egy pillanatra a Bécsből jött, finombetűs írást és kinéz a havas téli estébe.

Emberek sietnek el ablaka alatt, aztán egy-egy kocsí gördül a főtér felé. Majd udvari hintó... Az ablakon át elötünik a csinos udvarhölgy, a szőke Hollfeld Amália babaarca... kedves kisleány... Nini, most meglátta, kesztyűs kezével barátságosan felint, míg ő mélyen meghajlik. A kis Amália... A württembergi udvar legszebb hölgye, a királyné első felolvasónője... A követ, az öreg Chotek báró mosolyogva tréfálkozott... Amália szép leány, előkelő családból való, nem szegény, sőt... A királyné öfelsége nagyon szereti Amáliát, nehezen mondana le kedvelt udvarhölgyéről, de ha azt látja, hogy a kis Amália szíve megszólalt, hát öfelsége is mindenáron elő akarja segíteni Amália boldogságát.

És hogy mosolygott Chotek báró, míg ezt előadta, mint szoktak jóindulatú öregek, kik szeretik a fiatalságot...

Toldalaghy türelmetlenül vont a vállát.

Nagyon bántotta, hogy nem mondhatja meg őszintén: Amália nagyon kedves, jó kisleány, minden férfi szerencsésnek érezheti magát, akit kitüntet vonzalmával, de az én szívem már nem szabad. Csakhogy nem beszélhetett. A kolozsvári sétatéren úgy egyeztek meg Claudinával, hogy egy esztendeig hallgatnak, ha egy esztendő múlva Claudina is úgy akarja, megtartják eljegyzésüket.

ASTUTTGARTI VÁR UDVARA

Az udvari hintó már messze járt és Toldalaghy megint kezébe vette a Bécsből jött irást, Claudina levelét.

Miért, hogy annyi sok ki nem mondott gondolat van a leírt sorok mögött? — töprenkedik a fiatal gróf. — És miért akarja mindenáron ezeket a ki nem mondott szavakat hallani, súlyukat lemérni, jelentőségüket ismerni?

Claudina leveleit úgy nézte, mintha a leányka tükörképe állna előtte. Ime ez a most jött irás... Ebben is annak tükröződik vissza Claudina, akinek eddig ismerte, őszintének, igaznak, melegnek, kedvesnek és hiába, mégis... Az-

zal szemben, akit szeretünk, még egy hatodik érzékünk is van. Kitalálunk, megérezzük dolgokat, melyek még a jövőben nyugszanak, melyek talán még a szeretett lény előtt sem világosak eléggé.

Claudina nem a régi, az bizonyos, de az is bizonyos, hogy ez a változás egészen öntudatlanul a fiatal leány maga sem sejti, mi formálta át lelkét?

Talán a bécsi élet, a sok ünnepeltetés, melyben a ragyogó, tündöklő szépségű leánynak része van? ... Toldalaghy egy pillanatig sem gondolt ilyesmire. Sőt, ha őszinte akart volna lenni magával szemben, bevallja: ha így lenne, az a kisebbik baj...

Egy fiatal leányka, akinek túlon túl megtetszik a sok bók, hízélgés, udvarlás, hódolat? ... Hát ebben semmi komoly veszedelem nincs. Alig van leánylélek, kire az ilyesmi hatással nem lenne. Toldalaghynek eszébe jut, hogy még a férfiembert is megkísértheti egy-egy pillanatra, ha állandó siker, szerencse követi, de hát az ép lélekben hamar helyreáll az egyensúly. Egészséges lélekre nézve ez nem jelent többet, mint, mondjuk, egy hirtelen jött nyári égiháború. Jött, hogy továbbmenjen. Csakhogy Claudina leveleiből egészen más dolgokat olvasott ki.

Nem is a leírt sorokban, hanem a sorok mögött ott húzódtott, lappangott, valami furcsa, riadt aggodalom, oktalan félelem.

Claudina retteg valamitől... És Toldalaghy szívesen feláldozott volna pár esztendő életéből, ha megtudja, mi a titkos rettegésnek oka?

Saját lelkében van valami, amitől ijedezik, fél, remeg, vagy a külvilágban? Történés vagy csak sejtelen, aminek be kell következni? Alak-

talán, ki nem formálódott, ködös vágy, vagy keletkezében levő nagy érzés? Nem lehet biztosan tudni, nem lehet világosan látni.

Kérdést tenni erről? ... Ez volna a legegyszerűbb, de Miklós úgy érzi, kérdésével talán megbántaná a fiatal leányt. Hiszen lehet, éppen az a baj, hogy Claudina nem tud, nem bír beszélni a dologról, — mert még az saját lelke előtt is rejtelem.

Akkor hát — töprenkedik tovább — nem jobb ha hagy mindent a maga útján? Lehet, sőt valószínű, hogy a bizonytalan ködkép, mely most kettőjük között áll, ahogy jött szétoszlik és eltűn a Claudina, által kitűzött próbaidő, az esztendő, a legboldogabb, legzavartalanabb házasságban élnek majd egymással.

Szabadságot kérek néhány hétre, — határozta el magát a fiatal gróf — és Bécsbe utazom. Személyesen beszélek Claudinával... Bizonyára hamar tisztázódik majd minden és lehet, — nem, nem lehet, egészen bizonyosan — kiderül az ég. Édesapámtól hallottam már gyerekkoromban: szembe kell nézni mindennel, ha jó, ha rossz. Így, szemtől szembe tudjuk felmérni a dolgok súlyát, jelentőségét.

És pár percnyi tünődés után még hozzátette: Bizonyos idő alatt minden dolognak el kell érni a célját, ha nem éri el, akkor hiábavaló minden: az élet meghazudtolta. Nincs mit tenni, nincs hova fellebbezni.

Azzal feküdt le, hogy másnap szabadságot kér. Ismerte főnökét, az öreg Chotek bárót, ha azt mondja, sürgős és fontos ügy, azonnal el fogja bocsátani.

Másnap hajnalban gyorsfutár költötte fel, a futár Bécsből jött fontos megbízásokkal és a kan-

cellár levelével. Chotek báró átküldött hozzá mindent.

Egy pillantást vetett a vaskos iratcsomagra, aztán Metternich levelét olvasta:

«Kedves Toldalaghy gróf!

Azonnal Weimarba kell mennie. Sürgős és halaszthatatlan tárgyalnivalók. Chotek báró és én egyaránt az Ön személyét tartjuk legalkalmasabbnak a tárgyalásra.»

A levél aljára még Chotek báró, a követ is írt néhány szót.

Még ma indulnia kell Weimarba, kedves Toldalaghy, gyorskocsiról már gondoskodott a követség.

Igy történt, hogy Toldalaghy Miklós azon a havas februári napon Bécs helyett Weimarba indult. Az ügy, melyet le kellett tárgyalnia, súlyos és bonyodalmas volt, csak három hónap alatt tudott végezni vele.

Három hónap... Akárcsak az örökkévalóság...

*

A postakocsi vig trombitlással haladt át a szász-weimari nagyhercegséghez vezető erdősen. Az utasok, kik hosszú napokon keresztül összezárva ülnek a postakocsiban, lassankint megismerkednek, beszédbe elegyednek. Nem egyszer megtörtént, hogy mély és igaz barátságok kötődtek egy-egy hosszabb út alatt, sőt nem egy boldog házasságnak itt vetődött meg alapja. F fiatal emberek, fiatal leányok, kik a beszállásnál szertartásos, kimért udvariassággal köszöntötték egymást, később melegen, bizalmasan elbeszélgettek s az út végén az ifjú ember megkérdezte a leánnyal utazó szülőktől, vagy rokontól: szabad-e tisztelgő látogatásával alkalmatlanzkodnia stb...

(A stb... igen gyakran karikagyűrűt, mirtuskoszorút hozott.)

A Weimar felé tartó postakocsi balsarkában fiatal, szőke kékszemű leány ül és nagy érdeklődéssel hallgatja a fiatal embert ki angolul beszél hozzá. A leányka feleletei szabatosak csak a kiejtésen érzik egykis idegenszerűség, a fiatal embernek azonban nemcsak beszédén, de külsején is az első pillanatban fel lehet ismerni a született angolt.

— Bizony Charlotte kisasszony, — magyarázza most a leánynak — minket, tizenöt londoni fiút, csakis azért küldtek szülőink Weimarba, hogy rendesen megtanuljunk németül.

— Nos hát akkor beszéljünk az én anyanyelvemen, Mr. Thackeray — mosolyog Charlotte — legalább ha majd hazamegy Londonba elmondhatja, hogy nem töltötte az időt hiába, minden alkalmat megragadott a német nyelv gyakorlására.

Toldalaghy ott ült a postakocsi elején, mikor a Thackeray nevet hallotta, önkéntelenül is a fiatal pár felé fordult. A név, melyet a szőke Charlotte kiejtett, nem volt ismeretlen előtte. Angol lapokban, tárcák, kisebb cikkek alatt látta ezt a nevet: W. M. Thackeray.

Ez a fiatal ember volna a frisshangú, elmés, mély megfigyelésről és kitűnő emberismeretről beszélő cikkek írója? Toldalaghy iparkodva, hogy észre ne vegyék, figyelmesen áthatóan nézte az angol arcát. Elmés, finom vonások, mélyen ülő, kissé gunyoros tekintetű szempár, szépvágású, furcsa mosolyú száj, egyenes orr. Termetén még így ülve is látni, hogy jóval magasabb az átlagnál. Toldalaghy kissé meglepetve gondolta magában: hát ilyen fiatal a kitűnő cikkek és tudósítások szerzője? Ő valami érettebb író gondolt a W.

M. Thackeray név alatt. A postakocsiban utazó férfi nincs több húsz esztendősnél. De hátha nem is az író, csak valami névrokona? . . .

Itt azonban nem sokáig lehetett kétsége, mert a leányka így folytatta:

— Az ön januári tudósítása a weimari udvari ünnepségekről olyan színes és élénk, hogy szinte mi is odaképzeltük magunkat, úgye, nagymama?

A kérdés a jobbsarokban ülő fehérhajú, finom arcú nőhöz volt intézve. Az öreg hölgy bólintott, aztán elgondolkozva nézett ki a kocsi ablakán. Toldalaghynak már régebben feltűnt mennyire hasonlít a leány az őszhajú nőhöz, az unoka nagymamájához.

— Igen, igen, Mr. Thackeray, beszéljünk csak németül, — nevetett Charlotte.

A fiatal ember furcsa, kelletlen arcot vágott, minthacsak vackorba harapott volna:

— De drága jó Charlotte kisasszony . . .

— Nem akar? Sem szülői parancsára, sem az én kérésemre?

— Mindig szófogadó, engedelmes fiúnak tartottak otthon, azonfelül meg a maga kívánsága Charlotte kisasszony parancs számomra, de ha igazán jó akar lenni hozzám . . . Hiszen Ön olyan kitűnően beszél angolul.

— Pedig az én szülőim engem nem küldtek Angliába, én idehaza tanultam meg az Önök nyelvét.

— És tökéletesen.

— Hohó engem nem lehet bókokkal lefegyverezni.

— Nem is szándékom. De ha ilyen szigorú hozzám, legalább hallgassa meg mentségemet. Egészen bizonyos, hogy ma már, mikor majdnem

egy év óta élek Weimarban, folyékonyan tudnék Önnel németül társalogni, ha Weimarban mindenki kitünően nem beszélne angolul.

— Mindenki?

— No igen az udvari hölgyek, a nemes kisasszonyok, sőt az előkelő polgárleánykák is. Ahova mentünk — mi angol fiúk — anyanyelvünkön szólítottak meg bennünket és így mi...

— Maguk semmi hasznát nem veszik a weimari tanulmányútnak, — szakította félbe a leány.

— Oh nem nem! — tiltakozott élénken társa. — Weimar oly hatással volt reánk, angolokra, hogy mi azt soha elfelejteni nem fogjuk.

— Maga Londonból jött, Londonban élt, mondja meg őszintén, nem találta kicsinek a szász hercegség városát?

— Nem kisasszony, — és az angol fiatal embernek most egyszerre nagyon komoly, szinte ünnepélyes lett az arca, — Weimar nem kicsi és nem nagy. Weimar, az egyetlen, a hasonlíthatatlan, mert onnét árad a világosság a világra, ott él Goethe.

— Láta már? — kérdezte halk, fojtott hangon a leány és lopva egy pillantást vetett az öreg hölgy felé.

Toldalaghy önkéntelenül arra nézett és észrevette, hogy a fehérhajú nő finom, kedves arcát halvány-rózsapirosság önti el.

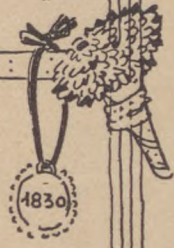
— Egy éve élek Weimarban, — felelt Thackeray, — nemsokára készülődöm kell hazafelé és Goethét csak egyszer láthattam, így is boldognak érzem magam. A kiválasztottak között vagyok. Goethe, az Olimpusról leszállt Jupiter, már nagyon visszavonultam, magában, magának és munkájának él. Fiának özvegye, Ottilia asz-

WEIMAR

OTTILIA ASSZONYAL..... E :

szony minden héten fogad, ilyenkor nagy társaság szokott nála összegyűlni a Frauenplanon levő palotában, vagy a kerti házban hol apósával együtt lakik. Mi, angolok mindig szívesen látott vendégei voltunk Ottilia asszonynak és egyedül neki köszönhetem, hogy végre szemtől szembe állhattam a férfival, aki...

Thackeray megakadt és maga elé nézett.

— Nos miért nem folytatja? — kérdezte Charlotte.

A fiatalok nem vették észre, de Toldalaghy Miklós jól látta, hogy a fehérhajú idős hölgy előrehajol, szeme kigyúl. A szeme — gondolta Toldalaghy, milyen csoda is ez! — a szeme az öreg, szép, finomarcú hölgynek húszesztendős maradt.

— Nem tudom, nem untatom-e? — mondta most Thackeray a leánykának.

— Megbántott a feltevésével, hiszen Goethéről beszél.

— No igen... Én úgy gondolom Charlotte kisasszony — s éppen erről szeretnék most egy tanulmányt írni — hogy az emberiség történelme eddig két művészt ismert, akinek egyetemest, mindent átfogó látása volt...

— Kettőt? — kérdezte Charlotte

Toldalaghy Miklós még figyelmesebben hallgatott.

— Igen, — folytatta az angol — az egyik festő volt és már 312 éve halott, Leonardo Da Vincinek hívták, a másikkal szerencsénk van egykorban, egyidőben élni.

— Goethe, — mondta a leány és Thackeray bólintott.

Csend volt aztán megint Charlotte folytatta.

— De még nem mondta el, hogyan és mikor látta Goethét?

A fiatal angol elmosolyodott.

— Véletlennek köszönhetem, hogy leghőbb vágyam teljesült és végre szembe kerülhettem vele. Hiszen bizonyára hallotta, hogy az uralkodó hercegtől könnyebb a kihallgatást kapni, mint Goethe elébe jutni.

— A nagyhercegnek nem olyan drága az ideje.

— Ez már igaz Charlotte hisasszony és hozzá még nem is ostromolják úgy ajtaját, mint a költőfejedelmét. Alig mertem előhozni Ottilia asszonynak, hogy szívemnek leghőbb vágya: szemtől szembe kerülni Goethével... Hogy csak egyszer láthassam... Arról, hogy beszélni fog hozzám és én felelhetek szavára, álmodni sem mertem, míg egyszer...

— Nos?... Nos?... — a leányka sürgetően nézett reá

— Egy kis ostoba véletlennek köszönhetek mindent. Valami kis ügyeskedésnek, mellyel eddig semmit sem törődtem, de ezentúl nagyon is meg fogom becsülni. Tűrhetően rajzolgatok, különösen karrikatúrákat szeretek odavetni. Ottilia asszony megkért, hogy rajzoljam meg néhány közös ismerősünk karrikatúráját. Hogy kedvébe járjak, megtettem. A lerajzolt ismerősök részint mulattak, részint bosszankodtak, — kiki temperamentuma szerint. A rajzokat Ottilia megmutatta Goethének — és mint mondotta — soha olyan jóízűen nevetni apósát nem hallotta. Érdeklődni kezdett irántam és akkor már Ottilia asszony is bátorságra kapott, előadta kérésemet. Goethe bólintott: No jól van, bocssássák be azt a rajzoló, nem bánom...

— Azt nem tudja, hogy maga írni szokott.

Thakeray fejét rázta. Volt ebben a fejrázásban egy kis öngúny és egy kis szomorúság.

— Drága Charlotte kisasszony maga nagyon jó és kegyes irántam, de nekem még sokat, sokáig kell irnom, tanulnom, míg betűim méltók lesznek arra, hogy Goethe észrevegye őket.

— És rajzai?...

— Az csak tréfa, mulattatásra való játék, senki sem látja másnak. Az emberek szeretnek mulatni, — még ha Goethének hívják is őket és rokonszenvvel nézik azokat, akik elszórakoztatják őket. Ez rendjén is van így, ha rajzaimról van szó. De nem szeretném, ha valaki írásaimat így nézné. Szóval... most nagyon önhittnek tart?

Charlotte nevetett és úgy felelt.

— Tudja mit Mr. Thackeray, beszéljünk inkább Goethéről.

— Igaza van, nagy szerénytelenség, hogy saját személyemmel untatom.

— Szó sincs róla — és Charlotte zavarba jött — de lássa...

Míg a fiatal leányka mentegette magát, Tol-dalaghy arra gondolt, hogy ez az angol az igaziak közül való. Az igazi alkotók közül. Nem abból a pár cikkéből jutott erre a következtetésre. Ezek csak ügyességről, jó megfigyelésről, éles szemről, élénk stílusról beszéltek. Mind kellékei az írásművészetnek, — de csak kellékek. Ha mind együtt van is, még nem tehet biztos tanuságot a tehetségről.

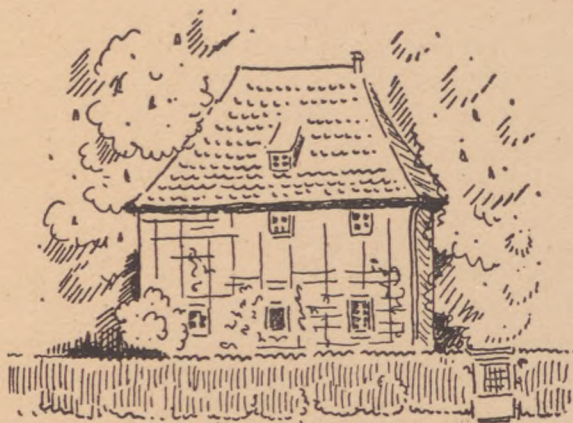
Ami azonban biztos tanubizonyságot tesz róla, a komolyság, mellyel az alkotó munkáját megbecsüli. Mindig a legjobbat, a legtöbbet adni, mi képességeinktől telik, — ez már az Istentől megáldott, szerencsés, mert kritikai képességgel is megáldott művésztől beszél.

Ez a Thackeray nevű fiatal ember szívesen átadta rajzait, hogy Goethe elé vigyék, mert maga sem vette őket komolyan, a kegyelmes úr vagy elmosolyodik rajtuk, vagy nem, de az végtelen fájdalmat okozna neki, ha írásain nevet, vagy unottan eldobja.

— Hát aztán az úgy volt, — hallja tovább az angol szavait — hogy egy reggel levelet kaptam... Azt hittem megáll a szívem dobogása, mert a levélben az állt. «Nagyméltóságú Goethe titkos tanácsos úr öexcellenciája szívesen látja május 5-én délelőtt 11 órakor.»

Ez a kihallgatás előtt való napon volt... Képzelheti, egész éjjel le nem húnytam a szememet. Már korahajnalban talpon voltam és próbáltam rendbeszedni gondolataimat, hogy illő válaszokat adjak, ha megszólít. Azt már tudtomra adták, hogy Goethe titkos tanácsos úr öexcellenciájánál éppen úgy kell viselkedni, mint a fejedelmeknél és királyoknál. Várni kell míg szólanak hozzánk és csak a feltett kérdésekre szabad felelni.

Egy nagy terembe vezettek. Itt tartotta Goethe szobrait — többnyire antik műremekek másolatait — öntvényeit, itt volt ásványgyűjteménye. Az egész inkább muzeumhoz, mint lakószobához hasonlított. Különben egész házának — kivéven Ottilia asszonynak és a kis unokának lakosztályát — volt valami muzeális jellege. A nagy teremből egy kisebb szobába léptünk. Itt is sok a kép, bronzöntvény és rengeteg könyv mindenféle. A szoba közepén hatalmas íróasztal, rajta pedáns rend. Néztem az asztalt, melyen szinte katonás sorrendben álltak a tollak, ceruzák, egymás mellé rakott jegyzetek, naptárak és szívdobogva arra gondoltam ezen az asztalon formálódott ki Faust,

GOETHE NYÁRI-HÁZA . . .

Ifigénia, Egmont, Tassó alakja, ezen az asztalon született meg Wilhelm Meister . . . És ez a csodálatos szinte pedáns rend . . .

És aztán eszembe jutott, amit Ottilia asszony mondott el nekünk apósáról, mikor arról beszéltek: csodálatos, milyen rendes pontos, az öreg úr. Goethe csak vállát vonogatta: — «No ugyan — mondta mosolyogva — nem igen értem miért kell ezen csodálkozni? Azt hiszitek nehezebb dolog egy íróasztalt rendbentartani, mint Faustot, vagy Ifigéniát megírni? . . .»

Ott álltam és nem tudtam levenni szememet Goethe asztaláról és észre sem vettem, hogy már nem vagyok egyedül a szobában.

Velem szemben állt ő, akiért voltaképpen Weimarba vágyódtam. Mertha szülőimnek az volt főcéljuk, hogy megtanuljak németül, nekem meg az volt vágyam, reménységem, hogy Weimarba kerülve mégis csak bekövetkezik a pillanat . . .

Most hát itt van. A pillanat elérkezett.

Mélyen meghajoltam, aztán szemébe néztem. Igen . . . igen hogyan is olvastam abban a Goethe

ifjúkoráról írott könyvben? A költő bement Wetzlarba egy étterembe, senki sem ismerte, — nem is ismerhették még akkor — és mikor bejött, az emberek abba hagyták az étkezést, rábámultak, mintha csak a megelevenedett Appolló-szobor lépett volna be közéjük.

— És most? ...

— Ha valaki nem ismerné az öreg Goethét és meglátná, biztosan arra gondolna: Zeus jött le az Olimpusról, látogatást tenni a halandók között.

— Aztán? ... Aztán? ... — sürgette Charlotte és Toldalaghy éppen olyan izgatottan figyelt az angolra, mint a fiatal leány. Goethe már mintha nem is élő, eleven ember lett volna. Betöltvén nyolcvanadik esztendejét, az emberek úgy tisztelegtek előtte, mintha saját magának megelevenedett szobra lenne. A szobor azonban élt, dolgozott, minden betűjével egy jobb, egy neme-sebb, világ üzenetét hozva felénk.

Toldalaghy Miklós szomjas lélekkel várta az angol szavait és maga sem tudta miért, mintha titkos, benső kényszernek engedelmessékednék, a Charlotteval együtt utazó fehérhajú hölgy felé nézett. Az öreg hölgy nagy kék szeme kerekre nyílna, keze amint ölében nyugszik kissé remeg. Egyetlen egy szót sem szól, de nagy kék szemének tekintete csupa sürgetés, mintha csak hangosan kiáltaná az angol felé:

— Beszélj, beszélj ... Nem látod milyen szomjasan várom szavaidat? ...

— Aztán? ... — ismételte Thackeray a fiatal leány szavát — aztán az Olimpusról leszállt Jupiter megszólított. Tanulmányaimról tudakozódott és mikor megmondtam neki, hogy Jenában hallgattam az egyetemi előadásokat helyeslőleg

bólogatott. Az egyetemi professzorokról beszélt s mélyzengésűvé, meleggé vált érces hangja, mikor az örök dicsőségbe költözött Schillert említette, ki Jénában történelmet adott elő...

Toldalaghy hallgatva is részt vett a beszélgetésben. Schiller Frigyes... Nemcsak a költőről, az emberről is sokat hallott, mióta Stuttgartban élt. A Marbachban született Schiller a württembergiek büszkesége. Persze valaha másképpen volt... A fiatal orvosnövendék menekült hazájából, melyet tulfegyelmezettnek, tulnyárspolgáriansnak talált. Ma, — az évtizedek megtisztító és megbékéltető távlatában, — természetesen mindez másképpen van. Még azt sem kutatják ki és mi volt az oka, hogy Schiller Frigyes nem tudott megférni hazájában, Württembergben?... Csakugyan merev és kegyetlen lett volna a fegyelem, vagy a fiatal költő még erősen benne élt a lázadás szellemében, a «Sturm és Drang» eszmekörében. Akkortájt írja «A haramiák»-at, talán leggyöngébb munkáját, de melyre olyan nagyon büszke volt... Az immár dicsősége magaslatára érkezett Goethét csak hírből ismerte és ebben az időben gyűlölködéssel beszél róla. Lesujtja nagysága, melyre úgy érzi, ő emelkedni nem tud, azonfelül gyűlöli Weimar teljeshatalmú miniszterét «a kegyelmes urat». Gyűlöli főképpen azért, mert öxellenciája már régen kibontakozva a minden ellen való lázadás, a «Sturm und Drang» szelleméből, eljutott a görög harmóniához és mélyen elnéz a minden áron lázongani akaró szellem felett. «A kegyelmes úr» nem vett tudomást a fiatal író ellenszenvéről, sőt mikor figyelmét felhívják reá, kinevezteté Jénában tanárnak.

Ez a kineveztetés újabb sérelem, mert Schiller Frigyesnek kezébe kerül az államminiszter

urnak, Goethe öxellenciájának felírata, melyet az uralkodó nagyhercegnek beterjeszt az ügyről, mely így hangzik: «Ajánlom Fenséged jóindulatú kegyes figyelmébe Schiller Frigyes urat, a Németalföld történetét igen alaposan és nagy felkészültséggel tárgyaló fiatal tudóst. A jénai egyetem bizonyára csak hasznát venné, ha próbaelőadásokra meghívná.»

Igen igen... Itt a nagy sérelem. Mert az ajánlás Németalföld történetét tárgyaló költőt ajánlja és többi műveiről (főként «A haramiák»-ról, melyre Schiller olyan büszke) nem beszél. Nem ismeri, vagy nem akarja ismerni egyéb munkáit, csak mint tudóst becsüli és nem mint költőt? ... Ezek a kérdések kínozzák Schiller lelket és a félreértés csak akkor oszlik szét, mikor személyesen megismerkednek és lelkük elválaszthatatlan barátságban forr össze.

Akkor már Schiller is jóval idősebb volt és megértette, miért fordul el Goethe klasszicizmusa «A haramiák»-tól? Régen túl volt már Goethe a lázadás szellemén és megértette az életet szépségével, fogyatékoságával, ragyogásával, sötéttségével egyetemben. Hiszen ez időtájt írja egyik levelében: «ha a vidéket a maga egészében, világosan akarod látni előbb fel kell jutni a tetőre.»

Aztán Schiller is csak később írta meg a tehetséghez illő és méltó munkákat: Tell Vilmos, Don Carlos, Stuart Mária, Wallenstein, A harang, a többi halhatatlan költői mű még nem látott napvilágot. De mint történelemtudós és kutató már pályája kezdetén is az elsők között állott. A messze távolból repül vissza Toldalaghy lelke ide, a postakocsiba, mikor Thackeray hangját hallja:

— Képzeld csak Charlotte kisasszony, az

öreg kegyelmes úr egy csomó angol lapot vett elő.

— A menyem lepett meg vele, — mondta felém fordulva. — Elolvastam egy-két karcolatát, cikkét, tudósítását Mr. Thackeray. Élesen megrajzolt dolgok, fiatal embernél meglep ez az ironikus hang. Én azt hiszem Ön tollával is szeret karrikatúrákat rajzolni.

Mosolygott. A mosolya elmés, finom és meleg.

— Arról beszéljen, mit mondott még Goethe a maga írásairól? — vágott közbe Charlotte.

A fiatal angol arcán zavar látszott. Furcsa, különös zavar, mely arról beszélt, boldog, hogy elismerő, buzdító szavakat kapott a világirodalom első emberétől, de szörnyen restelli ezeket a szavakat ismételni. Zavara, szerénysége még kedvesebbé tette nemcsak Charlotte, de Toldalaghy előtt is.

— Csak bátorság, — nevetett Charlotte — mi mindent akarunk tudni. Nem szégyen az, ha néha-néha jót is mondanak az emberről. Bátorság, Mr. Thackeray.

— Hát... hát... Az Olimpusról leszállt Zeus valami olyasmit mondott, hogy mélyebb, nagyobb szerkezetű dolgot vár tőlem. Kis rajzaim után igazi regényt, melyben a mai kor életét festem meg. Nyitva tartani a szemet és fület, — mondta csendesén. — A legegyszerűbb élet is telve van színes, érdekes rejtelmekkel, megragadó fordulatokkal, a legköznapi ember lelke is hihetetlen emelkedésekre és lendületekre képes. A mindennapiban meglátni a szokatlant, az egyszerűben a fenségest, a földön való botorkálásban a repülést... ez az igazi író feladata. És lássa fiatal ember...

Goethe fordított egyet az angol ujságon és már nem rólam beszélt:

Thackeray hangja most egyszerre bátorrá, elfogulatlaná vált. Szemmelláthatólag könnyebben tudott a másnak osztott elismerésről beszámolni, mint ami őt érte.

— Igen, — folytatta Goethe — itt van valami Boz nevű angol írónak pár novellája illusztrálva. Mély, finom, költői munkák. Nem ismeri véletlenül az íróját?

— Nem ismerem, kegyelmes uram, — feleltem — de egyetmást már hallottam róla. Boz csak írói álneve. Charles Dickensnek hívják, körülbelül velem egykorú fiatal ember. Már több elbeszélése jelent meg.

Haboztam egy pillanatig, nem élek vissza Goethe türelmével, de mert arca nyájas, mosolya biztató volt, elmondtam neki hol hallottam először Boz-Dickens nevét?

Weimari utam előtt történt. Meglátogattam az egyik nagyobb londoni kiadót, ki már foglalkozott munkáimmal és édes apámat is jól ismerte. A kiadó asztalán mindenféle tréfás, humoros és érzékenyhangulatú rajzok heverték. Láttam, hogy nézegetem őket, hát hirtelen megszólalt:

— Valami szöveget szeretnék iratni ezekhez a rajzokhoz. Ha Ön nem volna vagyonos családból való fiatal ember Mr. Thackeray, önt kérném meg reá, de hát maga el sem fogadna ilyesféle munkát? Mi?

Azt feleltem, hogy minden munkát szívesen elvállalok, mert az apám ugyan eléggé jómódú, de én szeretnék saját keresetemből élni. Sajnos azonban nem állhatok jelenleg rendelkezésére, mert egy németországi út előtt állok. A napokban már indulnom kell.

A kiadó bólintott.

— Egy nagyon szegény családból való, rossz sorsban élő fiatal embert ajánlottak hozzám. Valami Charles Dickens nevezetűt. Egy két dolgozatát elhozta és én figyelemreméltónak találtam. Azt hiszem neki fogom adni ezeket a rajzokat. Ha elfogadható szöveget ír hozzájuk, állandóan foglalkoztatni akarom. Egyelőre a Boz álnévet ajánlottam neki. Mit szól hozzá Mr. Thackeray?

— Én meg voltam elégedve a Charles Dickens álnevével azt hiszem ő is, mert ime a rajzokat a hozzáírt szöveggel itt látom viszont kegyelmes uram szobájában.

Goethe egy pillanatig figyelmesen nézett maga elé aztán csendesen mondta:

— Ez az... Látja nem akarok, mert nem szeretek nagy szavakat használni, de itt van az alkotó tehetség biztos, csalhatatlan jele. Ennél a Charles Dickensnél. Egypár odavetett rajz, — nem is az ő lelkében született gondolatokról — és kiváló munka készül belőle. Nem az anyag a fontos, hanem a mű. Az igazi művész mindig magához méltóvá nemesíti anyagát.

Csend volt, majd Goethe kissé felemelte hangját.

— Látja, fiatal barátom, a legnagyobb, a legtartósabb gyönyörűségek mindig lelkiek, szellemiek. Az alkotóművész gyönyörűségéhez képest pedig semmi sem mérhető ezen a világon. Ön ennek a Dickens nevű fiatal írónak nyomorúságáról, nélkülözéseiről beszélt... Fontos dolog most ebben a pillanatban, de aztán? ... Milyen koldusszegény minden királyi pompa és bankvezéri fényűzés a Cervanteséhez képest, ki rettenetes börtönében Don Kihotéját írja, vagy Schil-

leréhez, ki a napi nyomorúságos gondok és családi bajok között Wallenstein tragédiájával viaskodik. Ne sajnálja ezt a Dickens nevű embert, ki Boz álnéven ír képekhez megrendelt szöveget. Talán még sokat fogunk róla hallani mindakettőn... Ön fiatal barátom, egészen bizonyosan.

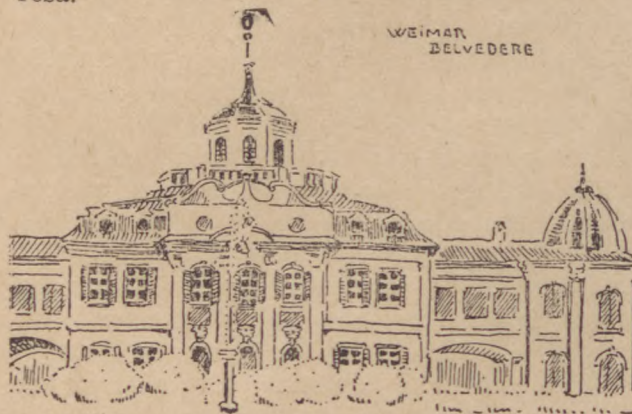
Kezét nyujtotta. Mint később megtudtam: ritka kitüntető kegyesség. Míg lefelé mentem a márványlépcsőn, folyton fülembé csengett Goethe szava:

— Ne sajnálja ezt a Charles Dickenst.

Sajnálni?... — folytatta egy pillanatnyi szünet után Thackeray — én nem is tagadom nagyon-nagyon irigykedem reá, Charlotte kisasszony. Irgykedtem Dickensre, akit Goethe igazi alkotónak nevezett és azt mondta, — még találkozni fogunk a nevével.

Hogy Charlotte mit felelt azt már nem halotta Toldalaghy, a postakocsis erősen túlkölt. Távolról, a ködös téli estében halvány fénypontok...

A fénypontok egyre erősödnek, míg egyszerre az utasok előtt kibontakozik Weimar városa.

Tizenegyedik fejezet

Toldalaghy már pár hete élt Weimarban. Az ügy, miért ideküldték, jóval bonyolultabb, mint első tekintetre látszott. Toldalaghy Miklós-nak teljes tudására, minden diplomáciai képességére szüksége volt és mégsem haladtak olyan ütemben a dolgok, mint hitte volna. Néha nyugtalankodni kezdett, de lelke mélyén bevallotta magának: minden percet nyereségnek tart, mit Weimarban tölt.

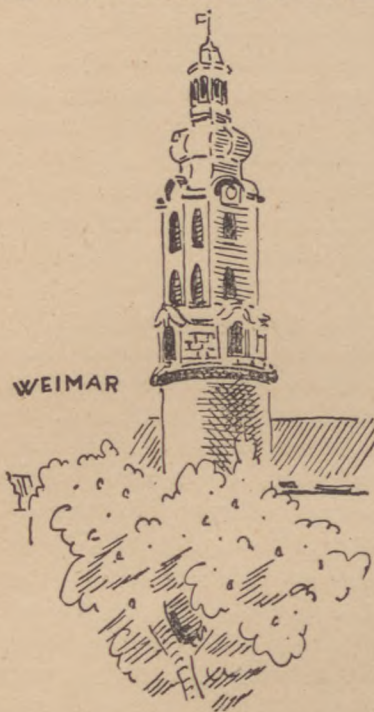
Mentől jobban megismerte a várost annál inkább igazat adott Thackeray szavainak: «Weimar nem kicsi, nem nagy, Weimar — Weimar.» Később, öregkorában megcsinálván életének nagy számadását úgy találta: soha nem töltött időt lelki fejlődésére nézve hasznosabban, mint az itt átélt heteket.

Szeretett a szász-városka finom, művészies izlésű utcáin járkálni. Különös hely, egyetlen a maga nemében, mintha a levegő kulturával lenne átitatva. Valaki azt mondotta: «Aki Páris köveit tapossa nem lehet ostoba ember». Persze ez túlzás, de aki Weimar levegőjét szívja, az önkéntelenül is finomságot, kultúrát szív magába.

Toldalaghyt a fejedelmi udvarnál nagyon szívesen fogadták, a fiatal nagyherceg néhány

szíves szóval a külügyeket vezető államférfihoz utasította.

Toldalaghy tisztelgett az uralkodó nagyherceg édesanyja előtt is, Lujza fejedelemasszony élénken érdeklődött a stuttgarti udvar eseményei és hírei iránt. A hercegasszony éppen olyan ki-

váncsi volt minden apróbb és nagyobb részletre, mint bármelyik polgári származású nő. Öfensége különben is híres volt arról, hogy bár méltóságát mindenképpen fenntartja és megőrzi, közvetlen és igen jóindulatú mindenkivel szemben, ki közelébe juthat. Fia még nem nősült meg s így ő az udvar első asszonya.

Toldalaghynak míg az őszhajú méltóság-
teljes megjelenésű fejedelmi hölgy előtt állott
arra kellett gondolnia, milyen bátran nemesen
viselte magát a hercegnő a legnagyobb, a halálos
veszedelmek idején. Huszonhárom esztendővel
ezelőtt történt, mikor Napoleon Jenánál tönkre-
verte az egyesült német hadsereget. Lujza férje,
Károly Ágost is ott harcolt a csapat élén és mikor
menekülni kellett, vad rémület fogta el Weimart.

Napoleon felindulása, haragja fékezhetetlen,
ezt mindenki tudta és a harag most teljesen a
fejedelem családja ellen fordult.

Egész Weimar szinte eszét vesztette a féle-
lemtől. Két ember maradt a helyén és várta Na-
poleont. Az egyik a menekülő Károly Ágost fele-
sége, az akkor még fiatal Lujza hercegnő, a másik
Károly Ágost barátja és minisztere: Goethe.

A francia katonaság pusztító csapata elébb
vonult be mint a császár. Ez a csapat embertele-
nül garázdálkodott és gyujtogatott. A fejedelmi
palota egyik szárnyát is felégették, Lujza minden
halálveszedelemmel szembenézve helyén maradt
és a palotaudvarán fogadta Napoleont. Napoleon
egy pillanatig mereven, mozdulatlanul nézte a
sápadt arcú de méltóságos tartású asszonyt, kö-
rülnézett a felégetett szárnyon, aztán Lujzához
fordult:

— Az Ön férje, Fenség, a legszigorúbb
bánásmódra reászolgált és legyen róla meggyő-
ződve, hogy sorsát nem kerülheti el.

— Bármilyen legyen férjem sorsa, — felelt
Lujza, — én osztozni fogok benne. Ezt tennem
akkor is ha bűnös volna, de férjem csak köteles-
séget teljesítette, mikor mint fejedelem védte or-
szágát, mint német ember nem hagyta cserben
fajtáját. A weimari nép is hősiesen és hűségesen

viselkedett s nem szolgált erre, — itt kezével egy széles mozdulatot tett, mintegy mutatva a császárnak a rombolást, pusztítást.

— Sem férjem, sem magam számára nem kérek semmit, — folytatta Lujza — csak a szegény népet kimélje Felséged és ne büntesse azért őket, ami erényük volt, hogy hazájukat védték.

Napoleon hallgatott, sokáig nézte a fejedelemszonyt majd egyszerre csendesen, szinte szelíden felelt:

— Minderről még beszélni fogunk. Kérem, engedje meg, hogy palotájában vendége legyek.

Pár halk szót vetett oda mellette álló hadsegédének és a weimari garázdálkodásnak azonnal vége lett. A város bátorságban, biztonságban lehetett.

— Mindezt a fejedelemszony kedvéért, — mondta Napoleon Duroc marsallnak. — Szeretem a bátor embereket, akik szembe tudnak nézni sorsukkal.

És mosolyogva tette hozzá:

— Lujza hercegnét 300 ágyunk sem tudta megijeszteni.

Napoleon még egy bátor embert ismert meg Weimarban s az Goethe volt, ki a császár hadsegédének — mikor az Károly Ágostot, az elbujdosott fejedelmet szidalmazta — így felelt:

— Marsall úr, én természetemnél fogva az események nyugodt és részrehajlatlan nézője vagyok, de Önök lehetetlent követelnek a fejedelemtől. Bűnéül róják fel, hogy hazájuktól megfosztott porosz tiszteket segélyezett... Tegyük fel, hogy szerencsétlenség érné a császár seregét, mit nem érne a császárnak egy tábornok, vagy marsall, ki úgy viselné magát mint ami Károly Ágostunk! ... Én azt mondom, a herceg nem is

cselekedhetett másképpen, mint ahogy cselekedett. És ha ezért koronáját és országát veszi, én vele megyek. Kezünkbe vesszük a vándorbotot és nem fogom őt elhagyni soha. Ugy fogom kíséрни uramat balsorsában, mint a jó öreg Kranach Lukács tette fejedelmével. Együtt fogok bujdosni Károly Ágosttal végig Európán és az emberek ha meglátnak azt fogják mondani: «Itt van az öreg Goethe, meg a volt weimari herceg kit a franciák hatalmas, nagy császára megfosztott trónjától, mert hű merészelt lenni hazájához és véreihez...»

Goethe nem volt érzékeny ember, de feljegyezték, hogy míg ezt mondta a marsallnak, könny borította el szemét. A marsall mindenről beszámolt Napolecnak és Napoleon mikor Goethével találkozott kezét nyujtotta s csak ennyit mondott: «Őn igazi férfi».

Pár hét sem telt el és Károly Ágostot Napoleon visszahelyezte trónjára.

Toldalaghynak mintegy káprázatban futott át lelkén a mult. Közel egy negyedszázad telt el azóta, hogy a jénai mezőn Napoleon ágyúi a világhódító diadalát hirdették, hogy Weimar népe rémülten menekült, hogy a császár meghajtotta fejét az emberi lélek nagysága, emelkedettsége előtt és most?...

Most itt áll szemben az őszhajú, jóságos mosolyú özvegy fejedelmi nő előtt, ki valaha a világ urával szemben védte férjét, családját, trónját, szülőföldjét. Milyen egyszerű, milyen közvetlen érdeklődéssel beszél családi dolgairól. Vagy talán igaz a mondás, hogy a hősiek nagylélek, mindig egyszerű, mindig emberi.

*

— Igen, igen — mondja épp Lujza hercegasszony, — nővérem, a württembergi királyné meleg szavakkal ajánlotta figyelmembe önt, kedves gróf. Nővérem hosszabb levélben számol be a stuttgarti dolgokról. Hát persze, persze... gond mindig akad, ahol gyermekek vannak. Legidősebb leánya, Miklós orosz nagyherceg felesége sokáig nagyon is idegennek érezte magát Pétervárott. Stuttgartban és itt nálunk is másforma a levegő, mint ott, Oroszországban... De most valahogy — s erről igazán örömmel értesülök, — rendbejöttek a dolgok. Tudja, kedves Toldalaghy gróf, ha az asszony szereti a férjét, mindig rendbejön minden. Hanem hát itt van a nővérem unokaöccse és keresztfia, Sándor... Maga talán ismeri, kedves Toldalaghy, hiszen Sándor herceg most Bécsben él és biztosan találkozott is ott vele?...

— Igen, olyan szerencsés voltam, hogy bemutatattak Sándor württembergi herceg öfenségenek.

— Nos hát, a diplomáciai helyzet úgy hozta magával, hogy nagyon ajánlatos volna mindnyájunkra nézve, ha Sándor eljegyezné a svéd király leányát. Különben, minden politikai vonatkozástól eltekintve, Ingrid hercegnő igen szép, jólelkű, vidám, kellemes teremtés. És képzelje, kedves Toldalaghy, nővérem legnagyobb bosszúságára — mellékesen megjegyezve, a württembergi királyt még jobban bántja Sándor vonakodása mint nővéremet, — a fiatal herceg nem akar Stockholmba utazni, hogy legalább látogatást téve a svéd udvarnál, megismerje Ingrid hercegnőt.

Toldalaghy óvakodott véleményt nyilvánítani a családi ügyben, de Lujza fejedelemasszony nem

is várt ilyesmire. Neki megvolt a dolgról a maga véleménye és sietett azt előadni.

— Tudja, kedves gróf, néha attól tartok, Sándor szíve lángra gyúlt valami szép bécsi leány iránt. Látom, furcsán néz reám és arra gondol: mi ebben az ijesztő? ... Bizony, bizony nagyon kellemetlen volna reánk nézve, mert eltekintve attól, hogy terveinket keresztelné, Bécsben csak a császári családból vehetne rangjához illő feleséget. De hát a Habsburgok nem adják protestáns herceghez leányaikat és nekünk is állami szempontból kívánatos, hogy Sándor protestáns nőt vegyen feleségül. No de hát remélem ez csak olyan hiábavaló rémüldözés és öcsém szíve nem fogott tüzet Bécs városában. Megboldogult férjemnek kedvelt öccse volt Sándor s engem minden rokonomnál jobban érdekel sorsa...

Toldalaghy Miklós később sokszor, nagyon sokszor visszagondolt erre a beszélgetésre és eszébe jutott, milyen furcsa, riasztó sejtelem fogta el lelkét, míg a fejedelemasszony szavát hallgatta. Voltaképpen semmi oka nem volt ilyesmire. Lujza hercegnő szavai semmiféle biztos dolgról nem beszéltek. És vajjon mi köze lehet neki a Sándor herceg dolgaihoz, érzelmeihez? ... És mégis...

És mégis úgy érezte, szakadék szélén áll, egy pillanat és beleszédül a mélységbe. De a furcsa döbbenet már elmúlt. A hercegnő egészen más témákról beszél, aztán kegyes, jóságos szavakkal elbocsátja a kihallgatásról.

— Ostobaság, — mondja Toldalaghy, — míg az Ilm folyó finom ívelésű hídján keresztül megy és a Frauenplan felé tart — ez a nyugtalanság igazán teljesen indokolatlan, eddig nem is tudtam, hogy idegeim vannak.

Befordult a Frauenplanra és egyszerre ott állt Goethe háza előtt. A ház előtt kocsi, a két nagy fekete ló türelmetlenül fickándozik... Most hirtelen kinyílik az ajtó, magas, vállas, egyenes, kissé túlmerev tartású öregúr jön ki a kapun, kezénél fogva vezet egy kis aranyhajú leánykát.

Toldalaghy lekapja kalapját és mélyen meghajlik. Ezt az arcot, ezt az alakot akkor is ismeri, ha nem látja annyit képeken, rajzokon. Ilyen arc csak egy van, mint ahogy ilyen lélek is. Ki tudja, hány hosszú századnak kell eltelni, míg ezt a tökéletes testet és lelket a természet még egyszer kiformalja és megteremti?

Goethe kocsikázni viszi kis unokáját, Ottilia asszony leányát, Almát.

Az öreg úr kurta fejbiccentéssel fogadja a mélyen meghajló Toldalaghy köszönését. Hozzá van szokva az ilyesmihez, őt már évtizedek óta mindenki úgy üdvözli, mint a fejedelmeket szokás s ő is úgy fogadja a köszöntéseket, mint az uralkodók. De a kis leány mosolyog és kezével integet, míg az inas kocsiba segíti.

A kocsi elrobogott és Toldalaghy magában halkán mondta:

— Ma délután teára vagyok hivatalos Goethe menyéhez, Ottilia asszonyhoz.

Ottilia asszony minden héten nagyobb társaságot fogadott és Toldalaghy igazán nagyon hálás volt az osztrák követnek, ki egy ilyen meghívót szerzett számára.

Lássuk csak, — mondta magában. — elkészítem a hivatalos jelentést Stuttgartba, aztán írok Claudinának, hogy a mai gyorspostával mindakét levél elmenjen és este hatkor ott lehetek Ottilia asszony teáján.

Átkanyarodott a város másik részébe, Felső Weimarba, mert itt volt lakása, nem messze Goethe híres Kerti Házától, hova a költőfejedelem nyaranta mindig átköltözött. Toldalaghy nagyon szerette lakását, márcsak azért is, mert ablakai Goethe kertjének óriási tölgyfáira nyíltak.

Tizenkettedik fejezet

Toldalaghy Miklós amint hazaért lakására, elkészítette a hivatalos jelentést, majd Claudinának írt. A toll meg-megállt kezében, mert hiába akarta, hogy levele hangja nyugodt, elfogulatlan legyen, minduntalan belecsúszott a fekete sorokba egy-egy szó, mely titkos aggodalmakról, félelmekről beszélt. El akarta magától kergetni a rossz gondolatokat, de újra meg újra visszajöttek. Míg írt, folyton Claudina arcát látta maga előtt. Látta a szép, nemes, finom arcot, mely oly hűséges kifejezője a leányka lelkének, Toldalaghy bizalma ebben a szomorú órában sem rendült meg. Mindig szilárd maradt ez a bizalom, egész életén keresztül.

Az érzés, mely Toldalaghy Miklóst Rhédey Claudinához kötötte, sok megpróbáltatást, szenvedést, szomorúságot hozott, de ezek mind és mindig felemelő érzések voltak, méltó hozzá és méltó szerelmének tárgyához. Nemtelen gyanú, kishitű kételkedés soha még csak közel sem férhetett hozzá. Tudta, hogy Claudina teljes őszinteséggel, fenntartás nélküli nyíltsággal beszél hozzá, mikor a próbaévet kiszabja és tudta, hogy éppen ilyen őszintén megírná, ha azóta bármi

vagy bárki közjük állt volna. Mi az hát akkor, ami újra meg újra megriasztja és félelemmel tölti el? Claudina őszinteségében nem kételkedik, de önkéntelenül megremeg a gondolatra: hátha a távolból leselkedik valami veszedelem és a leányka iránta való gyöngédségből nem akar beszélni? ... Vagy talán azt gondolja magában Claudina: egyedül is lebírhatom a veszélyt, minek nyugtalanítsam azt, akit szeretek és akinek én mindennél drágább vagyok? ...

Toldalaghy Miklós talpig férfiember módjára úgy gondolkozott: szemtől szembe kell nézni az élet minden fordulóján, minden dologgal.

Igy folytatta hát megkezdett levelét:

«Nem kérek egyebet, drága Claudina, mint teljes és fenntartás nélküli őszinteséget. Én mindent el tudok viselni, — a bizalmatlanságon kívül. — Tudnia, — ami ennél sokkal több — éreznie kell — Claudina, hogy boldogsága mindennél drágább nekem. Készen vagyok minden áldozatra. Ne adja az Úr Isten, hogy erre sor kerüljön, de készen állok saját boldogságom feláldozására is.»

A levelet lepecsételte és egyszerre jóval nyugodtabb lett. Egy pillanatig sem kételkedett abban, hogy Claudinától a tiszta, leplezetlen igazságot fogja hallani.

Átadta inasának a Stuttgartha küldendő hivatalos jelentést, a bécsi levéllel együtt, hogy azonnal vigye a gyorskocsihoz. Kiszámította, hány nap múlva lehet itt, Weimarban Claudina válasza, aztán elindult Ottilia asszony teaestéjére.

A vendégek már együtt voltak a kis kerek szalonban. Toldalaghy kézcsókkal üdvözölte a háziasszonyt, aztán mélyen meghajolt a társaság előtt.

Mielőtt bejött volna, az inas hangosan nevét kiáltotta. Így szokták itt mindig, Ottilia asszony aztán nem is fárasztotta magát a bemutatással. Úgy ruházatban, mint társadalmi érintkezés formáiban Goethe menyé, Ottilia asszony nagyon szerette az angol szokásokat. Az angol előkelő társadalmi élet nem ismeri a bemutatást. Sorsára hagyja a belépő vendéget, ha érdeklődnek valaki iránt, akinek nem tudja nevét, tudakolja meg a társaság egyik vagy másik tagjától. Az angol szalonokban úgy veszik a vendégeket, mintha mindnyájan egy család tagjai volnának.

Goethe fiának felesége, csinos, magastermetű, világosbarnahajú asszony, pár szíves szót mondott a fiatal magyar grófnak, aztán az egyik vendég hölgyhöz fordult és kérte, hogy zongorázza el Beethoven nagy szimfóniáját.

A hölgy leült a zongorához. A szalonban egyszerre áhítatos csend. Beethoven... A nemrég örök dicsőségbe költözött Titán lelke száll át a termen.

Míg a fiatal hölgy játékhoz készülődik, Toldalaghy körülnézett a szalonban, az ablaknál ülő aranyos hajú fiatal leányban azonnal megismeri utitársnőjét, Charlotte kisasszonyt és nini... mellette az angol író, Thackeray...

Toldalaghy önkéntelenül is az öreg fehérhajú nőt, Charlotta nagymamáját kereste, de a nagymama nincs itt a vendégek között.

Egyszerre felhangzik a nagy szimfónia... Most már senki sem tud másra gondolni, mint az óriásra, kinek szelleme itt jár köztünk... Csak sokkal később, mikor a művésznő felállt a zongorától és a teát körülhordták, ment oda Toldalaghy az ablaknál ülő fiatal leányhoz:

— Nem haragszik ha emlékezetébe bártorkodom idézni magam?

— Együtt jöttünk, egy postakocsin. Megsért engem, ha azt hiszi, ennyire gyöngé az emlékezőtehetségem.

— Nem mertem szerénytelen lenni, de most boldog vagyok, hogy megtartott emlékezetében Charlotta kisasszony.

— Hiszen Ön be is mutatkozott az úton, -- szolt most közbe az angol író.

— Igen, igen... De hát ki érti meg a futólag kiejtett nevet?

— Hát hiszen a nevet nem is tudtam jól kivenni -- és most már az angol is nevetett. -- Furcsa hangzású az én fülemben, mint ahogy az én nevem Önnek. De arra jól emlékszem, hogy mondotta: Bécsből jött, magyar ember, a stuttgarti követségen dolgozik...

— Mr. Thackeray megszégyenít figyelmeségével.

— Író szeretnék lenni uram és mesterségemhez tartozik, hogy figyelemmel kísérem az élet dolgait.

— Bizony, bizony Mr. Thackeray figyelni kell — és Charlotte nevetve emelte fel mutatóujját.

— Charlotte kisasszony, — mondta most Toldalaghy —, nem veszi rossz néven ha érdeklődöm, hogyan van kedves nagymamája? Nem ártott meg neki a hosszú út?

— Oh köszönöm, a nagymama pompásan érzi magát.

— Örömet mégcsak növelte volna, ha őt is itt találhatom.

Charlotte bólintott:

— Azt elhiszem, a nagymamát mindenki szereti. De ezen nem szabad csodálkozni, ez természetes, hiszen az okosságánál csak jósága nagyobb. Csakhogy a nagymama visszavonultan él és Weimarba is csak...

Megállt egy pillanatig mintha azon gondolkodnék elmondjon-e mindent ennek az idegennek? De aztán nagyon rokonszenvesnek találta Toldalaghyt, mert folytatta:

— Nagymama csak egy látogatás kedvéért jött el Weimarba. Goethét kereste fel, akit nagyon régen, több mint egy félszázaddal ezelőtt látott utoljára.

És Toldalaghy kérdő tekintetére hozzátette:

— Bizony majdnem hat évtized telt el azóta, hogy nagyanyám Wetzlarban a fiatal Goethével találkozott. Nagyanyám akkor Goethe legjobb barátjának menyasszonya volt és a fiatal Goethe sokat szenvedett, vergődött, vívódott magával.

Aztán megértette mi a kötelessége legjobb barátjával és annak menyasszonyával szemben. Elment Wetzlarból... és megírta Werthert...

— De hát a Werther Lottija?...

— Lotti az én nagyanyám alakjáról van mintázva. A mese a költő fantáziájának terméke, az alak, Buff Charlotte él és élni fog az idők végtelenségéig. Nagyanyám most eljött Weimarba, mégegyszer látni akarta Goethét, kit fiatal korában eltiltott, elküldött magától, de hát...

— De hát mégis Goethét szerette? — Toldalaghy lelkéből akaratlanul tört fel a kérdés.

Charlotte fejét rázta.

— Nagyanyám vőlegényét, későbbi férjét szerette mindig, míg csak a jó Isten rendelése el nem szólította tőle. Nagyon boldogan éltek együtt. De hát van-e nő a világon ki közömbösen tudna elmenni a világ egyik legnagyobb szellemének hódolata mellett?... Áhítatos tiszteletet keltett benne ez az érzés. Goethét nem látta fiatalkorától, de sokat, nagyon sokat gondolt a költőre, ki őt halhatatlanná tette. Az én napjaim már megvannak számlálva, — szokta mondani a drága jó nagymama, — de Lotti élete örök. Én megöregedtem, de Lotti fiatal marad az idők végtelenségéig.

Ugy van, — bólintott Toldalaghy — Werther Lottija az örök dicsőségé.

— Nagyanyám, — folytatta Charlotte — nagyon boldog asszony volt. Felnevelte gyermekeit, meggyászolta jó férjét aztán nekünk élt, unokáinak. De most karácsonyeste azt mondta: van még egy adósságom, amit ki kell fizetnem. Mikor meglepetve kérdeztük: kinek tartozik, kinek tartozhatik? nyugodtan, csendesen felelt: Saját magamnak. El kell mennem Weimarba, mégegyszer látnom kell Goethét, el kell búcsú-

nom tőle. Így indultunk el mi Wetzlarból. Nagyanym azt akarta, én kísérem el. Én, aki állítólag — ha nem szerénytelenség ezt mondani — hasonlítok hozzá.

— Már a postakocsiban észrevettem, — szólt közbe Toldalaghy.

— Ne hízelegjen — és Charlotte megrázta fejét, — a Werther halhatatlan Lottijához hasonlítani, nem is olyan csekélység.

— És... és voltak már Goethénél?

A fiatal leány arca egyszerre nagyon komoly lett.

— Igen. Én kísértem el nagyanyámat. Ez a látogatás legmegindítóbb, legszebb emléke marad életemnek. Boldog voltam, hogy jelen lehettem ennek a két dicső léleknek búcsúzásánál, ... de beszélni nem akarok, nem tudok róla.

Tizenharmadik fejezet

Soha ilyen vidám Szilvesztert, mint amilyenel a bécsi főúri körök az 1830-ik év beköszöntését ünnepelték.

Kaunitz herceg palotájában nagyszabású álarcosbált tartottak. A császárné öfelsége is kegyeskedett leányával, Izabella főhercegnővel együtt megjelenni a bálon. Titokban mindenkinek megmondták, hogy a velencei hölgy jelmezében és álarcában a császárné legmagasabb személyét kell tisztelni és a provencei parasztleányka dominója Izabella főhercegnő alakját rejt. Tehát még a jókedvű tréfának és elmés kötődéseknek is hódolattal ügyesen áthattognak kell lenni, természetesen olyan formában, hogy a legmagasabb hölgyeknek sejtelmük se lehessen róla, hogy titkuk el van árulva, mert különben jókedvük és multságuk azonnal elromlana.

Így azonban pompásan sikerült minden. A császárné nemcsak művelt és elmés, de alkalomadtán jókedvű hölgy, méltósága fenntartásával szeret jóízű tréfákat csinálni és örül, hogy leánya is kiveszi részét a fesztelen mulatságból.

Mert amennyire lehet, igyekeznek az etikettet mellőzni, végre is csak egy Szilveszter-este van az esztendőben.

Éjfélután, miután az új esztendőt ékes rigmusokban köszöntötte a kéményseprőnek öltözött Auersberg gróf (a kéményseprő állítólag szerencsét hoz) a császárné leányával távozik. Legfelsőbb rendeletre nincs etikettszerű távozás, félkörbe állás, kandeláberekkel való lekísérés. Kaunitz hercegné úgy egyezett meg vendégeivel, mindenki igyekszik észrevétlenül, búcsúzás nélkül távozni, hogy a többiek hangulatát ne zavarja. A császárné ragaszkodott hozzá: nem akar kivétel lenni, észrevétlenül feltűnés nélkül jön és megy, mint a többiek.

Éjfél után még vidámabb a hangulat. A vendégek élénk kedvben táncolnak, sétálnak, beszélgetnek.

Karcsu spanyol hölgynek öltözött dominót magas, szinte óriási termetű tiroli vadász kísér. Álarcos bál szerinti szokás formájában tegezve szólítja meg:

— Nem szükséges megmondanod, ki vagy, úgysis tudom.

— Ugyan-ugyan — tréfálkozik az andaluziai hölgy, — hátha mégis tévedsz? ...

— Nem tévedek... — és egyszerre komollyá válik a férfi hangja, most már a mókás tegeződést is abbahagyja — megismertem járásáról, mozgásáról, ahogy fejét tartja és azonfelül a keze ...

A vadász lehajol és megcsókolja a spanyol hölgy jobbját.

— Ilyen kéz csak egy van a világon: a Rhédey Claudina keze.

— Ó, fenség, — mondja Claudina halkan,

— ha már kitalálta titkomat, legalább ne árulja el.

— Maga is megismert?

— Ez ugyan nem volt nehéz — és a leányka elnevette magát. — Hány ilyen óriás él még Bécs városában?

— Ez igaz, — a herceg tréfásan sóhajtott — nekem ugyan nehéz áruhában ismeretlennek maradni. De mindegy, azért nem fogunk árulkodni egymásra, úgy-e Claudina?

— Nem, Fenség. Az árulás és hűtlenség talán a legnagyobb, de mindenesetre a legcsúnyább bűnök egyike.

— Árulásra, hűtlenségre képtelen lennék magával szemben Claudina.

A spanyol hölgy mélyen elpirul a csipkés álarc alatt, aztán halkán mondja:

— Szeretném, ha mi erről nem beszélénk...

— Beszélünk kell róla, csak azért jöttem el ide Kaunitzékhoz az álarcosbálra, mert tudtam, hogy itt lesz és erről akartam beszélni.

Megállt egy pillanatig, aztán folytatta:

— A szülői, mintha már nem látnának olyan szívesen, mint régebben. Ne tiltakozzék — mondta gyorsan, Claudina nyugtalan mozdulatát látva, — én nagyon jól megértem őket. Az ő helyzetükben minden valószínűség szerint én is így cselekednék. De magának igenis meg kell mondanom...

— Claudina, — folytatta, a herceg — én Isten rendelésének tartom, hogy mi egymással találkoztunk és nekünk nem szabad többet elválni egymástól. Ha maga kezét nyújtja, én így akarom.

Szilveszteri álarcoshál

A három utolsó szó erősen, határozottan, férfias energiával hangzott.

Claudina tekintete azonban mélyen elborult, alig bírta sóhajtását elnyomni, mikor felelt:

— Fenség, hiábavaló azt akarni, ami lehetetlen.

— Claudina, nincs lehetetlenség azok számára, kik érzik egymáshoz való tartozandóságukat. Most csak az a kérdés, akar-e mellém állni? Mert én nem fogom ámitani, nehéz és küzdelmes lesz utunk. Az út, melynek végén mi egymásé lehetünk. És én csak úgy tudok, úgy bírok győzedelmeskedni, ha maga mellett áll, ha teljes szívével, lelkének minden erejével szeret. Számíthatok-e én erre, Claudina?

Claudina már nem tudott felelni.

Egy szőkehajú, karcsu fiatal pásztor hajolt meg előtte. A fiatal emberen csodálatosan szép volt az árkádiai pásztorok festői jelmeze. Arcát eltakarta a fekete selyem, de egész megjelenése olyan finom és előkelő, hogy az emberek önkéntelenül is kitértek útjából, mikor a beszélgető pár felé tartott.

Az árkádiai pásztor ott állt Claudina előtt:

— Szabad egy fordulóra kérnem szép andaluziai leányka?

— Nagyon tehetséges pásztor az, aki a csipkeálarcon keresztül is feltudja fedezni ki a szép, ki a csunya, — nevetett Claudina. — Ezért szívesen elmegyek egy fordulóra. Vadász uram, — fordult tréfásan Sándor herceghez, — ugye vigyáz addig legyezőmre, míg a pasztor úrral szép Árkádiából visszakerülök?

— Claudina, — mondta csendesen a pásztor, míg körülkeringőzték a nagytermet — ugye nem szívesen jött el velem?

— Hát rám ismert?
— A csipkeálarcon keresztül csillog a szeme és ez a szem csupa jóság, megértés.

Claudina megállt:

— Pihenjünk egy kicsit.

— Haragszik reám?

— Miért haragudnék?

— A kérdésemért.

— Mit is kérdezett?

— Hogy nem szívesen jön velem táncolni.

— Miért? Hiszen hizelgés nélkül mondhatom kitűnően táncol. Az árkádiai pásztorok büszkék lehetnek Önre.

— Lehet, hogy talán büszkék reám, de maga Claudina otthagytott ezért a táncért valakit, akit ... akiért ... akinek ...

Claudina felemelte fejét:

— Kérem, vezessen vissza helyemre.

A fiatal pásztor összetette kezét:

— Claudina, ha vakmerő voltam, bocsásson meg. Gondolja azt, hogy csakugyan egyszerű, szegény pásztorfiú áll maga előtt, de nem a boldog Árkádiából, hanem a hontalanság gyökértelenségéből idedobva. Egy pásztorfiú áll itt, kinek nincs semmije, senkije, ki születése percétől kezdve, mintha magánosságra lett volna ítélve. Aztán mikor Rhédey Claudinát meglátta ... igazán olyan nagy bűn, ha azt képzelte: magánossága feloldódik, ember lesz, mint a többi, mert meglelte életének társát, lelkének jobbik felét. Igazán megbocsáthatatlan bűn volt erre gondolni? ... Ha igen, nézze a szegény pásztor, ki szánja-bánja bűnét és most már nem is kér egyebet, bocsásson meg neki s ha egyebet nem adhat, legalább barátságát, jóindulatát ne vonja meg tőle.

Claudina egyre figyelmesebben hallgatta a pásztor szavait. Mentől tovább beszélt, annál ismerősebbé vált hangja, mozdulata, gesztusai, melyekkel halk, kérő szavait kísérte. Mikor az utolsó szavak is elhangzottak, már tudta ki áll itt pásztorjelmezben előtte.

— Fenség, — mondta csendesen — amit nekem mondott az nagyon szép, kedves, meleg volt, egész életemben vissza fogok reá emlékezni. De ha igazán becsül és tisztel, akkor erről többet soha egyetlen egy szót sem... Csakis így lesz ez a beszélgetés reám nézve kedves, felemelő emlék.

— Hát tudja, ki vagyok Claudina?

Claudina bólintott:

— Igen és azt is tudom, Fenségednek más dolga, más hivatása van itt, mint beteljesülhetetlen álmokat, ábrándokat kergetni. Fenséged a hontalanság, az egyedüllét átkáról beszél. Az átkot nem így kell feloldani Fenség.

— Hanem?...

— Hanem nevéhez illő gondolatokkal, elhatározásokkal, — ha lehet, ha módja lesz majd reá — cselekedetekkel.

A pásztor hallgatott, aztán furcsán, keserűen elmosolyodott:

— Ugy beszél hozzám, mint valami bölcs, öreg nagymama az éretlen kis tacsóhoz, — unokájához. Nem különös ez? Hiszen mi ketten...

— Én egy esztendővel idősebb vagyok Fenségednél. Húsz esztendő... Ez a kor nem ugyanazt jelenti nőnél, mint férfinál.

— Szóval úgy felülről néz reám, kedves jóakarattal, mint gyermekre szoktak.

Claudina hangja egyszerre nagyon komoly, szinte ünnepélyes lett:

— Azzal a mély tisztelettel és hódolattal né-

zem Fenségedet, mely születésénél és származásánál fogva megilleti. Azonfelül — ha szabad megmondanom — igazi, benső rokonszenvvel. És most kérem vezessen vissza helyemre.

A pásztor némán meghajtotta fejét és karját nyújtotta Claudinának. Megálltak Sándor herceg

A REICHSTADTI HERCEG.

előtt és az árkádiai pásztor szomorú, kesernyés hangon mondta:

— Vadász uram, ime visszahoztam a szép spanyol urhölgyet, mivelhogy ő úgy parancsolta. És most jó mulatást kívánok mindakettőjüknek. Kezet csókolt és elment.

Sándor herceg egy pillanatig utána nézett.

— Megismerte Claudina?

Claudina bólintott.

— Igen. A reichstadti herceg.

Sándor elgondolkozott, majd lassan odavette:

— Egy kicsit elkényeztetik.

— Kicsit... és Claudina szíve megtelt szánalommal, a szegény, fiatal, szőke herceg iránt.

— A nagyapja, az udvar, a szép hölgyek... mindenki...

— A sors nem kényezteti, — felelt csendesen Claudina.

— Ez igaz. — És Sándor megszégyenülten hajtotta le fejét. — Megint magának van igaza Claudina, mint mindig. Bonaparte fia voltaképpen igen kedves, szeretetreméltó gyermek.

— Szerencsétlen gyermek, — tette hozzá Claudina. — Apjától elszakították, anyja meg saját maga szakítja el tőle magát.

— Igen... igen... de lássa...

És Sándor herceg most megfogta a leányka kezét:

— Maga még mindig nem felelt kérdéseimre. Akar e mellém állni a küzdelemben, melyet boldogságunkért fogok folytatni? Nagy és súlyos harcok után lehetünk egymásé az egész életre, de ha maga mellettem áll...

— Én — és Claudina egy kicsit felemelte csipkefátyolát, talán hogy mély lélegzetet vegyen, talán, hogy jobban láthassa a férfi arcát — én ott állok Fenséged mellett mindig mindenben. Nem tudom sikerrel jár-e majd az, amit Fenséged harcnak, küzdelemnek nevez? Ha igen, én leszek a világ legboldogabb asszonya, ha pedig nem, — lehajtotta fejét és leeresztette a kis csipkeálarcot — akkor egyedül megyek magános utamon. Ha elvesztem magát, Sándor, élni fogok emlékeimnek. Mert szeretem és soha többé senki más ezt a szót tőlem halani az életben nem fogja.

És most hagyjon elmenni, ezzel a szóval akarok
búcsút venni. Szeretem.

A következő pillanatban már eltűnt finom,
karcu alakja a belső termek felé vezető ajtón.
Itt eresztette ki a hercegi személyzet a vendége-
ket, kik észrevétlenül akarták elhagyni a bált.

Tizennegyedik fejezet

Toldalaghy Miklós soha életében, sem azelőtt, sem azután nem várt valamit olyan lázas türelmetlenséggel, mint a bécsi postát, melynek Claudina levelét kellett volna hozni.

Fegyelmezett ember létére hivatalos kötelességeit éppen olyan pontosan teljesítette, Stuttgartból meg is jött érte az elismerés. A bécsi követ, az öreg Chotek báró írta:

«Csak előre a megkezdett úton és irányban. Önagyméltósága, a kancellár úr meg van munkájával elégedve».

A jól végzett munka tudata mindig valami kiegyensúlyozottságot, nyugalmat ad a léleknek. Érezte ezt Toldalaghy is és mégis... Valahogy lelke mélyén tudta, hogy életének igazi célja, tartalma a bécsi levél, melyet olyan égető, türelmetlenséggel vár.

Claudina válasza késik. Azóta már kétszer megfordult a posta Bécs és Weimar között. Vajon mi lehet a késedelem oka?... Toldalaghy, hogy a várakozás izgalmát enyhítse, ellensúlyozza, eljárt Ottilia asszony teaestélyeire. Lassanként kitavaszkodott, a Goethe-család átköltözött a

kerti házba és Ottilia asszony a szabadban, a nagy tölgyfák alatt terített asztalt.

Itt mulattak, beszélgettek, néha verseket, regényrészleteket, elbeszéléseket olvastak fel. Toldalaghy gyakran felnézett az oldalszárny kivilágított két ablakára...

Ott dolgozik Goethe, néha késő éjszakáig.

— A munkát éppen úgy bírja, mint régen, — mondta Ottilia asszony — a minapában beszélgetett velem: «tudod leányom, még egy századig kellene élnem, hogy a lelkemben forrongó terveknek, gondolatoknak formát tudjak adni.» Bámulatos frissesége, munkaképessége, rendszeresége. Munkabeosztása, akár egy pontos hivatalnoké. A rendet, a pontosságot, mentől öregebb, annál jobban szereti. Az idegességet hirtől sem ismeri, de ha valami fel tudja ingerelni, kihozza sodrából, az a kapkodás, zürzavar, a rendszer nélküli élet. Különösen haragszik ha valaki az ilyesmit a tehetséggel hozza kapcsolatba.

— Az Ur Isten kiválasztott kegyeltje, — mondta Toldalaghy — mintha nem is volna alávetve a természet törvényeinek, az öregség semmiféle gyöngesége nem jelentkezik nála.

— Gyöngeség az nem, — hagyta rá Ottilia — de az öregség talán azzal jelzi jelenlétét, hogy az utóbbi esztendőben nagyon is visszavonult a világtól, az emberektől. Micsoda munkába kerül, míg valakit színe elé bocsáthatunk. A minapában meg is mondotta nekem: «nézd kis leányom, szeretném ha békében hagynának, ami ért bennem valamit, azt már odaadtam az embereknek munkáimban, ami belőlem még itt van, azt hagyják békében.»

Ottilia asszony most megrázta fejét:

— Pedig higyje meg kedves Toldalaghy, ha

van valami ami Goethében még műveinél is többet ér, az Goethe egyénisége, emberi mivolta. De hát vitatkozni vele éppen úgy nem lehet, mint a fejedelmekkel. Én nem is szoktam. Örülök, ha szavát hallom. Mert hogy a beláthatatlan emelkedettség mellett mennyi humor van benne, azt éppen a multkor tapasztaltam.

Mosolygott és úgy folytatta:

— A minapában levelet kapott Humboldt Sándortól, a nagy természettudóstól. Apósomat régen láttam olyan jókedvűnek, mint a levél olvasása után. Aztán nekünk is elmondta a dolgot.

— Egy fiatal egyetemi magántanár, ki Goethe kutatásokkal foglalkozik, ajánlólevelet kért Humboldttól. Ezzel az ajánlólevéllel járta be a helyeket hol Goethe élt, dolgozott. Így jutott el Sessenheimbe, Brion Friderikának szülőfalujába.

— Brion Friderika... Goethe első szerelme — és Toldalaghy Miklós arca kigyult.

— Nos hát igen, a mi fiatal tudósunk éppen úgy lelkesedett mint most maga kedves grófom, — mosolygott Ottilia asszony — és mikor Sessenheimbe érkezett, alig birt előre menni a kis poros faluban. Mint Humboldtnak megírta, felkereste a lelkészi lakot, hol Friderika élt, megnézte a kertet, melynek virágjait valaha Friderika öntözte, kiment a mezőre, hol valaha a szép szőke papeány Goethével sétált pirosfejű pipacsok között és képzelheti, milyen boldog lett, mikor meghallotta, hogy Friderika legjobb barátnője, Frau Lujza Müller még él. Azonnal sietett a hetvennyolc éves öreg nénit felkeresni. Az öreg nő látta valaha a fiatal Goethét!... Biztosan sokszor beszélt vele, mennyi sok érdekes emléket őrizhetett a világ egyik legnagyobb emberéről...

Müllerné asszony nagyon kedvesen fogadta és mikor a fiatal tanár megkérte beszéljen Goethéről, akit bizonyára jól ismert, a néni bólogatott.

— Persze, hogy ismertem. Hát nem mondom, rendes, jóképű fiatal ember volt és szemelláthatólag szerelmes volt Friderikába. Emlékszem, mintha ma lett volna, mikor először kijött Strassburgból Sessenheimba. Friderikán a kékbabos fehér ruhája volt. Én mondtam neki: — Friderika, Friderika vedd fel inkább a rózsaszín köntöst az jobban áll neked. De nem hallgatott reám. Jó leány volt, de egy kicsit önfejű...

— No és? ... — érdeklődött a tudós.

— A fiatal ember többször is kijött. Azt mondták róla, deák, meg hogy verseket ír. No gondoltuk, ebből aztán, hogy fogja feleségét elartani? De később megnyugodtunk mert hallottuk, hogy ennek a Goethe nevezetű deáknak valami nagy úr, császári tanácsos az apja, nagyapja meg Frankfurt város polgármestere volt. Hát ez igen, ez már aztán valami... Higyje meg az úr, mi nem voltunk irigy természetűek és örültünk Friderika szerencséjének. Friderika nagyon csinos leányka volt, az az egy-két szeplő az orra körül nem sokat rontott rajta. Hosszú loknikat viselt és...

— Igen igen... de ha Goethéről szíveskednék valamit mondani...

— Hát hiszen folyton róla beszélek. Ha Goethe kijött Strassburgból, engem is gyakran meghívtak uzsonnára, Friderika mamája — a tiszteletes asszony — ilyenkor kalácsot süített mazsolával. Aztán kávé volt habbal, meg gyümölcs. Én bizony vártam, hogy befőttet is fog bontani, de nem bontott. Nem megszólásból mondom, de a tiszteletes asszony néha tulontúl takarékoskodott.

Hiszen helyes ha egyedül vannak, — mondta boldogult édes anyám, — de ha vendégek érkeznek...

— Nagyon helyesen mondta a kedves mama — és a fiatal ember már remegett a türelmetlenségtől, hogy valami közelebbi intim vonatkozású dolgot tudjon meg Goethéről — de hát a költő...

— Miféle költő? ... Ja igen Friderika völegényét gondolja az úr? Szeretett verseket írni.. Egyszer uzsonna után kimentünk a kertbe és Friderika, meg a nővére arról beszéltek, hogy a jövő héten bemennek Strassburgba. Egy kicsit hetykékedtek is ezzel a strassburgi uttal, ami nem volt szép tőlük, mert igaz ugyan, hogy engem még akkor egyszer sem vittek be a városba...

— De kedves néni — és a tudós hangja szinte könyörgővé vált — ha Goethéről tudna nekem valamit mondani? ...

— Ugyan mit mondjak róla? Kijött néhányszor ide Sessenheimba, aztán meggondolta a dolgot — vagy szülői tiltották el... mit lehet azt tudni az ilyen nagy uraknál, gazdag emberek-nél? ... Friderika bizony sokat sírt szegényke...

— És? ... És? ... Goethe? ...

— Mondtam már — és a nénike hangja türelmetlenné vált, mint a kit jelentéktelen, hiábavaló kérdésekkel zaklatnak — mondtam már, ide többet nem jött. Mi lett belőle? Én bizony nem tudom. Nem tarthatom számom, a barátnőim volt völegényeit is. Elment, hát elment. Azóta sem hallottam róla semmit. Talán az úr tudja, hogy mi lett ebből a Goethéből?

Humbold elküldte a fiatal tanár levelét Goethének és apósom mosolygott, mikor az írást felolvasta nekünk:

— Milyen furcsa... Az öreg asszony nem hallotta nevemet mióta Sessenheimból eljöttem...

Toldalaghy is nevetett. De hát igazán lehetséges ez? Friderika falujában él egy öreg asszony, kinek sejtelve sincs róla, mi lett a deákból, ki valaha ott járkált a szőke, szép papelánnyal a sessenheimi réten.

— Sohasem tudtam — mondta aztán Toldalaghy pár pillanatnyi szünet után, — hogy a kegyelmes urban ennyi a közvetlenség és ilyen humorral nézi a világ dolgait.

— Apósom a magánéletben a legegyszerűbb és legközvetlenebb emberek egyike. És ilyen volt, megboldogult barátja, Károly Ágost fejedelem is. Erre nézve elmondok magának egy kis történetet. Egyformán jellemző Goethére és a nagyhercegre.

Pár esztendővel ezelőtt egy jénai deákot fogadott Goethe magánlakásán. Érdeklődött tanulmányai, jénai élete iránt, mikor váratlanul hirtelen benyitott a dolgozószobába a fejedelem. Szokása volt barátját és miniszterét így bejelentés nélkül felkeresni. A hogy bejött csak kezével intett, hogy tárgyaljanak tovább, ne zavartassák magukat. Goethe még pár percig beszélgetett a deákkal kinek aztán valami külföldi ösztöndíjat helyezett kilátásba, majd a fejedelemhez fordult: Engedje meg Fenséged, hogy fiatal vendégemet, Sommer Henrik urat bemutassam. A fiatal deák majd sóbálvánnyá meredt, mikor megtudta, hogy karosszékben nyugodtan várakozó úr, a fejedelem.

Toldalaghy szomjas lélekkel hallgatott minden szót mi Goethére vonatkozott, majd hirtelen megkérdezte:

— Charlotte kisasszony már elutazott Weimarból?

— Igen hazakisérte nagyanyját Wetzlarba.

Egy percig elfogultan hallgattak, majd Ottilia folytatta:

— Az a fiatal angol, az a Thackeray is velük utazott. Nagyon tehetséges írónak mondják, amellet elökelő születésü, gazdag családból vaió. Milyen kedves dolog lenne ha német feleséget vinne magával haza, Angliába...

— Az asszonyok mindig szeretik elősegíteni a házasságok kötését, — gondolta Toldalaghy, míg kézsókkal búcsúzott Ottilia asszonytól és hazament lakására.

Mikor hazament asztalán levél feküdt.

Toldalaghy úgy érezte, mintha a szívének dobogása megállna. A borítékon a Rhédeyek címeres pecsétje és Claudina hosszúkás, finom betűi...

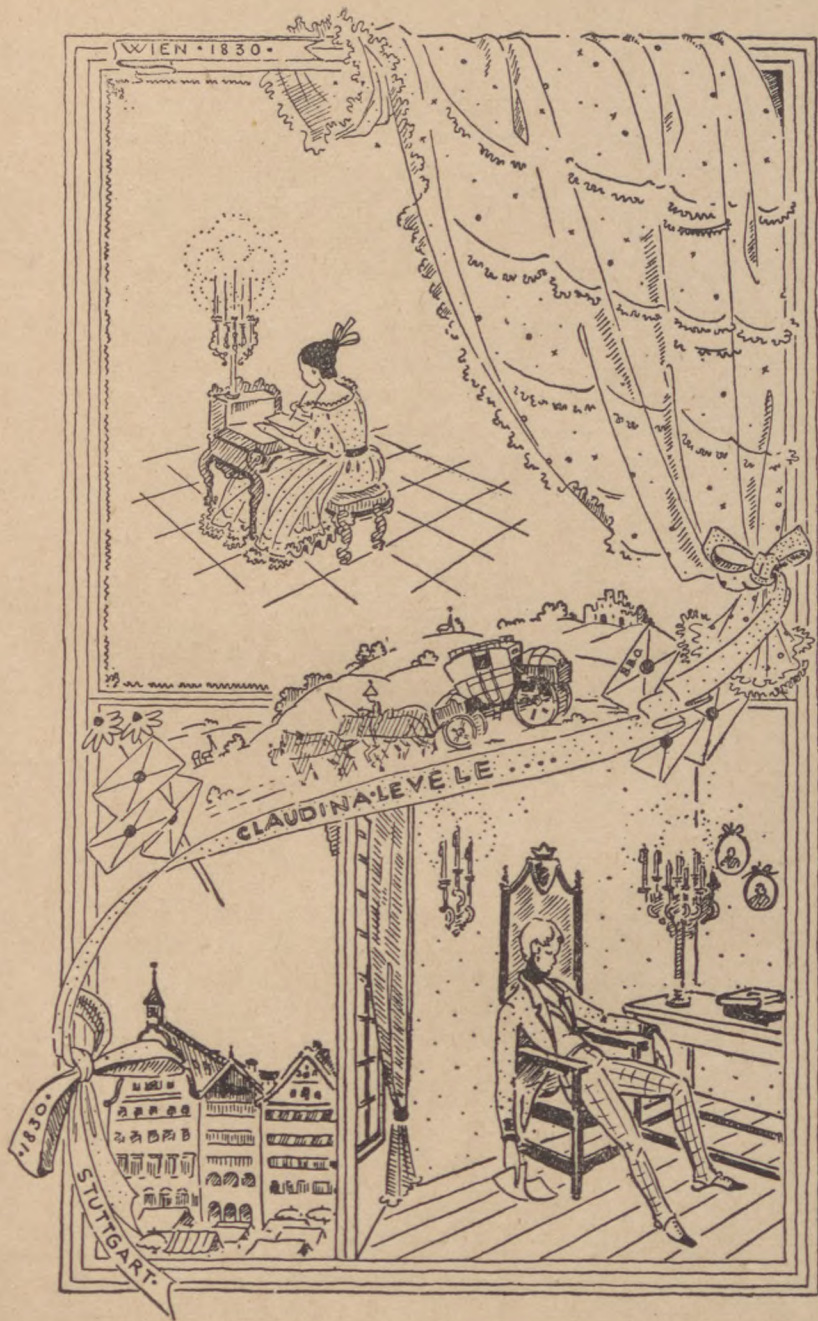
*

Már hajnalodott és Toldalaghy Miklós még mindig ott ült íróasztalánál, kezébe hajtott fejjel. Elötte a Claudina levele:

«Kedves, jó Miklós.

A maga nagylelkü, nemeshangú levele még-csak nehezebbé teszi most nekem az írást. Mit mondjak, hogyan szóljak magához, hogy szavam méltó legyen a maga emelkedett, nagy lelkéhez? Ha most látna engem, édes Miklós, míg ezeket a sorokat papirra vetem? ... Akkor — akkor talán könnyebb lenne a dolgom. Ha csak egy pillantást vetne reám, megértené, amit olyan nehéz elmondanom.

És mégis beszélnem kell nyiltan, őszintén, fenntartás nélküli igazsággal, mert csak így válhatok méltóvá ahhoz, amit soha semmi körülmények között elveszteni nem akarok: a maga barátságához, becsüléséhez, bizalmához.

Mikor tavaly ősszel a kolozsvári sétatéren beszélgettünk jövő sorsunkról, egyévi próba-időben állapotunk meg.

Azóta Miklós az én lelkemben nagy változás történt.

Egy férfihoz kapcsolódott lelkem és soha, édes jó barátom én másé az életben nem lehetek.

Tudja, Miklós nem szeretek nagy szavakat használni. Nagyon is alaposan meggondolom, míg valamit kimondok. De ha van bizonyosság az emberben és az emberi dolgok körül, úgy bizonyos és megváltozhatatlan, amit az imént leírtam.

Szerelmem nem ígér boldogságot. Amint józanon, mindent meggondolva vizsgálom a dolgokat, nem remélhetek semmi jót. Nem a férfi miatt — mert őt bizonyára maga is talpig embernek mondaná, — a körülmények szinte leküzdhetetlen nehézséggel fenyegetők. De minek beszéljek erről? Viselni kell sorsunkat. Én lázongás nélkül, béketűréssel fogom viselni. Ha azé nem lehetek — és igen valószínű hogy nem lehetek — akit szeretek, teljes magánosság lesz sorsom. Ezt így határoztam, így fogadtam meg magamnak.

Szabad-e még valamit kérnem magától édes, jó Miklós? Nem élek vissza nagylelkűségével mikor kérem: enyhítse az én magánosságomat barátságával, jóindulatával s ha lehet, ne vonja meg tőlem becsülését, szeretetét? Önző vagyok, tudom, de mégis ideírom: mennyivel nyugodtabb lenne felzaklatott lelkem, ha maga Miklós teljesíthetné kérésemet.

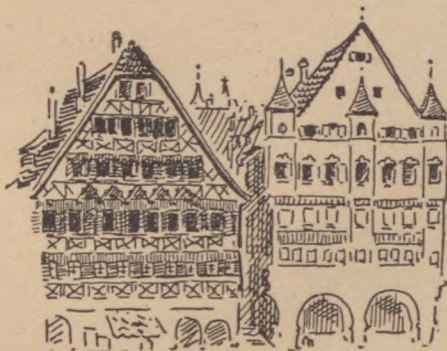
De ha nem tudja, ha nem képes reá, ha míg levelemet olvassa, idegen lettem lelkének, szívének, én azért tovább is úgy gondolok Toldalaghy

Miklósra, mint nemes, nagylelkű, emelkedett szívű férfiúra, és életem egyik legnagyobb nyereségének tartom, hogy sorsom összehozott vele.

És most — most bocsásson meg nekem mindent. Ami fájdalmat levelem magának édes jó Miklós okozott, azt én éppen úgy érzem mint maga.

Claudina. >

Tizenötödik fejezet

Stuttgartban az öreg Chotek báró nagy örömmel fogadta és igen barátságosan üdvözölte Toldalaghy Miklóst.

— No, csak hogy megjött kedves barátom, már nagyon nehezen vártam.

És egy pillanatnyi szünet után hozzátette:

— Nemcsak én, a király és királyné őfelsége is türelmetlenül sürgették nálam: mikor jön már haza Toldalaghy gróf? Őfelségéék személyesen akarnak Önnel tárgyalni.

— Velem? — álmélkodott Toldalaghy.

Tudta, hogy a királyi pár jóindulattal viselkedik iránta, sőt a királynő különösen kegyes volt vele szemben. Nem egyszer megtörtént, hogy hivatalos fogadásokon kívül is magához rendelte. Barátságosan elbeszélgetett vele bécsi viszonyokról, Magyarország meg mintha különösen élénken érdekelte volna.

A királyné igen okos művelt asszony és szeret mindenről alaposan tájékozódni. Egy ízben meg is mondta Toldalaghynek:

— Minket, Kóburgokat (a württembergi királyné Szász-Kóburgig Gotha hercegségből származott) igen kedves kötelékek fűznek az Ön szép

hazájához, Magyarországhoz. Egyik bátyám — mint Ön is jól tudja — Koháry Antal herceg leányát, Mária Antónia hercegnőt vette feleségül. Mi szívesen adtuk beleegyezésünket a házassághoz, mert a Koháry-család minden egyes tagja kiváló, nemes gondolkozású egyén, mert a lovas és nagylelkű magyar nemzet, mindig rokonszenves volt előttünk.

Ugy-e? ... — gondolta magában Toldalaghy — és azonkívül Koháry Antal Magyarország egyik leggazdagabb főura, Mária Antónia hercegnő pedig egyetlen leánya és örököse. Az uradalmak, miket Kóburg Ferdinánd kap hozományul, háromszor is felülmulják Szász-Kóburg-Góta egész területét...

Toldalaghy ezt természetesen csakis magában gondolta. Semmiképpen sem tartotta volna illendőnek, hogy a királynénak, ki mindig kedves és jó volt hozzá, bármiféle dolgot mondjon, amit az nem szívesen hallana.

Toldalaghy igyekezett a szimpiatiát, amit itt a württembergi udvarnál szerzett, a magyarság ügyének szolgálatába hajtani. A kis württembergi királyság az utóbbi időkben erős politikai hatalmasság lett. Egyáltalában a Kóburgok tekintélye hatalma, befolyása nagyon fellendült.

Kóburg Ferdinánd kitűnő házasságot kötött Koháry Antal leányával, a másik testvér, Lipót Belgium királya lett, a harmadik a kenti herceg özvegye, édes anyja a kis gyerekleánynak, Viktóriának, ki immár hivatalosan is Anglia trónörököse, a negyedik, Kóburg, Mária, portugál trónörökösöt vette feleségül. Weimarban, Württembergben Kóburg hercegnő az uralkodó felesége. Hát bizony ez szédítő emelkedés... Toldalaghy mindent megtett, hogy ennek az egyre jobban

hatalmasodó és erősödő családnak rokonszenvét Magyarország felé hajlítsa.

Ugy érezte, fáradozása nem is volt sikertelen. Most azonban tájékozatlanul és bámulva nézte követjét, az öreg Chotek bárót. Mért várná őt türelmetlenül a württembergi királyi pár?...

De nem volt sok ideje töprengésre, mert az öreg báró hirtelen ránézett és felkiáltott:

— De kedves, fiatal barátom, maga átkozottul rossz színben van ám!... Mi történt ott Weimarban? No hát kedves Toldalaghy, maga aztán erősen lefogyott. És mit kell látnom?... Ez a két keserű vonás itt szája körül?... Mi ez? Csak nem érte valami kellemetlenség? Hiszen levelei mindig jó híreket jelentettek...

— Kegyelmes uram — és Toldalaghy hangja kissé megremegett, — úgy gondolom, a reám bizott ügyeket sikerült rendesen lebonyolítanom.

— Igen, igen... Mindnyájan nagyon meg vagyunk magával elégedve. Itt is, meg Bécsben is. Önagyméltósága Metternich kancellár nem szokott pazarló lenni a dicséretekkel, de amit utolsó levelében írt magáról kedves Toldalaghy..

Mosolygott és úgy folytatta:

— Nem mutathatom meg, — szigorúan bizalmas. Őkegyelmessége indiszkréciónak vehetné, ha magával közölném, amit hivatalosan írt nekem. De annyit minden hivatalos titok elárulása nélkül mondhatok, hogy ezeket a keserű és szomorú ráncokat a maga fiatal arcán látni nem akarom. Megértette Toldalaghy gróf?... Nem akarom! Akiről a kancellár úr öxellenciája úgy nyilatkozik, mint Önről, annak ragyogni kell. Hát most már ragyogjon fiatal barátom.

— Igyekezni fogok, kegyelmes uram.

És Toldalaghy Miklós mosolyogni próbált, de a próba nem sikerülhetett valami tulontúl jól, mert a követ fejét csóválta:

— Nos hát egyelőre meg kell elégednem a jóakaratóval és ígéretével, hogy rövid időn belül, megint az én jókedvű, fiatal barátom lesz. Most pedig készüljön, a királyné öfelsége, még ma óhajt önnel beszélni. Bizony ez nagy kegy és kiváló kitüntetés... Ha tehetségem volna az irigykedésre, most gyakorolhatnám magával szemben. De hát csak örvendeni tudok, hogy ilyen gyönyörűen halad felfelé pályáján...

És az öreg báró Toldalaghy vállára tette kezét. Szeretettel pihent ez a kéz a fiatal ember széles vállán. A követen látszott, hogy úgy örül Toldalaghy előmenetelének, mint az apa gyermeke sikerének.

És mint a jó szülőt bántja a fiatal emberen történt változás, melynek okát nem tudja, de nagy aggodalommal tölti el lelkét.

Ugy mondják a szeretet mindennél élesebben lát és az öreg Chotek báró nagyon szerette titkárját.

— Hallgasson reám, kedves Toldalaghy, hallgasson egy öreg emberre, aki szívéből-lelkéből kedveli magát s aki tapasztalt már egyet-mást az életben. Sokszor beborul fejünk felett az ég és úgy gondoljuk, soha többé napsütés nem lesz, pedig hát... Sokszor borús, őszi estéken azt gondoljunk: csak mese a tavasz, a május, a virág.. Pedig látja, minden évben eljön az új tavasz az új virágokkal... Eljön... Az ember nagyot lélegzik, tele szívja tüdejét friss levegővel, szeme megtelik fénnel, szíve melegséggel, lelke vidámsággal... S egyszerre nagyon szégyeli, hogy kértelkedett, hogy örökösnek és megváltozhatatlan hitte azt, amiről látja, hogy futó átmeneti állapot volt... No de nem prédikálok tovább, mindnyájunknak magunkban, magunktól kell az igazságot meglelni. Persze, ha a mások tapasztalatait, szenvedéseit, vergődéseit, lelkiválságait csak úgy felkanalazhatnánk, mint egy tányér kompótot, jaj de könnyű is volna az élet... De bizony nem könnyű. Egyikünknek sem. Az öregnek azért, mert már öreg, a fiatalnak azért, mert még fiatal. De azért lássa kedves Toldalaghy, én szívesen cserélnék ám magával — és várnám az új tavaszt, az új virágokkal.

Hirtelen elővette óráját és ránézett:

— Ilyen a bőbeszédű öreg ember. Jól eltöltöttük az időt. Pedig hát magának most haza kell mennie lakására. Alig lesz elég ideje, hogy kipihenje és rendbehozza magát, aztán azonnal

jelentkeznie kell őfelsége a királyné főudvarmesternőjének, Sassen grófnénál.

Sassen grófné a királyné főudvarmesternője azzal a kitüntető figyelmességgel fogadta Toldalaghy Miklóst, mely csak olyan egyéneknek járt ki, kiket az uralkodó pár kegyébe fogadott. A királyné, ki pompás humorú hölgy volt, jóízű tréfákat csinált főudvarmesternője rovására:

— A belső termekből hallgatom néha Sassen grófné szavait. Nem tudom ki van nála, de főudvarmesternőm hanghordozásából világosan és csalhatatlan biztossággal megállapítom, milyen rangú, helyzetű és mennyire kegyelt egyén a várakozó?

Nos hát Toldalaghy Miklóst a lehető legnyájasabban fogadta az udvarmesternő.

— Már nagyon régen vártuk ám magát kedves gróf. Éppen a minapában említette kis Alma hugom is: ez a Toldalaghy gróf olyan sokáig ott marad Weimarban... Node reméljük szívét teljes épségben hozta vissza?...

Tréfásan nevetett, Toldalaghy udvariasan meghajolt és mosolygott. Régóta tudta, — ami különben az egész stuttgarti udvar előtt nyílt titok volt, — hogy Sassen grófné, unokahugával szeretné összeházasítani.

A főudvarmesternő bevezette Toldalaghyt a királynőhöz. A felséges asszony csókra nyujtotta kezét, helyet mutatott a grófnak és Weimarról tudakozódott. Elsősorban az érdekelte, hogy Lujza nővére egészséges, jól van-e? Majd Goethe iránt érdeklődött. Toldalaghy valahogy minden szaván érezte, hogy a királyné lelkét nagy, benső izgalom fűti.

— Éppen ma készültem írni Lujza nővéremnek... jó hogy megjött, kedves gróf, legalább

levelem írása és elküldése előtt egy-két szót válthatunk... Így is nagyon félek... Csak az izgalom meg ne ártson nővéremnek. Ő szegény, nem is sejti, milyen gyöngé a szíve. Nagyon kimélni kell...

— Felséges Asszonyom, bocsánat ha bátorodom?... De talán csak nem valami kellemetlen hír?...

— Több mint kellemetlen, aggodalmat keltő. Magával kedves Toldalaghy gróf, én most mint családunk igaz hivével beszélek... Ki sem mondhatom, hogyan hatott reánk a Bécsből jött tudósítás... Férjemet talán még sokkal jobban bántja a dolog, mint engemet. Tudja, kedves gróf, ilyenkor mindig az asszonynak kötelessége erőt venni magán és megnyugtatóni férjét.

— Felséges Asszonyom, miután ilyen kegyes hozzám és bizalmára méltat... Szabad megtudnom mi történt voltaképpen?

— Tulajdonképpen még semmi sem történt és remélni merjük, hogy a dolgot még meglehet akadályozni. Éppen erről akarok beszélni önnek kedves gróf. Szükségünk van a maga felvilágosítására, információjára, sőt nem lehetetlen, segítségére is.

— Minden készséggel, igyekezettel, akaratommal a felséges királyi család szolgálatára állok.

— Tudtam én azt, — bölintott meglegedetten a királyné. Még mielőtt ezt az ígéretet hallottam, mondtam férjemnek: «Toldalaghy mellénk fog állni»... Ha tudná milyen nyugtalanul, milyen türelmetlenül vártam már magát, hogy mikor jön haza. Sürgetii nem akartam, mert tudtam, fontos ügyek tartják ott

Weimarban, s hallottam sikeresen dolgozik... De mióta unokaöcsémnek, Sándor hercegnek levele Bécsből megjött...

Mi ez? ... Mi az, ami úgy megüti Toldalaghy szívét, mintha vasököl csapott volna le rá? ...

— Sándor herceg? ... — kezdi tétován, talán nem is tudja, amit mond.

— Igen... igen... — folytatja hevesen a felséges asszony, — képzelje, kedves gróf, unokaöcsém házasodni akar... rangján alul akar nősülni.

Toldalaghy Miklós ebben a pillanatban már mindent tud.

Pedig senki sem beszélt Claudináról, senki a leánya nevét — ki mindennél drágább neki — ki nem ejtette. És a fiatal ember már mindent legyőző bizonyossággal tudja, hogy Sándor herceg az ismeretlen férfi, kiről Claudina levelében írt, kihez szívét, lelkét, életét kötötte.

— De kedves Toldalaghy, — hallja most a királyné hangját, — hogy maga milyen sápadt lett. Talán már hallott valamit a dologról? Hogy unokaöcsém rangján alul akar házasságot kötni? Bizonyára ez háborította úgy fel, hogy egészen belesápadt. Mindig tudtam, hogy igaz jó barátunk, de most egészen megvagyok hatva... Maga ennyire velünk érez... Én ezt elfeledni soha nem fogom és nem fogja elfeledni öfelsége, a király sem...

Toldalaghy arcán furcsa mosoly fut végig.

Arra gondol: a királyné okos, művelt asszony, de hiába, most rangja, neveltetése, helyzete szabja meg magatartását.

A királyné hirtelenében nem is tud nagyobb csapást elképzelni, minthogy unokaöccse, Sán-

dor, a württembergi dinasztia tagja nem vele egyenlőrangú leányt akar elvenni. És természetesen tartja, hogy Toldalaghy is belesáppad a «szörnyű hírbe».

De hát tulajdonképpen mit akarhat tőlem, a királyné? — gondolja magában a fiatal ember. Minden erejével iparkodik uralkodni magán, hogy többet már ne áruljon el felindulásából.

S míg mereven szertartásosan ül helyén, úgy érzi, mintha egy világ omlott volna össze körülötte. Hiába tudta már Claudina leveléből, hogy a leány szíve másé... Most ez a «más» mint bizonyosság áll előtte és még erősebben szakad le reá a fájdalom.

És közben hallja a királyné szavait:

— Sándor öcsém egy erdélyi családból való grófnőt akar feleségül venni. Várjon csak... Igen... igen... itt a levele...

És a levélből olvassa ki a nevet:

— Rhédey László gróf leányát, Claudinát. S mert a fiatalember nem válaszolt, folytatta:

— Nos kedves Toldalaghy... Látom, ön is mélyen meg van rendülve. Képzelve el a mi bánatunkat... Fontos dinasztiai érdek fűződik ahhoz, hogy Sándor öcsém királyi, vagy fejedelmi családból házasodjék. És most ez a grófnő...

Toldalaghy Miklós sápadt arca egyszerre telefutott vérrel. Fájdalma, bánata, lesújtottsága mind-mind belefojtódott egy érzésbe: Claudinát meg kell védenie, minden kisebbités, minden bántalmazás ellen.

— Felséges asszonyom, ne tartson vakmerőnek, de bizalmát csak egyféleképpen hálálhatom meg: teljes és nyílt őszinteséggel. Szabad így beszélnem?

— Természetesen, — bólintott a királyné — barátunknak tekintjük és nemcsak megengedjük, de igenis elvárjuk a nyílt és őszinte beszédet.

— A fiatal hölgyet, kit Sándor herceg feleségül akar venni, jól ismerem. Azt csak úgy mellékesen említem, hogy családja a legelőkelőbb főúri családok egyike. Rhédeyek az első magyar király sógorától, Aba Sámueltől származtatják magukat. Olyan messze időkbe viszik fel eredetüket, mint igen kevés uralkodó család Európában.

— No, no... — A királyné kissé meghökkenve nézett az előtte álló fiatalemberre, kinek arca már nem halvány. Tűz lobog a fekete szemében és ez a tűz bevilágítja egész arcát.

— Felsőleges Asszonyom úgy parancsolta, hogy teljes és fenntartás nélküli őszinteséggel beszéljek...

— Csak folytassa...

— Ismétlem, én csak úgy mellékesen említettem meg Rhédeyek származását. Mellékesen azt is, hogy egyik ősük uralkodó fejedelem volt Erdélyországban, mert mindazt, Claudina grófnő lelki kiválóságához, szívbéli nemességéhez, jellembeli emelkedettségéhez képest csekélységnek tartom. Sándor herceget a sors uralkodói családba helyezte, de ha valami emberi mivoltát emelheti és tökéletesítheti, az bizonyára egy olyan hölgynek szerelme, mint amilyen Rhédey Claudina.

— De kedves Toldalaghy — és a királyné nyugtalanul nézett a fiatalemberre, — mi azért hívtuk, hogy segítő barátot leljünk önben... És úgy látom ön pártolja ezt a házassági tervet?...

— Én nem pártolhatom, Felsőleges, mert eltekintve attól, hogy minden valószínűség szerint

Sándor herceg semmit sem törődik véleményemmel, most hallottam először a házassági tervről.

— Azt gondoltuk — és a királyné mintha kissé zavarba jött volna, — hogy ön talán szíves lesz megértetni a Rhédey családdal, kik honfitársai, megértetni, a fiatal hölgygel, kinek, úgy látszik, mély és igaz tisztelője, milyen káros volna Sándor hercegre nézve ez az összeköttetés, mely ellen mi mindenáron harcolni fogunk, mert hiszen ez kötelességünk rokonunkkal szemben.

Egy pillanatnyi csönd után még hozzátette:

— Nos, számíthatunk önre? Vállalkozik erre az — elismerem — nem kellemes feladatra? Toldalaghy fejét rázta:

— Szívesen állnék Felsőged rendelkezésére, de kegyeskedjék elhinni, erre semmi szükség nincsen.

— Nincs? ... — És a királyné bámulva nézett a fiatalemberre.

— Nincs. Mert ha Rhédey László megtudja, hogy leányát a württembergi ház nem látja szívesen családtagnak, ő fogja legerősebben ellemezni a házasságot. Ő éppen olyan büszke származására, vérére, őseire mint a királyi dinasztia és éppen úgy becsültetni, tiszteltetni akarja leányát, mint minden jó és önérzetes apa. Ami pedig Claudina grófnőt illeti, Felsőged, én ismerem ezt a fiatal hölgyet. Ha látni fogja, hogy azt, akit szeret, bánat, baj, rövidség éri miatta, — ő maga vonul vissza a hercegtől.

— Úgy? — mondta csendesen a felséges asszony — hát hiszen, ha így van — és mivel ön mondja, nincs jogom kételkedni benne, hogy így van — akkor nem is lesz nehéz dolgunk, úgy hi-

szem, azt remélem... Nagyon köszönöm felvilágosításait kedves gróf.

Bólintott és csókra nyújtotta kezét. Toldalaghy érezte, hogy az elbocsátás jóval kevésbé szíves és barátságos, mint amilyen a fogadtatás volt. A királyné mosolyog, de hiába, magában nagyon is megjegyzett ám két dolgot:

1. Ez a fiatalember a Rhédey családot olyan ősi származásúnak mondta, mint bármelyik uralkodó dinasztiát.

2. Ez a fiatalember lehetségesnek tartja, hogy egy magyar grófi család, egy magyar grófné küldje el magától Sándor herceget, a württembergi király unokaöccsét.

A királyné jólelkű, okos, megértő asszony, nem haragszik, mindössze is megjegyzi magának a dolgot.

Tizenhatodik fejezet

Rhédeyék bécsi palotájában nagy a sürgés-forrás.

A grófné korán reggel kiadta személyzetének a rendeletet: csomagolni!

Claudina, ki gyermekkorától a legteljesebb és legmélyebb bizalommal volt édesanyja iránt, mindent elmondott Rhédeynének.

Elmondta, hogy mennyire szerette volna Toldalaghy Miklóshoz kötni életét. Mindig úgy érezte, emellett a kiváló jellemű fiatal ember mellett megtalálja életének nyugalmát, — ki tudja — talán boldogságát is? ... Ha közbe nem jön, a nagy érzés, az egész életének nyugalmát felborító szerelem.

— Én tudom, — mondta Claudina sápadtan, de teljesen nyugodt, fegyelmezett hangon — hogy ez az érzés úgyszólván semmi jót nem hozhat. Arra a férfira, kihez szívem kapcsolódott mindig büszke leszek, nem fejedelmi vére, hanem egyéni értéke miatt. Származásánál fogva nem ura helyzetének, sorsának, jövőjének. Én jobban tudom és látom ezt, mint ő. Sándor herceg azt reméli, úgy gondolja, rendbe tudja hozni sorsunkat. Én, édes, jó anyám nem merek ebben bízni. De bármit hozzon is reám a sors, — sze-

retem Sándort és szeretni fogom egész életemen keresztül. Nem tudok másra gondolni, nem tudom más mellett életemet elképzelni. És még a fájdalom, a bánat, a lemondás is, amit esetleg szenvednem kell érette, édesebb mindennél... mivelhogy ő érette való.

Az utolsó szavaknál elhagyta önuralma és szép, finom feje édes anyja ölébe esett.

Rhédeyné megrendülve hallgatta a vallo-mást. Ismerte Claudinát és tudta, hogy leánya nem szokott nagy szavakat használni. Inkább nagyon is tartózkodó és zárkózott érzéseinek nyilvánításaiban.

Ha így beszél, még annál inkább, annál jobban «így» érez, — gondolta magában a grófné. Nem gyermekes ábrándokról, álmokról van itt szó, Claudina soha ilyesminek nem adta át lelkét. Barátnőinek voltak apróbb-nagyobb szerelmi ábrándjai, részint mert szívük, vagy képzeletük csakugyan felgyult, részint mert hajszolták a regényest, a «holdvilág romantikát» — ez a kor divatjához tartozott. Claudina az ilyesmin csak mosolygott. Éretlenségnek nevezte.

— Azt hiszik, — mondta nevetve édes anyjának — hogy tizenhatodik születésnapjuk után kötelesek valakibe beleszeretni, kötelességük krétát, citromot enni, hogy sápadtak legyenek a szerelmi bánattól, kötelességük a holdvilágra nagyokat sóhajtani... azt hiszem a szegény hold halálosan unhatja őket. Aztán kellő sóhajtozás, epedő tekintet, könnyzár után férjhezmennek, vagy az «ideálhoz» vagy máshoz. Ez aztán nem is fontos. Fontos, hogy a regényesség törvényei-nek elég van téve és a romantika megkapta a magáét.

Rhédeyné akkor mosolyogva hallgatta Claudinát, aztán tréfásan megjegyezte.

— Édes leányom nekem ugytetszik, hogy te korodhoz képest túltúl higgadt és bölcs vagy. Vigyázz kedvesem — és tréfásan megfenyegette felemelt ujjával — nagy bölcsességednek meg ne add az árát, — egy még nagyobb bolondsággal.

Claudina — az akkor tizenhat esztendő
Claudina — csak fejét rázta:

— Nem vagyok én, sem higgadt, sem bölcs, sem okos édes anyám. De látod... Ugy szeretem Csipkerózsika meséjét. Csipkerózsika száz esztendőn keresztül aludt... Aludni kellett szegénynek. Pedig ő is vágyakozott élni, boldog lenni, éppen úgy mint ott kint a többi leányok. De hát hiába, arra volt ítélve, hogy csak a királyfi ébresztheti fel. A hős, aki minden akadályon keresztül be tud jutni hozzá.

Rhédeyné nevetett:

— Visszavonom szavaimat, amit az imént értelmi képességedről mondtam, bizony bolondos gyerek vagy te Claudina, éppen olyan mint a többi leány, aki most töltötte be a tizenhatodik esztendejét.

Azóta négy esztendő telt el... Claudina a múlt héten ünnepelte huszadik születésnapját.

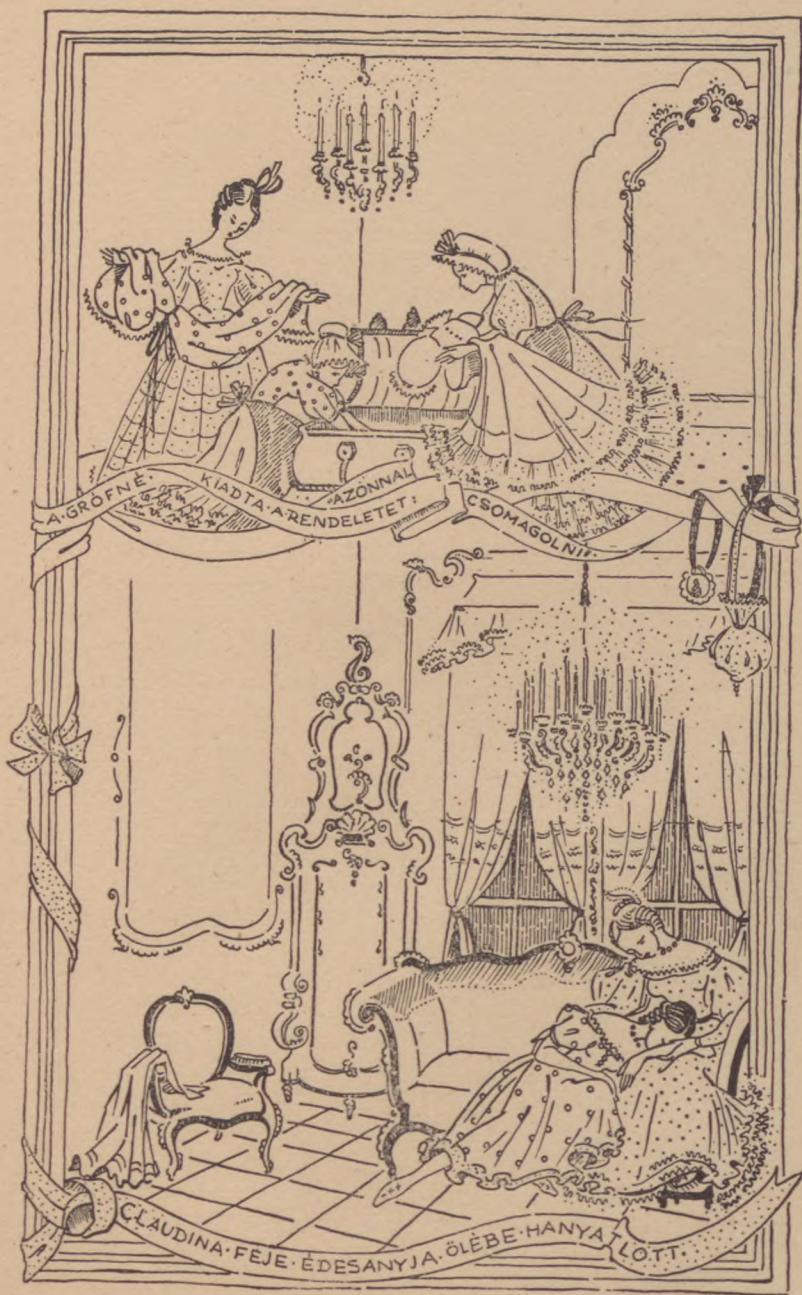
Miért elevenedik meg most ebben a gyötrelmes órában Rhédeyné előtt az, amit négy esztendővel ezelőtt beszélt leányával?... S míg a síró, zokogó leány szép feje ott pihen ölében, Rhédeyné riadt szívdobogással arra gondol:

— A királyfi kürtszava... Csipkerózsika felébredt... Szegény kis leányom...

De nyomban összeszedi magát, bár szíve remeg az aggodalomtól, a nyugtalanságtól, igyekszik Claudinát megnyugtatni:

— Claudina... Édes, kis leányom... Te nagyon okos vagy, de látod — és most már mosolygott is, Rhédeyné igaz, hogy erőltetve és kíno-

san — büntetlenül senki sem lehet húsz esztendő... Hidd el nekem nem is te beszéltél az imént, csak a nagy fiatalságod... Én most nem akarok veled vitatkozni, nem tartom alkalmasnak az órát reá. Csak arra kérek, ne add át magad a kétségbeesésnek. Higyjél nekem, az élet nagyon sokszor jóvá teszi azt, amit az emberek elrontanak... Néha nem egészen úgy teszi jóvá, ahogyan mi hittük, vártuk... De a végén belátjuk, hogy ő végezte a jó, a helyes munkát. És hidd el Claudina, hogy minden érzés — az is, amit a legnagyobbak, legerősebbnek hittünk — csak része az élet egyetemességének. Lehetséges, hogy nagyon jelentős, talán döntő rész, — de mégsem az egész. Nem. Nem. És még egyet: a legmélyebb bánatban is benne foglaltatik a vigasztalódás csirája. Nem látjuk, a fájdalom óráiban nem is sejthetjük, de a legfeketébb gyász is magában hordja ezt a csirát, mely a vigasztalódást előbb — vagy utóbb elhozza. Isten bölcsesége rendelte így. Mi emberek, a mi rövidlátó szemeinkkel ezt sokáig nem bírjuk felismerni, aztán mindnyájan rájövünk.

— Köszönöm szavaidat édes, jó anyám és Claudina felemelte fejét és ígérem nem leszek terhetekre fájdalmammal. Igyekszem nyugalommal, kiegyensúlyozottan viselni azt, amit viselnem kell. Nem tudom Sándornak sikerülnie leküzdeni az akadályokat, miket a sors helyezett elébünk, de én mindenképpen, mindig azon leszek, hogy nektek — a legjobb szülőknek — bánatot, szomorúságot, gondot ne okozzak.

Rhédeyné még aznap mindent elmondott férjének.

Rhédey homloka elborult, sokáig elgondolkozva nézett maga elé, majd halkán mondta:

— Szegény kis leányom...

Csend volt, aztán a gróf feleségéhez fordult:
— Azt hiszem, Katalin, legjobb lesz, ha
hazautazunk Erdő-Szent-Györgyre.

Rhédeyné bólintott.

— Claudina ugyanis vérszegény, sápadt, jót
tesz majd neki a friss, erdélyi levegő.

ERDŐSZENTGYÖRGY

Még akart valamit mondani, de hangja zokogásba fult.

— Ne sirj, Katalin. Most erősnek kell lenni,
— Claudináért. Mert látod, édes Katalinom, elöt-
ted nem tagadhatom, súlyos, keserves ügy ez.
Sokkal könnyebb volna a dolgok rendbehozása,
ha azt mondhatnánk Claudinának: akit szeretsz,
magas rangja mellett sem méltó hozzád. Léha,
felelőtlen nagyúr, aki csak játszik érzéseiddel,
játszik egy felzaklatott leányszív nyugalmával.
Felejtsd el. Ha így lenne? ... Ha így beszélhet-
nénk? ... Claudina szenvedne, de sokkal egész-
ségesebb, büszkébb, semhogy egy méltatlan em-
berért sokáig gyötörje magát. Bizonyára elgon-
dolná magában Schiller híres mondását: «Ha

elvesztettem, semmit sem vesztettem benne» és ezzel vége lenne az ügynek.

Hallgatott, mintha a felindulás elfojtotta volna szavát, csak pár pillanat múlva tudott tovább beszélni:

— De hát nem így van. Mi ismerjük Sándor herceget. Talpig férfiember. Jelleme, szíve, lelke, gondolkodása tiszta, emelkedett. Teljes nyugalommal, bizalommal adhatnánk kezébe Claudina sorsát, ha rangunkbeli főúr, vagy mit bánom én, — hiszen te tudod, Katalin, mennyire nincsenek társadalmi előítéleteim —, ha csak egyszerű szegény nemes ember volna. De így?.. A herceg nem ura sorsának, nem sok reményem van arra, hogy kezébe tudja kapni a gyeplőt... És ha igen?... Nem akarom leányomat olyan család kötelékében látni, hol kénytelenségből kellenül fogadják. Ismerem Claudinát, Sándor herceg nem adhatna neki olyan nagy boldogságot, amit egy sértő, vagy kicsinylő tekintet teljesen meg nem mérgezne... Mennyi idő kell a csomagolásra, Katalin?

— Két nap múlva indulhatunk, — felelt sápadtan, de nyugodt, erős, határozott hangon a grófné.

*

— Jó hogy jön, — mondta az öreg Chotek báró Toldalaghyhoz fordulva — már korán reggel kereste Sándor herceg öfensége komornyikja.

Mikor Toldalaghy bámuló pillantását látta, még hozzátette:

— Persze maga még nem is tudja, hogy a herceg tegnap este Bécsből hazajött Stuttgartba. Sürgős és fontos tárgyalások, elintézni valók... De mit is beszélek én erről?... Hiszen maga

bizonyára többet tud a dologról... A királyi család bizalmasa.

— De kegyelmes uram, kegyeskedjék elhinni...

Az öreg úr jóízűen nevetett:

— No no csak nem menteti magát? Hiszen tudhatja, minden dolognak csak örvendek, ami pályáján előbbre viszi.

Toldalaghy furcsán, kesernyésen mosolygott:

— Ez az ügy kegyelmes uram, mire célozni kegyeskedik, nem fog előbbre vinni pályámon. A királyné öfelsege több ízben kegyeskedett maga elé rendelni, de minden kihallgatás után úgy láttam, — egyre elégedetlenebb velem.

— Kedves, fiatal barátom, maga nagyon okos, derék, fiatal ember. Metternich szerint — és ha szabad csekély véleményemet a kancelláréval egyesítenem — magától igen sokat várunk. A fiatal nemzedékben nincs egyetlen ember, ki képességben, tudásban itt a diplomáciai pályán magát felülmulná. De az emberismeret édes fiam?... Az bizony csak a korról jön meg. Hát még a királyismeret?... A trónon ülő emberek ismerete?... Ez aztán bonyolult tudomány... Harminckét esztendeje állok én már a diplomácia szolgálatában, élek különböző udvarokban és még mindig sok tanulni valóm van. De hát maga, aki most kezdte?... Majd három évtized mulva beszélgetünk erről a dologról... Azaz én szeretnék magával harminc esztendő mulva beszélgetni — nevetett jóízűen az öreg úr — de ez a vágyam alig fog teljesedni, miután most készülök a 69-ik születésnapomra...

— Kegyelmes uram...

— Nincs semmi baj fiam, majd megbeszéli mással az ügyet. Csak jusson eszébe a vita hevé-

ben hajdani főnöke, az öreg Chotek báró és szolgáltasson lovagiasan elégtételt, elismerve, hogy nekem volt igazam.

Toldalaghy mélyen meghajolt:

— Kegyelmes Uram, nincs szükségem harminc esztendőre. Én már most is tudom: Excelenciádnak van igaza.

— Dehogyan tudja, dehogyan tudja, — legyintett a báró, — csak kellemetességeket akar mondani öreg főnökének. No nem tesz semmit, megbecsülöm a jószándékát is. De hogy világosan lássa, mennyire kiegészítésre szorul még ember, — vagy mondjuk — királyismerete, hát elárulhatom magának: a királyné öfelsége nemhogy nem haragszik magára, de nagyon is becsülésreméltónak tartja bátorságát, mellyel honfitársai védelmére kelt. Természetesen szívesebben vette volna, ha Ön kész eszköznek bizonyul tervükhöz, de így is jól meglátta és felismerte Önben az egész, az igaz férfit és az én jelenlétemben mondta férjének, a király öfelségének: Annak a fiatal magyarnak, annak a Toldalaghynek mindenképpen igaza volt. Rhédeyék tetőtől-talpig nemes uri emberek és a fiatal leánykának, akit Sándor feleségül akar venni igazán nincs egyéb hibája, minthogy nem királyi családban született.

Toldalaghy Miklós arca kigyult.

— Nagyon örülök, hogy a felséges asszony véleménye ilyen kedvező, csak azt nem értem . . .

— Mi okozta a döntő fordulatot? — vágott közbe a követ — hát azt is megmondom barátom. Először is a királyné nemes jelleme, mely mindenütt, minden formában meglátja és becsülni tudja a kiválóságot, azonfelül Rhédeyék magatartása, mely egészen olyan volt, mint amilyennek Ön előre megrajzolta.

— Én?...

— Igen. Vagy nem ön mondotta a királynénak: ahogy Rhédey László észreveszi, hogy a dinasztia nem szívesen látja leányát, ő maga vonul vissza, ahogy Claudina tapasztalni fogja, hogy személye utjában áll a herceg boldogulásának ő fog szakítani.

— Nos?

— Minden úgy történt, ahogy ön megmondotta. Rhédeyék hirtelen, egyszerre elutaztak Bécsből. Rhédey László maga írta meg a hercegnek elhatározásuk okát. A levélhez Claudina is mellékelte egy pár búcsúsort. Sándor herceg utánuk ment Erdélybe, de ott is csak azt ismételték meg, ami a levélben állt. Erre megkezdődött a württembergi ház ostroma, meg kell mondanivaló, hogy Sándor herceg hősies, ügyes — és ami a fő — fáradhatatlan hadvezérnek mutatkozott...

— És?...

Toldalaghy egész nemes, önzetlen lelke benne volt a sürgető kérdésben. Ő már csak Claudinára akart és tudott gondolni. Ismerte a leányt, akit szeretett. Claudina csakis Sándorral lehet boldog, senki mással. És Toldalaghy lemondván minden személyes vágyról, csakis a leányka boldogságáért küzdött.

A követ figyelmesen nézte a fiatal ember arcát, ha eddig sokat sejtett, most mindent kitalált.

Látván ezt a nemes, emelkedett, önzetlen érzést, szíve megtelt gyöngédséggel és mint jó apa beszélt a fiatal emberhez.

— Sándor herceg odaadóan, nagyon szereti Rhédey Claudinát, megírta nagynénjének, nagybátyjának, hogy csakis vele akarja leélni életét. Ha nem engedik elvenni, soha mással nem köt

1831-BEN.

CLAUDINA

házasságot. Csakis Claudina mellett találhatja meg boldogságát.

Chotek báró vállat vont és folytatta:

— Lehet, hogy a hercegnek igaza van. Mit tudhatjuk? Homályosak az élet útjai és nem kevésbé tekervényesek, mint ama mitológia labirintus, amelyben Thezeus bolyongott. De nekünk is van Arianda-fonalunk: úgyszólván: Becsület, Bátorság.

Hallgatott egy pillanatig aztán csendes, halk hangon mondta:

— Ezt a kettős fonalat maga, édes fiam erősen ott tartja kezében. Ezekkel ki kell vergődni a labirintusból... És ki is fog, ugye kedves barátom?... No dehát most másról van szó és maradjunk ennél a «másnál». A királyné bizonyára nem ilyen tanácsokat várt öntől, de nem haragudott meg azért sem, amit kapott, mert megismerte, hogy igaz és egész férfi beszél hozzá. A királyné rávette férjét: engedje meg Sándor hercegnek, hogy hazajöjjön Stuttgartba és itt személyesen adja elő kérelmét.

— És gondolja kegyelmes uram?...

— Semmitsem gondolhatok. Királyokat, királynékat még három évtizedes tapasztalat után is nehéz kiismerni. De Sándornak megengedték a hazajövetelt... Szóbaállnak vele. Ez is valami. Ez már sok. Nagyon sok... A többit majd meglássuk... Különben itt van Sándor herceg levele, amit ma reggel hozott komornyikja az ön számára.

Toldalaghy feltörte a levelet, melyben csak ennyi állt:

*«Kedves Gróf. Ma délután a királyi palotában várja Önt
Sándor.»*

Sándor herceg a legbarátságosabban nyujtotta kezét Toldalaghy felé, a fiatal ember míg mélyen meghajolva elfogadta a feléje nyujtott kezét, arra gondolt:

Talán mégis az én tudós kolozsvári tanáromnak, Losonczy Gergely uramnak volt igaza, ki deákkoromban egy ízben azt mondotta nekem: — Az önmegtágadás és lemondás sok fájdalommal jár, még több örömtől foszt meg bennünket, de belőlük fakadnak a legszebb, legmagasztosabb emberi erények...

Hogy félt, idegenkedett ettől a találkozástól, hogy szerette volna elkerülni ezt a kézfogást... Most itt állt az emberrel szemben, ki bár nem tehetett róla, mégis oka vagy okozója volt annak, hogy az ő életének boldogsága romba dőlt. Elvette tőle a leányt, ki olyan drága volt szívének — lelkének...

És most szemben állva Sándor herceggel, Miklós nem érzett sem haragot, sem idegenkedést. Mint aki egy felsőbb hatalom kezébe adta magát, semmiféle közönséges indulat hozzá immár közel férni nem tud.

— Fenséged hivatott. Itt állok, rendelkezésére várva.

— Édes barátom — és Sándor hellyel kínálta meg az előtte álló Toldalaghyt, majd maga is leült vele szemben —, mi nem beszélünk ilyen hangon egymással. Ha szabad azt mondanom, mi nagyon közel jutottunk egymáshoz. Azzal, hogy Claudinát, családját, híven és méltóan jellemezte, sokkal többet tett ügyemért, mint gondolná.

Egy pillanatra mégis árnyék futott át Toldalaghy arcán, de aztán erőt vett magán és nyugodtan hallgatta tovább a herceget.

— Már Bécsben tudtam, hogy mit köszönhetek Önnek... Elképzelheti nem ültem tétlenül, mikor meghallottam, Rhédeyék határozatát... Mindent megtettem — rokonaim között, a diplomatáknál, — hogy a királyi ház ellenállását le tudjam győzni és megérttessem itt Stuttgartban: ha Claudináról le kell mondanom, mindenről lemondtam, amiért élni érdemes...

— Fenséges uram... és Toldalaghy arcán furcsa kínos rángás futott át.

Sándor hercegnek sejtelve sincs arról, hogy minden szava kínos és fájo tördöfés az embernek, kit barátságval és bizalmával akar kitüntetni. Később tudta meg Claudinától, hogy Toldalaghyt milyen érzések fűzték hozzá, akkor nagyon sajnálta és restelte mindazt, amit most mondott, — de a fiatal magyar gróf iránti becsülése és szeretete csak növekedett.

Most azonban még semmit sem sejtven Toldalaghy titkos szerelméről, tovább folytatja:

— Oh édes barátom nem gondoltam én semmiféle férfiatlan, gyáva megoldásra, az öngyilkosság pedig az. Szégyenletes, gyáva szökés az életből. Az életből, melyet éppen úgy nem szabad cserben hagyni ha már a miénk, ha a felsőbb Gondviseléstől nekünk rendeltetett, vagy reánk méretett, mint ahogy nem szabad ott hagyni a katonának posztját, akármilyen nehéz, vagy veszedelmes is az. Eszembe sem jutott effajta szégyenletes, hitvány kibúvó, jó keresztény vagyok és mindenképpen tudom mi a kötelességem az étellel szemben. De lássa, Claudina mégis a legfőbb, legnagyobb értéket jelenti számomra... Képzheti, hogy küzdöttem érte... Soha el nem felejttem Metternich kancellárnak, hogy nagy befolyásával mint támogatót. Európa államférfiai

között ma az övé a döntő vezető szerep... Mindenfelé írt érdekekben és tudja mit mondott nekem, mikor búcsúzni voltam nála Bécsben?...

Közelebb hajolt és minden szót erősen hangsúlyozva folytatta:

— Szórol-szóra fogom ismételni a kancellár szavait: Ha Fenséged szerelme diadalt arat és boldog férje lesz a csodaszép Rhédey Claudina grófnőnek, abban nagyrésze van Toldalaghy Miklósnak, akiről, hogy kitünő diplomata-tehetség mindig tudtam, dehogyan házasságszerzőnek is milyen pompás az csak most sült ki... A württembergi királyné magánlevélben tudakozódik tőlem: igazán olyan előkelő, úri, ősrégi család-e a Rhédey és olyan kiváló, páratlan testi-lelki szépségekkel megáldott leány-e Claudina grófnő mint ahogy a fiatal magyar gróf, Toldalaghy Miklós állítja?... Hát én nem cáfoltam meg Toldalaghy állításait, — mosolygott Metternich — és feleségem, ki nagyon kedveli Claudina grófnőt még megerősítette. Különben Toldalaghy már Weimarban is dolgozott Önért... Itt van Lujza fejedelemasszony levele, sürgős értesítést kér a Rhédey családról... Itt van a kenti hercegné levele, ki mióta leánya, a kis Viktória angol trónörökösnő lett, még jobban örködik a családi érdekeken... Még a kenti hercegné is hivatkozik valami Toldalaghy nevű magyar grófra, kiről nővérei azt írják: kitünő információkat adott a Rhédey családról...

Sándor herceg miután szórol-szóra idézte Metternich szavait, nagyot lélegzett, elnevette magát, majd mélyet, keserveset sóhajtott:

— Most már nevetek, mert azt hiszem a nehezebbjén túl vagyok. De heteken-hónapokon keresztül mintha a mosolygást is elfelejtettem volna.

Két tűz közé szorítva éltem. A családom ellenkezése... és Rhédeyék elutazása... ez mindennél jobban fájt... No de most, hogy az Ön buzgólkodása megművelte itt Stuttgartban a talajt... Meg, hogy Metternich mellém állt... Bár ez nagy dolog volt tőle... Nem lelkesedik a szerelmi házasságokért, főként nem a királyi családokban... Aztán meg a kancellár furcsa ember... emberek boldogságánál, boldogtalanságánál sokkal fontosabb nála a politikai érdek. Tudja mit mondott még nekem?

Toldalaghy fejét rázta és várakozóan nézett Sándor hercegre.

— Azt mondta: — Én örülni fogok ha Fenségedet, mint Claudina grófnő férjét üdvözölhetem, mert minden esetre Önnek lesz Európában legszebb felesége, de őszintén beszélve jobban szerettem volna, ha Claudina grófnő egy más, nem kevésbé fényes házasságot köt. Tudja, ez nekem politikailag kedvezőbb lett volna.

És kérdő tekintetemre folytatta:

— Igen igen... — és Metternich most már nevetett, — megvallom, szívesebben üdvözöltem volna ön helyett völegényként a reichstadti herceget. Ezzel a házassággal aztán végképen el lehetett volna temetni a napoleoni aspirációkat... Nyugodt boldogság, szép és jó feleség, csendes élet egy magyar, vagy ausztriai uradalomban... Mert hiába pihen Bonaparte közel tíz esztendeje sírjában, emléke itt él fiában és nekem — minek tagadjam? — gyakran okoz még ma is álmatlan éjszakákat. És látja úgy szeretném ám eltemetni a napoleoni álmokat, hogy a fiatal reichstadti hercegnek semmi baja belőle ne legyen.

Én természetesen mosolyogtam, mikor a kancellárnak feleltem:

— Megbocsát kegyelmes uram, de még Exellenciád nyugodt álmaért és a napoleoni álmok skartbatételéért sem mondhatok le boldogságomról.

— Persze, hogy nem mond le, — nevetett Metternich, — de meg hiába is mondana le, Ön a Claudina boldog kiválasztottja és nem Napoleon fia. Ezen már nem segíthetünk. Ne felejtse el ha Stuttgartba érkezik, melegen megszoritani Toldalaghy Miklós gróf kezét.

— Ezzel jöttem el Metternichtől, — mondta most csendesen Sándor — de ha szívemre nem köti is, boldogan nyujtom Önnek kezemet kedves Toldalaghy. Tudom mit fáradozott, mit tett éretünk és most arra kérem, tekintsen engem olyan emberének, akit örökre lekötelezett magának, ki bármely körülmények között rendelkezésére áll.

Csend volt. A pár pillanatnyi hallgatás után olyan ünnepélyesen hangzott Toldalaghy Miklós szava:

— Volna egy kérésem Fenségedhez.

Sándor herceg arca ragyogott:

— Parancsoljon kedves, jó barátom... Milyen boldog vagyok, hogy ezt hallom. Miben állhatok rendelkezésére? Szóljon, beszéljen.

— Arra kérem Fenségedet, hogy amennyire ez lehetséges, tegye olyan boldoggá Claudinát, ahogy azt ő megérdemli.

Sándor a fiatalember szemébe nézett, egyetlen szót sem szólt, csak kezét nyujtotta.

És kézzszorításában benne volt ígérete, fogadalma.

— Azt mondtam önnek, — folytatta most Sándor erőt véve megindulásán, — hogy két tűz közé vagyok szorítva.

— Az ám — és Toldalaghy is igyekezett tré-

fás, könnyed hangon beszélni. — Az egyik Fenséged családjának ellenkezése és a másik? ...

— Rhédeyék magatartása, mely ugyanannyi gondot és talán több szomorúságot okoz nekem, mint saját családomé... Én nagyon tisztulem Rhédey László gróf szempontjait, de úgy gondolom, kissé tulszigorú volt hozzám. Családom előítéleteiről nem én tehetek és ...

— Biztosítom Fenségedet, Rhédey László nagyon sokra becsüli Fenséged jellemét, személyét, de saját önérzetének és családjának tartozik ezzel a visszavonultsággal. Én ismerem Rhédeyeket.

— Hiszen most már én is kezdem érteni... Remélem itt Stuttgartban minél előbb rendbe jön minden és akkor ...

Ragyogott az arca, megint csak Toldalaghy kezét szorongatta:

— Repülök Erdélybe. Ugye velem jön kedves, jó barátom?

Toldalaghy csendesen, feltűnés nélkül visszahúzta kezét:

— Nem vagyok a magam ura, előre semmit sem tudhatok. Lélekben minden esetre Önökkel leszek.

Két hét sem telt el, már alá volt írva a württembergi király által kiadott államokirat, melyben a törvényes formások között megengedi, hogy unokaöccse, Sándor királyi herceg Rhédey Claudina grófnővel házasságot köthessen.

A hivatalos irás részletesen előír mindent.

1. Rhédey Claudina grófnő házasságának napján Hohenstein uradalmat kapja ajándékba a württembergi királyi háztól s egyben Hohenstein grófnője lesz.

2. A házasságból születendő gyermekek nem örökölhetik a württembergi trónt.

3. A házasságból születendő gyermekek a Teck hercegi nevet viselik. (Ez volt a Württemberg-ház ősi neve.)

Sándor herceg aláírta a trónról lemondó okmányt és mikor aláírta, senki sem sejtette, nem sejtette...

Hogy ha a világszép magyar grófnő utódai nem is uralkodhatnak Württembergben, a világ egyik leghatalmasabb birodalmának trónján fognak majd ülni.

De egyelőre ez még a messze jövő titka. Most még a lemondási okiratot írja alá Sándor herceg...

A kancellár, a miniszterelnök pecsétje, ünnepestélyes fogadalom és Sándor utazik Erdélybe Claudinához.

*

— Kedves Toldalaghy gróf, — mondja a württembergi királyné, mikor a fiatal ember búcsúkihallgatásra jelenik meg nála — szeretném ha mindig örömmel és kedvesen gondolna az időre mit itt, Stuttgartban töltött és most

miután Sándor unokaöcsém eljegyzése is megvolt, úgy óhajtánám ne értsen bennünket félre. Nem gögből és rideg elzárkozottságból elleneztük ezt a házasságot, hanem az a meggyőződésünk — és ezt változatlanul fenntarthatjuk ma is, — a kiváltságos helyzettel kiváltságos kötelességek, sőt lemondások járnak. — Nem lehet az, hogy valaki fent és lent álljon egyszerre. — Hogy hegyormok szédítő perspektíváját és szelid kies völgyek békéjét egyszerre egyaránt élvezze... Mi uralkodók, a köz, az állam nevében sok áldozatot követelünk alatvalóinktól — és joggal; de éppen olyan jogosan elvárhatják tőlünk, hogy mi is megtegyük magunkét. A mi kötelességeink között első helyütt áll: a személyes érdekről, néha boldogságról való lemondás. Mikor unokaöcsém azt mondta — és mi láttuk rajta igazság, amit mond — életének gerince törik ketté, ha le kell mondania szerelméről, — engedtünk. Ez az a nagy érzés, mely előtt meg kell hajolnunk. De szeretném ha megértené, mikor ellenkeztünk akkor sem a saját érdekeinket, az uralkodás; a királyság érdekeit védjük.

— Az első pillanatban tisztában voltam ezzel Felső Asszonyom.

A királyné csókra nyujtotta kezét. Toldalaghy másnap elbúcsúzott követétől és Metternich herceg rendeletére visszatért Bécsbe.

Bécs városának udvari és előkelő társasága zúgott, mint a felkavart méhkas, mikor megjött a híre: Sándor, württembergi herceg hivatalosan eljegyezte Rhédey Claudina grófnőt.

Az eljegyzést Erdő-Szent-Györgyön tartották meg, a legszűkebb családi körben. Claudina akarta így. Csak azok legyenek jelen, akik szívéhez-lelkéhez legközelebb állnak.

— Természetesen úgy lesz, ahogy parancsolod, — mondta Sándor herceg, — de látod, mégis szerettem volna, ha valakivel kivételt teszünk.

— Ki az?

— Toldalaghy Miklós gróf, aki annyit fáradzott értünk, ügyünkben. Meg is mondtam neki Stuttgartban: örömöm csak akkor lesz teljes, ha ő eljön hozzátok eljegyzésünkre.

Claudina szép, finom arca egy árnyalattal fehérebb lett.

— És Toldalaghy? ...

— Azt mondta nem a maga ura, nem rendelkezhetik idejével, de lelkében itt lesz velünk.

— Nos hát ne erőltessük — és Claudina elborult szemmel nézett maga elé.

— Claudina, — mondta most csendesen a herceg — nincs valami mondanivalód számomra? Mintha valami nyomná lelkedet. Ha úgy gondolod ... ha nekem is szabad róla tudnom?...

— Igaza van, Sándor, ne legyen a mi lelkünk között titok soha, semmi. Különben is, amit én most mondani fogok, csak még magasabbra emeli Toldalaghy személyét.

És Claudina ott sétálva a szép júliusi dél előtt az erdőszentgyörgyi park nagy fái alatt, elmondta, mi történt a kolozsvári nagy sétatéren. Elmondta, mint állapodtak meg az egyesztendei próbaidőben, melynek elteltével bizonyára Toldalaghy felesége lett volna, ha ...

— Ha én utadba nem kerülök, — fejezte be Sándor herceg Claudina mondatát. — Mit mondhatok minderre, egyetlenem? Csak annyit, mindenben igazad van. Amit nekem most elmondtál — ha erre még mód van — csak magasabbra emelheti Toldalaghy Miklóst. Én most

már, Claudinám, mindenképpen méltó akarok lenni Toldalaghy nemes áldozatkészségére, hogy soha-soha meg ne bánd választásodat...

Claudina fejét rázta:

— Nem bánhatom meg, Sándor, mint ahogy nem bánhatom meg azt, hogy születtem, hogy élek. Tudom, akit szeretek, a legelsőik közül való, de ha nem volna, akkor sem tehetnék róla, akkor sem változtathatnék érzésemen.

Lehajtotta fejét és úgy mondta halkán, remegve:

— Mert akkor is szeretném. Mindenképpen szeretném. Az érzésem tőlem függetlenül, akaratomtól önálló életet él. És ez így volt a pillanattól kezdve, hogy megláttam, Sándor.

Elhallgatott és most már mosolygott, kedvesen, melegen.

— Lehet tulregényesen hangzik, de maga Sándor tudja, én mindig a színvalóságot mondom, ha valami talán-talán zavarja érzésemet, az a maga származása. Szeretném, ha nem állana olyan magasán, ha tehetnék érte valamit, ha áldozatokat hozhatnék érte...

Sándor herceg mélyen megvult indulva, de mert ezt titkolni akarta, tréfálni kezdett:

— Claudina, te nagyon okos leány vagy, te vagy a legokosabb leány az egész világon. Ezt nekem elhiheted, én elfogulatlan bírám vagyok ugye? ... De azt mondják — és jól mondják, — hogyha az okos ember csacsiságokat kezd beszélni, külön ostobaságokat mond a legbutábbnál, mert mint az élet minden dolgát, ezt is tehetségesen, ötletesen és leleményesen csinálja. Claudinám, angyalom — és egyszerre nagyon komollyá vált a herceg hangja, — te a legnagyobbat tetted értem, mikor nekem adtad kezedet és a legdrágább aján-

déket adtad nekem, mikor megigérted, hogy velem éled le életed.

Aztán jókedvűen elkacagta magát.

— Különben is, tudom, amit tudok... Nagyon jól vagyok értesülve bécsi hódításaidról és nem kisebb személyiség volt informátorom, — mondjuk fülbesugóm, — mint a kancellár, Metternich Kelemen herceg úr öxellenciája. Hiszen neked még egy másik fejedelmi imádód volt rajtam kívül Claudina... És ha úgy akarod, ma már Ferenc császár unokájának, Napoleon fiának felesége vagy.

Claudina azonban nem tudott a tréfán felderülni, szeme szomorúan nézett maga elé.

— Szegény kis fiatal herceg... No ne értsen félre Sándor, nem szerelmes ábrándjaiért sajnálom... Ez jött, hogy el is muljék. Nála ez csak amolyan regényes álom, higgye el Sándor, ennek nem kell semmi fontosságot tulajdonítani, mint ahogy semmi kihatása nem lesz életére... De olyan siralmas, olyan szánnivaló ez a gyökértelen, ide-oda imbolygó, hazátlan fiatal ember... Mindenki kedveli, mindenki rokonszenvezik vele, sajnálja, dédelgeti — és alapjában véve mégis senkije. Apja abban a környezetben, amelyben neki élnie kell, félelmetes és gyűlölt emlék... Vajjon hogy gondol erre az óriásra a sápadt, szőke halovány herceg?... Sokszor úgy szerettem volna szívében olvasni, csak hogy megtudjam... Mint viseli ennek az óriásnak emlékét s mindazt ami az emlékekkel maradt reá örökségképpen?... Mert óriás volt. Maga is úgy gondolja Sándor?...

— Napoleon... — és a herceg felfelé nézett a levegőbe. — Claudina, milyen különös, míg róla beszéltél, egy királysas szállt felettünk át. Nézd csak, ott... már egy kicsike pont, fent van a

felhők között... Napoleon... — ismételte — nos hát minket európai fejedelmeket másfél évtizeden át tartott halálos remegésben és mégis Julius Cézárig kell visszamenni, hogy hozzá hasonló mérész színes, szabad és nagy embert találjunk. Az aztán megint más, ha ennek a világhódítónak munkáját nézzük. Tudod, sokat foglalkoztam életével és azt gondolom alapjában véve művész volt. Művész mint óriás testvérei Dante, a költő, Michel Angelo, a szobrász... Ő is mindig a lehetetlent akarta, az elérhetetlent hajszolta, csak hogy az ő anyaga nem a toll és nem a márvány, hanem az élő ember. Fiatal, erős emberi életekre volt szüksége, hogy fantasztikus elképzeléseit, álmait formába öntse — és lángbaborította Európát. A fia? A szegény, rokonszenves, szőke fiú... Igazad van Claudina, nagyon is egyedül áll. Apjára ha gondol csak titokban teheti. Anyja...

— Anyja talán még inkább halott reá nézve mint az a másik, aki Szent Ilona szigetén pihen... Rettenetes sors ez...

Tovább sétáltak a nagy parkban. Claudina aztán kinyitotta a kert ajtaját, egy pár lépés és ott álltak a templom előtt.

— Látja, — mondta Claudina —, itt a templom kriptájában pihennek a Rhédeyek. Már tudniillik azok, kik nem harctéren, vagy idegen fogságban pusztultak el. Mert harcos, erős, kemény emberek a Rhédeyek, az asszonyaik büszkéek voltak reájuk, de nagyon sokat sírtak, búsultak, gyászoltak miattuk. Milyen jó, hogy most béke van...

Sándor herceg megszorította Claudina kezét, ki halkan folytatta:

— Ígérje meg nekem, Sándor, akárhol ér utól a halál, idehoz engem őseim, a Rhédeyek

mellé. Itt akarok pihenni a véreim között, Erdő-Szent-Györgyön...

— Claudina... — és Sándor herceg szinte haragosan szoritotta magához menyasszonya karját — hogy jut, hogy juthat eszedbe ilyesmi? ... Hiszen én tíz esztendővel idősebb vagyok...

— Ne haragudjék — és a fiatal leány engesztelőleg simogatta meg vőlegénye kezét. — Olyan nagyon boldog vagyok, nem is tudom, mint csúszott ki számon ez a pár szó... Talán mert itt vagyunk a Rhédeyek sírboltja előtt... Mégegyszer kérem, bocsássa meg szavaimat...

És lassan, félénken tette hozzá:

— De azért ne feledkezzék meg róla...

Tizenhetedik fejezet

Claudina esküvője előtt mégegyszer elment mindazokra a helyekre, melyeket olyan nagyon szeretett.

Sándor herceg, ki a hadseregnél teljesített szolgálatot, szabadságot kapott és mindenféle kísérhette Claudinát. Bejárták Erdőszentgyörgy vidékét, átrándultak Kolozsvárra, ahol az erdélyi főnemesi társaságban, a művelt, előkelő gondolkozású emberek között kitünően érezte magát. Claudina egyik este a kolozsvári színházba is elvitte vőlegényét. A herceg ismerkedésük elejétől kezdve szorgalmasan tanult magyarul. Az egész württembergi-család híres volt nyelvtelhetségéről és Sándor gyorsan tanult meg magyarul.

Kolozsvárott Rhédey László nagylelkű adományából már állandó háza van a magyar színeszetnek.

Azon az estén valami régi, idegenből fordított történelmi drámát adtak. A darab egyik szereplője, aki művészt játszott, szemére vetette a vele kegyetlenkedő kényurnak embertelenségét. Lendvay, a hírneves színész gyönyörűen mondta el a lázadó művész tirádáját.

«Mert kik vagytok ti királyok, hadvezérek, ha mi képekben, szobrokban, írásban neveteket, tet-

teiteket meg nem örökítjük? A futó homok a sivatagban nem temeti be olyan gyorsan az utas lába nyomát, mint a rohanó idő neveteket, dicsőségeket. Mi vagyunk a jövő munkásai és minden időknél beszélünk rólatok — érdemetek szerint. Ti elmentek és elmegyünk mi is, de műveink itt maradnak és tanuságot tesznek rólatok az eljövő századoknak.»

Sándor hercegnek nagyon tetszett a darab. Rhédey László különösen a művész beszédét dicsérte. Már ezért is érdemes volt megírni a drámát.

— Igaz és szép. Meg kell becsülni azt, kinek az Isten alkotó tehetséget adott. Sok hatalmas várurnak, uradalmak birtokosainak, hősi csaták vezetőjének csak úgy maradt meg híre — neve, hogy egy-egy kóbor lantos, az asztal végén, az ajtó mellett valahogy megtúrve, éneket mondott róla. Mi már tudjuk, hogy művésznek, költőnek nem az asztal végén, az ajtó mellett, hanem közöttünk a helye. De mégis mennyi igazi tehetség, hány nagy szellem pusztul el örök nyomorúságban, a megnemértés miatt.

— Édesapám nem vethet magára semmit, — szólott közbe Claudina. Rhédey Ferenc fejedelem hajdani palotájában játszanak most a magyar színészek.

— Ugy érzem, jobb helyre ő sem adhatta volna házáat, — mondta csöndesen Rhédey László.

És Sándor herceg másnap levelet írt Londonba a kenti hercegnőnek és így végezte sorait:

«Igazabb, nemesebb, kiválóbb emberekhez nem vezethetett volna engem a Gondviselés, mint ahonnét feleséget viszek magamnak hazámba» ...

*

Toldalaghy Miklós megint Bécsben dolgozik a magyar kancellárián.

Még komolyabb, csöndesebb, elmélkedőbb hajlamú lett, mint amilyen volt, de különben semmi változást nem vesznek rajta észre.

Metternich ma is úgy beszél róla, mint legszorgalmasabb, nagyon tehetséges, szépjövőjű hivatalnokáról. A bécsi uri társaságban szeretettel veszik körül, ha valamiért talán kissé neheztelnek rá, csak azért, mert Toldalaghy tulságosan visszahuzódó életet folytat.

Azt mondja, munkája, hivatása nem enged elég időt a társadalmi életre és szórakozásra. El kell fogadni a magyarázatot, mert Toldalaghy Miklós csakugyan mindenkitől visszavonul.

Az egyetlen kit rendszeresen látogatni szokott: Ferenc, a fiatal reichstadti herceg, aki nagyon szereti és ha egy darabig elmarad, már üzen utána.

Most is tréfás szemrehányással fogadja.

— Jöjjön, jöjjön, már a rendőrséggel akarom köröztetni. Annyi ideig felém sem nézett...

— Bocsásson meg Fenség, de...

— Tudom, tudom, sürgős, fontos dolgai voltak. Ezt már ismerjük. Ezt már hallottuk. Valami újabbat Toldalaghy uram. Csak ilyen kevésse leleményes?

Toldalaghy Miklós valahogy nem tudta viszonozni a tréfát. A herceg arcát nézte. Olyan megdöbbenően sápadt...

— Ugye egy kicsit lefogytam? Maga is úgy találja? Az utóbbi időben hőemelkedésem volt. Különös dolog ez, nappal egészen jól érzem magam és friss vagyok, de este jön a láz.

— Remélem, az orvos megvizsgálta Fenségedet.

— Megvizsgált, megvizsgált. — És a herceg legyintett. — Nem sokat tartok a tudományukról.

— Ezért bosszút fognak állni Fenségeden és meggyógyítják. — Toldalaghy tréfás színezetet adott hangjának, de magában nem tudott másra gondolni:

Ez az ijesztő halványság. És ez a furcsa köhécselés...

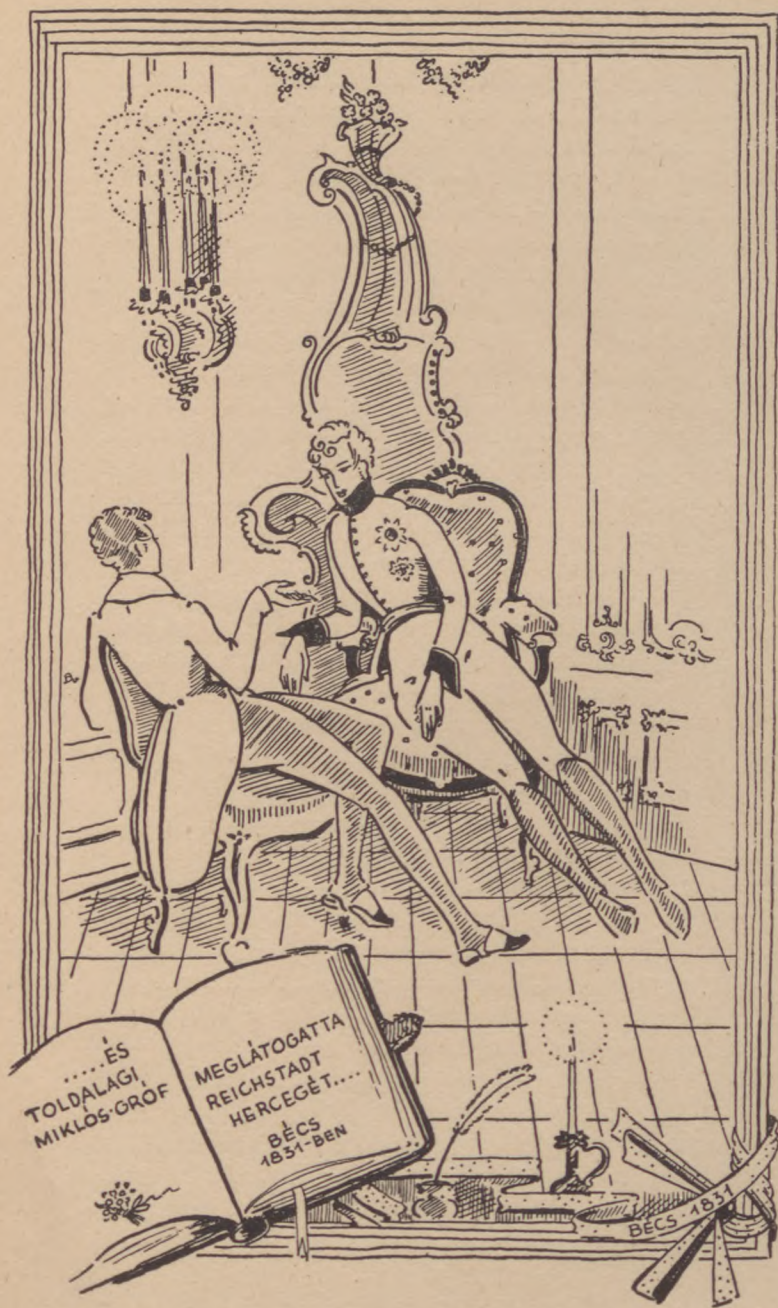
— Nos, mire gondol? — hallja most a herceg hangját. — Ne vágjon ilyen fancsali ábrázatot. Csak nem haragszik valamiért?

— De igenis haragszom. Csak akkor fogok kibékülni ha Fenséged még ma megvizsgáltatja magát orvosával.

— Na jól van, jól van, kegyetlen zsarnok uram. Hiszen az a szegény Schultz professzor egyebet sem tesz, csak vizsgál, meg újra vizsgál. De tudja, én nem vagyok jobb véleménnyel az orvosokról, mint a nagy vígjátékiró, Molière. XIV. Lajos mondta egyszer az írónak: hallom ön kitűnő barátságban van orvosommal, Fagonnal. Ó igen, Felség, — felelt Molière. — Ó folyton orvososságokat rendel nekem, én pedig nem veszem be, így aztán pompásan kijövünk egymással és szeretjük egymást. De tudja mit, elég volt már a doktorokból. Ma különösen örülök, hogy fölkeregett. Kedves barátaimtól kaptam hírt, Londonból.

— Ugy, — mondta csöndesen Toldalaghy. Tudta jól, kiről akar vele ez a sápadt fiatalember beszélni. Sándor herceg és Claudina, mint fiatal házasok Londonba mentek s most ott is maradnak egy darabig.

— Sándor hosszabb levelet írt nekem, — folytatta a reichstadi herceg furcsa, rekedtes hangján. — Londonban kitüntető szívenességgel fo-

gadták őt és feleségét. De hát ez természetes. Claudina díszére és dicsőségére válik bármelyik királyi udvarnak.

— Ugy van, — bólított Toldalaghy és figyelmesen nézett a fiatal herceg szemébe.

— Hát — mondta csendesen a herceg, — Sándor üdvöletét küldi önnek is. Azt írja, sokat beszélnek magáról. Ezt elhiszem, mert tudom, mennyit fáradozott értük, hogy házassági ügyük rendbe jöjjön. Tulajdonképpen haragudni kellene ezért magára, de lássa, én igazságos ember vagyok, senki nem tehet róla, hogy Claudina Sándort szerette. És én szívemből kívánom, hogy boldog legyen vele. Ugye, ön is azt kívánja? ...

— Én, Fenség? — és Toldalaghy kissé meg-hökkenve nézett a hercegre.

— Ó Istenem, ne haragudjék, hogy kitaláltam titkát. Senki nekem erről nem beszélt, de hát én ugyanebben a bajban szenvedtem és valahogy rokonok vagyunk.

Furcsán, szomorúan elmosolyodott.

— Csakhogy a maga helyzete sokkal szerencsésebb. Erős, egészséges ...

— Hiszen Fenséged is ... — És Toldalaghy minden erejével uralkodott magán, hogy vonásai, tekintete el ne árulja valamiképpen, amit gondol: Hátha komolyan beteg a herceg? ... És ami még keservesebb, tisztában van állapotával? ... Egy húsz esztendősi fiatalember ... Hát ez ...

Nem, ez nem lehet. Hiszen már hallja is a herceg elfogulatlan hangját:

— No no, hiszen semmi baj De azért maga mégis szerencsésebb nálam. Megnyugvást, feledést, vigaszt talál munkájában, gyönyörűen halad pályáján. Mindenki sokat vár öntől.

— De hiszen Fenséged ...

A herceg nevetett, különös, szomorú, rekedt nevetése volt.

— Én is gyönyörűen, merész ívben haladok pályámon. Bölcsőmben római királlyá koronáztak és most osztrák ezredes vagyok.

— Bocsásson meg Fenséged, de meg kell értenie...

— Én mindent megértek, még az érthetlent is, mindent elviselek, még az elviselhetlent is. Rólam ne beszéljünk. Azaz, hogy mostanában, úgy éjszakánként, ha a láz nem hagy aludni elgondolkozom az élet célján...

— Az élet célja Fenség? ... Ne haragudjon, ez a kifejezés kissé értelmetlen. Az élet sokkal több mint a cél. Az élet elébb volt mint a cél és túlnyúlik rajta, — a végtelenbe.

— Maga úgy beszél, mint egy filozófus, de én húsz éves vagyok. És mégis, szeretném tudni...

— Mit szeretne tudni Fenséged?

— Látja, — mondta a herceg és Toldalaghy karjára tette kezét — a világon mindenki tudja miért él. A kötőró napszámos is. Csak én nem tudom.

— De már engedje meg...

— Ne leckéztessen engem — és a herceg kissé összehúzta szemöldökét — mert ez kegyetlenség. Magának ott van munkája, hivatása és ha magánélete nem úgy alakult mint ahogy akarta, szerette volna, közéleti elfoglaltsága kárpótolni fogja. De én? ... Ne szakítson félbe. Lehet, ezért hívtam, nem is a Londonból érkezett levélért. Ma elmondom, mert holnap — lehet — nem tudnék, szégyelnék beszélni róla. Nem tagadom, volt idő, mikor azt hittem, Claudinához való vonzalmam megválthatná életem magánosságát, de hát? ... Ma már tudom, vannak emberek, akik

magánosságra ítéltettek és én ezekhez tartozom. Ha legalább munkámban találnék feloldódást. De hát ami munkát tőlem itt várnak Bécsben, ahhoz nincs kedvem, amit meg ott várnak Franciaországban, ahhoz nincs erőm, nincs hitem. Nemcsak magamban nem bízom. Néha, — ez rettenetes — az jut eszembe, hogy apám öröksége is csak talmi, hiábavaló. Irtózatos, amit most mondani fogok, de ma kimondom. Aztán, hogy felejtse el, arra nem kérem, csak arra, hogy vallomásomat — legalább is míg élek — más meg ne tudja. Hiszen ön becsületes ember, ugye? Kétkedem magamban, de ez talán nem is baj. Semmit sem cselekedtem, amit igazolná a magamba vetett hitemet. De én kétkedem az apámban. A «Nagy Napoleon» — mondják. Meg tudná nekem mondani Toldalaghy, szeretet, gyűlölet, elfogultság nélkül, mint historikus, mért is «nagy» az a Napoleon? Mi maradt utána? Egy felégetett Európa, egy megtizedelt Franciaország, gyűlölség és harag, amit a sok leigázott nép a franciák ellen érez. Hóditásai hova tűntek? Kegyetlen és gonosz vagyok, ugye? De úgy vegye, amit mondtam, mint lelkem titkos megnyilatkozását. Ha nem akar rá felelni, rázza meg fejét, én belenyugszom. De ha tud felelni rá, ha mondani-valója van, ha valamivel el bírja oszlatni ezt a szörnyű kétséget és hitetlenséget, akkor beszéljen Toldalaghy.

— Beszélni fogok Fenség. Ugy, amint akarta: elfogultság, szeretet, harag nélkül, a historikus pártatlanságával. Tudom, itt áll a szörnyű vád: hogy Napoleon a francia nép vérének saját nagyravágyó céljainak elérésére használta fel és lehet, Franciaországnak valóban kevés köze a császár világot lebirni akaró álmához. De azért

nem szabad azt hinni, hogy a tengernyi vér ingyen hullott, céltalanul. Napoleon ereje, vezetése alatt bizonyosodott be, hogy a gall nemzet mire képes? Napoleon azért «nagy», mert ő váltotta ki az erőt, mely ott szunnyadt a francia nemzet lelkében, mint ahogy felhők ölében szunnyad a vilám, a mennydörgés, az égiháború. Franciaország soha meg nem tudja, hogy voltaképpen kicsoda, Napoleon nélkül. A nép, mely a forradalomban, a rémuralom alatt vérpadra cipelte azokat, kik másképpen mertek gondolkozni, mint ahogy a jakobinusok parancsolták, Napoleon vezetése alatt Európa ura és hódítója lesz.

A herceg arca áttüzesedett.

— Toldalaghy maga úgy gondolja? . . .

— Ugy gondolom: a francia férfiak, kik elvérezték Napoleon álmaiért, dicső hősei — talán vértanui — nem a császár nagyravágyásának, hanem a francia nemzet erőpróbájának. A francia nemzet Napoleon alatt mutatta meg mire képes. Ezt eddig senki nem sejtette, maguk a franciák legkevésbé. A császár bemutatta, bebizonyította az egész világnak — ami ennél sokkal fontosabb — saját nemzetének.

Elhallgatott és csak egy pillanatnyi csend után folytatta. — Most már látja Fenséged miért «nagy» Napoleon? És ezen a nagyságon bukása semmit sem tud rontani. A szövetségesek megfoszthatták trónjától, Szent Ilonán nevezhették Bonaparte tábornoknak, ez mind csak nevetséges, gyerekes bosszú. Ami az övé, azt sem Lipcse, sem Waterloo nem veheti el tőle: Ő volt a Férfi az Ember ki nemzete lelkében szunnyadó erőt megmutatta a világnak. És megmutatta az erőt magának a francia népnek s ezzel olyan kincset ajándékozott nekik, melyet soha elkölteni, vagy

elveszíteni többé nem lehet. Mi lesz az Ön sorsa Fenség, hova, merre vezet? Bizonytalan mint minden, mi emberrel történik, bizonyosság csak az örökség, melyet Ön halhatatlan apjától kapott.

— Köszönöm — és a herceg mind a két kezét nyújtotta a fiatal ember felé. — Köszönöm, hogy visszaadta hitemet, bizalmamat, én ezt elfeledni Önnek soha többé nem fogom, míg csak élek.

Miért mondta ki a szegény fiatal ember ezt az utolsó három szót, mely olyan rejtelmes fájdalommal szoritotta össze Toldalaghy szívét. «Míg csak élek»... Néha megdöböntő terminus... Különösen ha egy ilyen lázas arcú, égő szemű 20 esztendőes fiatal ember mondja ki.

— Szerettem volna — folytatta a herceg búcsúzás közben — ha maga tanít engem történelemre. Lehet nemcsak a multat érteti meg velem, hanem a jelent is. Nemcsak az embereket, hanem saját magamat is. Senki sem elég erős arra, hogy sohase ingadozzék és én néha nagyon gyöngének érzem magam Toldalaghy.

— Már gyöngesség beismerése is erő.

— És látja nem szégyenlem bevallani, nincs ember ki jobban erősebben vágyakozott volna a boldogság, — vagy talán ne használjunk ilyen nagy szót, — a színes, érdekes élet után.

— A boldogság?... — Toldalaghy szomorúan mosolygott... — egy francia filozófus mondotta: «A boldogság nem könnyű dolog, nehéz azt megtalálni önmagunkban, másokban pedig lehetetlen.» Higyje el Fenség, az ember boldogságára nézve csakis az döntő jelentőségű, ami lelkében van. Élhetünk egy és ugyanazon környezetben és mégis egészen más világban. Hogy milyen a világ, amiben élünk, az tisztára lelkünk különbözőségétől függ. Az ember — s ezt ama Goethe

nevű óriás mondotta — öntudatában él és kívülről nehéz dolog rajta segíteni. Embernek lenni méltóan magunkhoz, a nekünk ajándékozott lélekhez, különben is igen nagy feladat, hogy megint csak Goethét idezzem . . .

És lassan kissé skandalva kezdte mondani Ifigénia hervadhatatlan sorait «Sorsára és ködös ösztöneire hagyva, hordja az emberlét nem könnyű terhét». Így beszél a halhatatlan weimari költő rólunk, halandókról . . . talán saját magáról is . . . Lehet, neki sem volt könnyű . . .

— Most még jobban sajnálom, hogy nem élhet velem állandóan. No Isten vele, Toldalaghy gróf, ígérje meg, hogy legközelebb megint fel fog keresni. Kezet reá.

Toldalaghy mélyen meghajolt és elhagyta herceg lakosztályát.

Tizennyolcadik fejezet

Az 1840-ik évben nagy ünnepségre készülnek Franciaországban. Napoleont hozzák haza az Oceán szigetéről, Szent Ilonáról.

Toldalaghy Miklós ott jár-kei a feldíszített, örömmámorban úszó párisi utcákon.

Nézi a ragyogó arcokat, aztán elmegy az Invalidusok templomába, hol a császárt már készen várja örök pihenőhelye.

A zászlók, melyek koporsóját fedni fogják, kiterítve és Toldalaghy olvassa a tépett lobogókra írt neveket, mindegyik egy-egy lépcsőfok, melyen az óriás felfelé haladt a halhatatlanság utján...

Toldalaghy olvassa: Arcole... Wagram... Jéna... Austerlitz Rivoli... Auerstadt... Eylau... Friedland... Dreza... Lützen...

És még sem itt volt az ő győzelme, — mondja magában Toldalaghy Miklós, míg a tépett golyólyukasztott zászlót nézi, hanem abban, amit én évekkel ezelőtt, annak a sápadt fiatal embernek mondtam: Mérhetetlen kincset ajándékozott nemzetének, mikor megismertette, megmutatta neki saját képességeit. És ez a megismerés erőt fog adni a franciáknak mindig, az esetleges balsors éveiben is... Igen... igen. Valahogy

így mondtam én annak a lázas arcú, égő szemű fiatal embernek, ki már nyolc esztendeje pihen Habsburg ősei mellett, a kapucinosok kriptájában.

Toldalaghy nagyot sóhajt, míg kilép a Dómból.

Mindig sajnálni fogja, hogy nem állt a szegény kis herceg mellett utolsó nehéz napjaiban... De a kancellár akkoriban fontos megbízatásokkal küldözgette egyik európai városból a másikba...

Hiszen nem panaszkodhatik érte, meg volt a jutalma. Ime most a párisi követségnél van előkelő, döntő befolyású állásban, a jövő hónapban meg Londonba megy a fiatal Viktória királyné udvarába...

De hiába a sok siker és diadal, kint a napfényes utcán is a szöke, sápadt herceg alakja lebeg előtte. Napoleon fiáé, kinek ő egyízben édes apjáról beszélt... Hogy hallgatta akkor, milyen szomjas lélekkel...

Ha most látná apjának dicsőséges hazatérését... A kis herceg... — így becézték Bécsben... Szomorú élete, nehéz halála volt... Huszonkettedik születésnapján már a kapucinusok sírboltjában feküdt, nem messze hatalmas özanyja, Mária Terézia koporsójától... Mindenki szerette, — az anyján kívül. Senki sem tudta boldoggá tenni, mert az, akinek legközelebb kellett volna hozzá állni, magára hagyta.

Súlyos öröksége — a napoleoni eszmék, tradíciók — túlélték őt. Nem hiába félt ezektől mindig Metternich... Napoleon... Átment a nemzet vérkeringésébe, amit képviselt és ott élni fog míg a nemzet fentmarad.

És míg Toldalaghy előre megy a virágos, zászlós utcákon ott viaskodik a mult emlékeivel.

Nyolc esztendő...

Mennyi sok minden történt azóta...

Sirban fekszik a germán Jupiter, akit ott egyszer régen Weimarban látott, amint kocsiba száll aranyszőke kis unokájával, Ottilia asszony leányával... Goethe halott... Szinte hihetetlen... Hogy ez az óriás is elment... Vajjon mit csinál nélküle az árván maradt Weimar?... Toldalaghy megrázza fejét. Azt amit az árván maradt irodalom. Nézi a csillagok között az örök halhatatlanságba költözött utját...

És az erdőszentgyörgyi sírboltban fekszik a csodaszép Claudina, kit nem látott azóta, hogy Sándor herceg felesége lett. Csak hallott róla... Claudina boldog asszony és anya. Fiát, a kis Teck herceget együtt nevelik az angol királyi hercegekkel... Claudinát a királyi udvaroknál éppen úgy szeretik, ünneplik, mint saját társaságában. De hiszen ez természetes, ennyi szívjóság, ennyi lelki emelkedettség előtt lehetetlen nem hódolni...

És jön a szörnyű, tragikus vég... Egy kiránduláson megbokrosodik Claudina paripája, ledobja úrnőjét. Claudina eszméletlenül hever a földön és e földi világban nem is tér többé öntudatra. A mindenét vesztett férj az árva kis fiúval zokog a világszép asszony koporsójánál...

A koporsót hazahozzák Magyarországra... Sándor herceg a legmélyebb gyász és a sötét kétségbeesés óráiban visszagondol a napfényes májusi délelőttre, mikor Claudinával ott állt az erdőszentgyörgyi kis templom előtt és menyasszonya azt mondta neki:

«Ígérje meg nekem, Sándor, akárhol ér engem utól a halál, maga hazához, ide, őseimhez, a Rhédeyek mellé. Itt akarok pihenni véreim között. Erdő-Szent-Györgyön...»

Hát most ott pihen csendben, békességben, álmodja tovább életét, melynél szebb kevés földi asszonynak jutott.

És Toldalaghy, míg hazafelé tart, arra gondol: fel fogom keresni Claudinát... Most már beszélhetek hozzá... Ő ott a koporsóban is meghallja szavaimat...

Mióta Claudina halálhírét meghallotta, folyton készül erre a látogatásra, de valahogy nem érezte magát elég erősnek hozzá.

Pedig hát meg kell mondani annak a néma koporsónak:

— Mindig csak téged szerettelek és a bánat, amit szerelmem miatt szenvednem kellett, éde-sebb volt minden örömnél, mit más asszony adhatott volna...

Öreg, ősz ember megy előtte. Katonás merev tartású. Kisiut vezet kezén fogva és Toldalaghy hallja, amit az öreg ember mond a gyermeknek:

— Kis unokám, látod, én ott voltam ám vele a nagy gárdában, vele masiroztam végig Európán... Egyszer meg is szólított, nevemet kérdezte. Aztán ott voltam, mikor elbúcsúzott tőlünk, katonáitól... Ma is hallom hangját: «Az én lelkem itt marad veletek fiaim»... Látod, most teste is hazajött. Itthon van, a miénk az is... A császár...

A kis fiú felnéz nagyapjára. Talán nem is érti világosan az öreg ember szavát, de látja, hogy a barázdás arcon két nagy könnycsepp fut le.

— Nagyapó sír?... Ki bántja?...

— Örömben sírok, hogy Isten kegyelme ezt a napot nekem megérni hagyta. És ugye nem felejtet el fiacskám: nagyapád őrmester volt a császár gárdájában?...

A tömeg elsodorja az öregtől meg a kis gyerektől és Toldalaghy most magának, magában mondja:

A kis fiú nem fogja elfelejteni és beszélni fog, majd róla saját gyermekeinek... Napoleon élő, eleven valóság, ma, mikor koporsóját várjuk, talán még jobban mint életében. Pedig azóta már itt voltak a Bourbonok, az Orléansok... XVIII. Lajos, X. Károly, Lajos Fülöp... Mit jelent mindez? Ők trónon ültek, a császár a nemzet szívében él.

A követségen nagy posta várja Toldalaghyt. Sürgős levelek, külön jellel... Sorra elolvassa elintézi őket.

Aztán a Magyarországból jött ujságokat szedi elő. Ebben az időben már kezd kibontakozni, fejlődni a magyar hirlapirodalom. Az egyik hetilapban éppen Napoleon holttestének hazahozataláról szóló verset talál. Miklós elolvassa.

«Megmozdult egy sír s vele mozgani kezd a tenger,
Ős koronáival a földteke ingadozott,
S újra düh, harc s mind, ami vizály rettent vala egykor,
Szaggatták a kór emberiség kebelét;
Újra felállt a nép osztolni világokon és a
Béke derült arcán át vihar árnya repült.
Honnan e zaj és honnan e vész? A harcok urának
Holttestét viszik által a tengereken.»

És Toldalaghynek míg a verset olvassa büszkeség emeli lelkét. Ő átnézte a világlapok tudósításait, cikkeit, költeményeit, amelyek Napoleon hamvainak hazahozataláról szóltak. De egyik sem közelítette meg költői szépség és szárnyalásban ezt a magyar verset.

Toldalaghy megnézi a vers alatt az aláírást:

Vörösmarty Mihály.

Aztán még sokszor elolvassa a fenséges hangú költeményt, míg betéve tudja szóról-szóra. Még egy levél is van a postában Magyarországról, Miskolcz városából.

Toldalaghy olvassa:

Nagyságos és Méltóságos Gróf uram!

Alázatos tisztelettel esedezem méltóztassék kegyes gráciájába fogadni kérésemet. Jól tudom kegyes nagylelkűségét mindig minden időben kiterjesztette a magyar színészekre és úgy remélem jóindulatú pártfogását nem fogja Méltóságod megvonni tőlem, ki úgy a megdicsőült Rhédey László gróf önnagyságától ajándékozott kolozsvári, mint a pesti Nemzeti színházban tisztességet, becsületet szereztem a magyar színészet nevének.

Immár visszavonulva Miskolcz városában éldegélek és írom visszaemlékezéseimet, naplóm azokról, kik valaha, mint magvetők jártak a göröngyös úton. Mink voltunk azok, régi magyar színészek és talán szabad elmondanunk: munkánk nem vala hiábavaló. A mag mit vetettünk, megfogant, csirát hajtott s gyümölcsei a magyar műveltség fáján érnek.

Könyvem emléke akar lenni a sok uttörőnek, és ha a méltóságos és nagyságos gróf úr segítene kiadásában, úgy érzem a munka nem válnék nagylelkűségének szegényére. Kegyes gráciájáért esedezik, alázatos szolgálója

Déryné Széppataki Róza.

Déryné... Toldalaghy maga elé nézett...

Mintha megjelent volna előtte a kis vékony, vöröshajú, gyönyörű hangú asszony... És a többiek, a magvetők, amint ő mondja... A magyar kultúra hősei, harcosai, ahogy Toldalaghy látja... Déryné naplóját írja... Az öreg Déryné emléket

állit a régen letűnt világnak, a küzdő, harcoló magyar színészetnek, irodalomnak...

És Toldalaghy azonnal intézkedett, hogy nagyobb pénzüsszeget küldjenek Miskolcra Dérynének, hadd fejezze be nyugodtan minden anyagi gondtól mentesen naplójának írását.

*

Az erdőszentgyörgyi kriptá egyik márványkoporsója előtt fehérhajú, magastermetű férfi áll.

A megöregedett Toldalaghy Miklós eljött búcsúzni Rhédey Claudinától, ki örökre fiatal maradt.

Nézi a koporsót, melyre Sándor herceg ezt vésette:

«Az asszonynak, ki nekem mindig örömet, boldogságot adott, szomorúságot, könnyeket csak egyszer, mikor egyedül hagyott.»

Toldalaghy halkán mondja: «Isten veled, Claudina.» És az öregember mintha az egész világtól búcsúznék.

Halkan, magában, magának mondja:

— Kevesen élünk már azok közül, kik láttuk szépségedet, gyönyörködhettünk szíved jóságában, lelked nemességében, de mi hűségesen adjuk emlékezetet azoknak, akik utánunk jönnek.

És Toldalaghy Miklós akkor ott a sírboltban nem is sejtette, mennyire igazat mondott.

Claudina neve, híre nem mult el. Utódai Anglia trónján ülnek.

Rhédey Claudina fia, Teck herceg Angliában nevelkedett, angol hercegleányt vett feleségül és Teck Ferenc leánya, Mary hercegnő, V. György angol király felesége.

Mary hercegnőnek sokat beszélhetett édesapja tündérszép nagyanyjáról, a magyar grófnőről, mert a királyné még trónörökösnő korában márványtáblát állított megdicsőült nagyanyjának emlékezetére az erdőszentgyörgyi templomban. A márványtáblán angol és magyar felírás hirdeti az unoka kegyeletét. A felírás így hangzik:

Rhédey Claudina grófnő

Hohenstein grófnő

Sándor, württembergi herceg ö királyi fensége

Hitvesének emlékezetére állított.

Emeltette unokája: Mary walesi hercegné.

Mary özvegy királyné fia, VI. György ma az angol trónon ül... Ő a világszép magyar grófnő, Rhédey Claudina dédunokája.

Dánielné Lengyel Laura

leányifjúsági regényei

AZ ÁRVALÁNY

HONORIA ÚJ ÉLETE

BETHLEN GÁBOR UDVARÁBAN

BORNEMISSZA ANNA

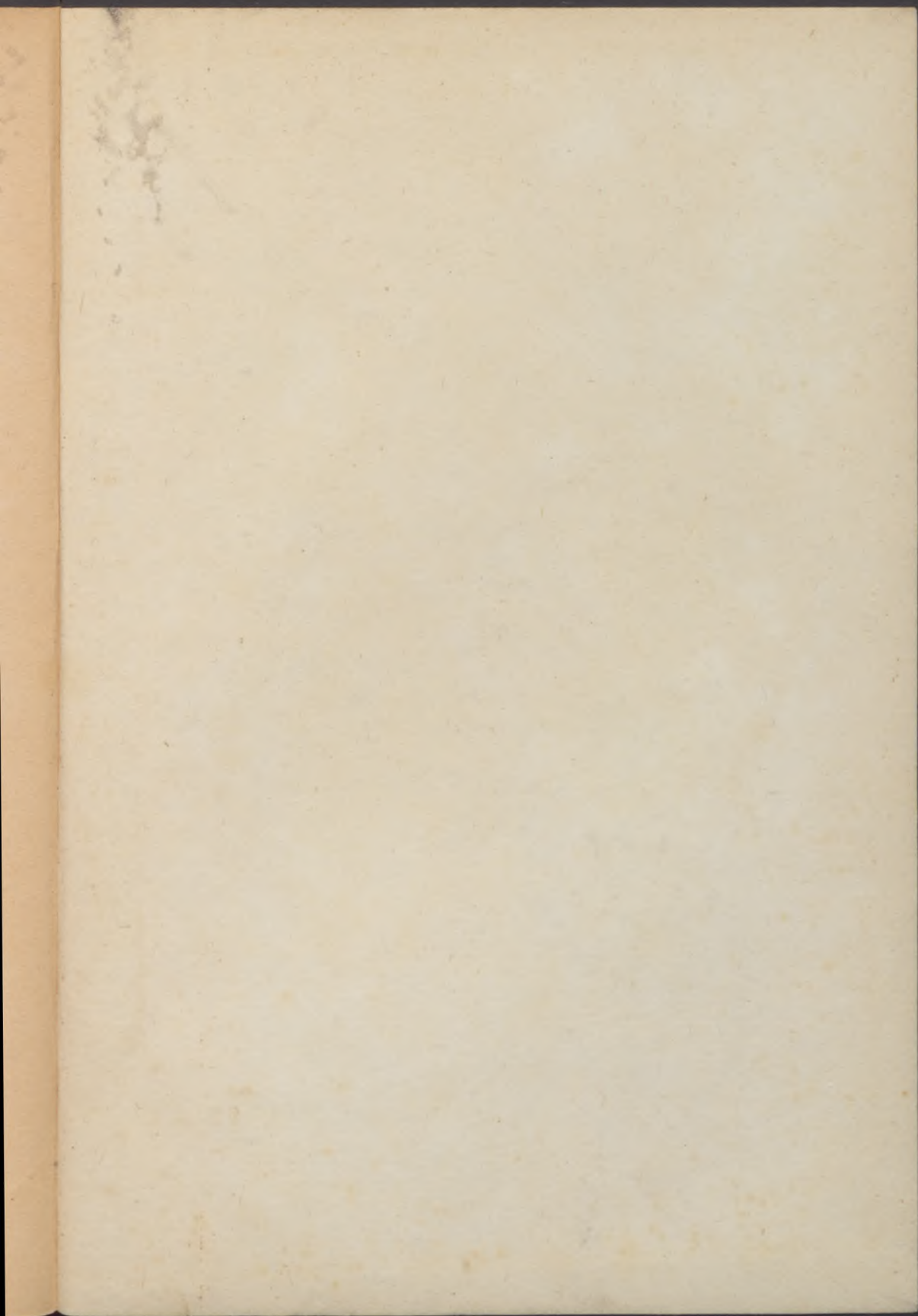
MAGDA TÖRTÉNETE

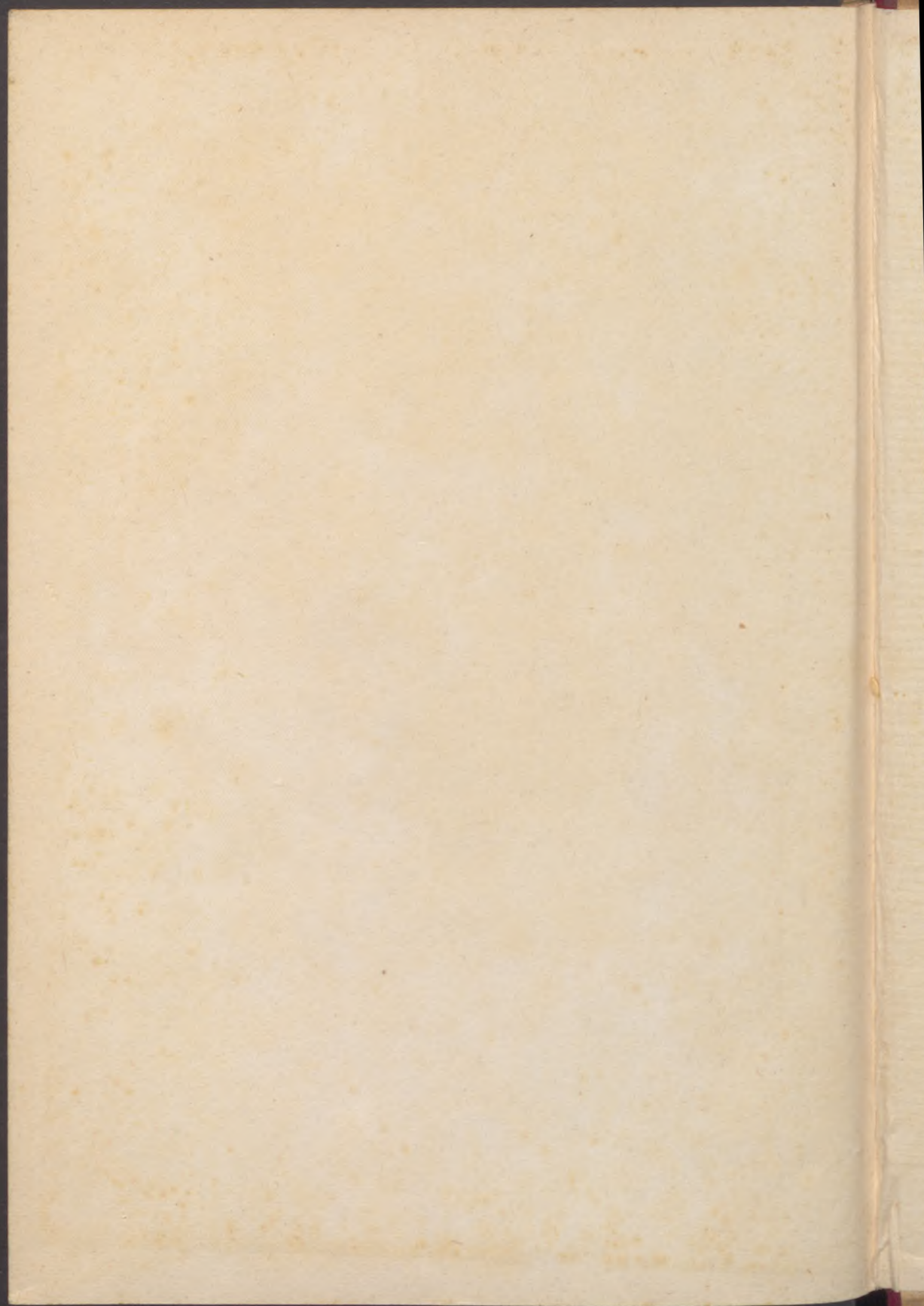
MIKES MENYASSZONYA

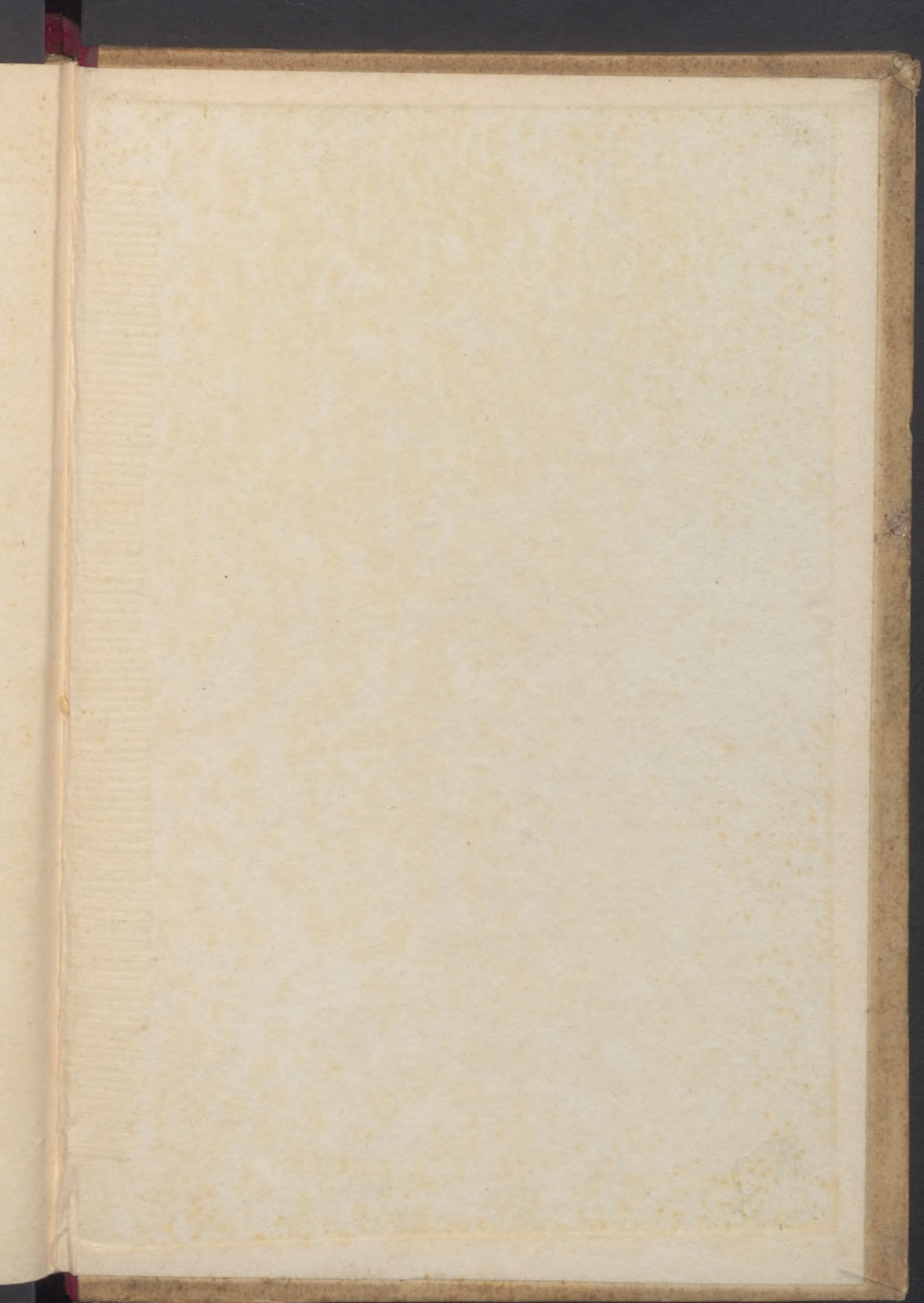
A ZSIBÓI VÁR URA

Singer és Wolfner Irodalmi Intézet kiadása

TUTSEK ANNA

CILIKE VIZSONTAGSÁGAI

befejező kötete

CILIKE BUCSUJA

most jelent meg.

Cilike vizsontagságai csupa derű, napfény és mosolygó vidámság, bearanyozza minden betűjét, minden sorát a szerzőnek a fiatal leányokhoz való kiapadhatatlan, meleg szeretete.

Valamennyi kötet az értékes tartalomhoz méltó, díszes kiállításban jelent meg. A legszebb ajándékkönyvek.

CILIKE RÖVID RUHÁBAN
CILIKE MENYASSZONY LESZ
CILIKE MÁTKASÁGA
CILIKE FÉRJHEZ MEGY
CILIKE MINT ASSZONY
MINDIG LESZNEK CILIKÉK!
CILIKE BUCSUJA

MEGTEKINTHETŐK MINDEN KÖNYVKERESKEDÉSSEN

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSAI

DÁMIR
GYRIL LAURA: RHÉDEY CLAUDINA

2805	C	73	1
------	---	----	---

DÁMIR